

МВС України
Донецький юридичний інститут

Є.В. Зозуля

**МІЛІЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ
ДЕРЖАВИ (90-ТІ РР. ХХ СТ.)**

Монографія

Донецьк
2004

УДК 351.74:94(477)»19»

ББК 67.99(2)116.31

З-78

*Рекомендовано до друку вченою радою ДЮОІ МВС
26 травня 2004 р., протокол №5*

Зозуля Є.В. Міліція України в умовах становлення незалежної держави (90-ті рр. ХХ ст.): Монографія. – Донецьк: ДЮОІ, 2004. – 160 с.

У монографії на основі всебічного аналізу наукової літератури, опублікованих та архівних документів, інших джерел розкрито й узагальнено історичний досвід діяльності міліції України протягом першого десятиріччя її існування як правоохоронного органу незалежної держави, визначені основні напрямки, форми, методи та особливості діяльності міліції у боротьбі з найбільш небезпечними проявами злочинності в Україні протягом 1991-2000 рр., дано характеристику основних напрямів її реформування, на основі аналізу кращих форм професійної діяльності сучасної європейської поліції.

Книга розрахована на викладацький склад, ад'юнктів, здобувачів, курсантів, студентів і слухачів юридичних ВНЗ, працівників правоохоронних органів, всіх тих хто цікавиться проблемами новітньої історії міліції України.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Добров П.В. – доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, Заслужений працівник освіти України;

Пашутін В.В. – кандидат юридичних наук, доцент.

ISBN 966-95972-9-3

ВСТУП

Початок третього тисячоліття особливо знаменний для України десятою річницею омріяної віками незалежності. Нова історична реальність, яка формується на рубежі двох тисячоліть, визначається завершенням попереднього періоду трансформаційних перетворень. За минуле десятиліття Україна остаточно утвердила себе як суверенна держава, стала повноправним суб'єктом європейського та світового співтовариств, важливим фактором стабільності на європейському континенті.

Невеликий, з точки зору історії, проміжок часу ознаменувався докорінними змінами в політичному та соціальному устрої, в економіці нашої держави. В умовах перехідного періоду Україна зробила впевнені кроки на шляху системного оновлення всіх сфер суспільного життя, його демократизації, сучасного цивілізованого розвитку [1]. Одним із стратегічних пріоритетів цього процесу є послідовне утвердження демократичних засад суспільства, прав та свобод людини в усіх їх проявах, комплексне здійснення радикальних економічних, правових та організаційних заходів щодо рішучого обмеження корупції, організованої злочинності, тіньової економічної діяльності [2].

Але процеси перетворень у нашій молодій державі йдуть досить непросто і обтяжені багатьма негативними явищами, серед яких найбільш небезпечними є високий рівень криміналізації економіки, корупція, консолідація злочинного світу, зростання його агресивності, вихід криміналу поза межі національних кордонів. Наслідком цього стало те, що криміногенна ситуація в Україні за роки незалежного розвитку зазнала значних змін як у динаміці, так і у структурі злочинності. Злочинність набуває дедалі більш потворних форм. Причиною цього є соціально-економічна нестабільність, зниження правосвідомості населення та девальвація моральних цінностей, коли окремі форми протиправної поведінки стали розглядатися в масовій свідомості як соціально допустимі і навіть повсякденні, засилля низькоякісної продукції у сфері мистецтва, послаблення виховної роботи серед молоді. Тому поширюються кримінальний професіоналізм, жорстокість та

зухвалість у скоєні злочинів, їх корислива спрямованість. Зростає технічна забезпеченість злочинців. Виникли і поширилися такі раніше майже не відомі види злочинної діяльності, як рекет, торгівля людьми, зброєю, вибуховими речовинами, стратегічною сировиною, убивства на замовлення.

Міліція України – це державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань [3].

Здобуття Україною незалежності відкрило нову сторінку в історії міліції нашої держави. Діяльність міліції в цей період є окремою проблемою, яка за своїм змістом та напрямком розвитку є унікальною, якісно відрізняється від діяльності у попередні періоди. Народження нової держави зумовило необхідність перебудови, а фактично створення нового міліцейського відомства, як і інших органів виконавчої влади. Зберігаючи свої основи, необхідно було створити правоохоронний орган правового демократичного суспільства, який би належним чином охороняв права та свободи громадян. Все це свідчить про нагальність такої наукової проблеми, як діяльність міліції України в період становлення незалежної держави.

Усвідомлюючи складність сучасної ситуації, ОВС України з перших днів існування нашої держави ведуть наполегливий пошук шляхів оздоровлення криміногенної обстановки в державі, забезпечення законних прав громадян, гарантованих Конституцією. Нові форми злочинної діяльності потребували від міліції України концентрації зусиль на профілактиці насильницьких злочинів, на боротьбі з організованою злочинністю та бандитизмом. Найважливішим завданням було і залишається активне сприяння економічним реформам, послаблення впливу криміналітету на економіку держави.

Підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ, у першу чергу за рахунок удосконалення форм і методів боротьби зі злочинними проявами, структурної перебудови міністерства та підпорядкованих органів і підрозділів відповідно до змін, що відбуваються в суспільстві, активізація профілактичної роботи – завдання першочергового значення. Вирішення всіх цих завдань разом з іншими факторами залежить від урахування історичного досвіду, який служить

невичерпним джерелом знань. Глибоке осмислення шляхів становлення міліції України протягом першого десятиріччя незалежного розвитку нашої держави дає неоціненний досвід і може допомогти вдосконаленню сьогоденної діяльності співробітників міліції. Ці роки були найбільш важкими як для становлення самої української держави, так і для її міліції. Однак ми знайдемо чимало прикладів професійної майстерності, і в той же час важливо знати і ті помилки, які були допущені на цьому шляху, щоб не повторювати їх у майбутньому. Перетворення, які проводились в ОВС, в міліції, як їх складовій, показали свою життєздатність, свідченням чого стало те, що кримінального обвалу в країні не сталося. Застосування цього досвіду повинно сприяти подальшому нарощуванню зусиль міліції у боротьбі зі злочинністю.

Відданість своїй справі, професіоналізм, а часто і справжні подвиги вартових правопорядку сучасної України, на ділі довівши самовіддану вірність своєму народу, не повинні зникнути зі сторінок новітньої історії нашої країни. Оцінюючи місце і роль правоохоронних органів у процесі державотворення, Президент України Леонід Кучма відмітив, що для України, яка іде шляхом побудови правового, демократичного суспільства, забезпечення внутрішньої стабільності, правопорядку і законності в країні має доленосне значення. Нинішні працівники міліції є активними учасниками цього історичного процесу, і на них лежить велика відповідальність за кінцевий успіх у досягненні поставленої мети [4].

Окремим проблемам діяльності міліції в умовах становлення незалежної України присвячено ряд праць науковців, як істориків, так і юристів. Серед них виділяється багатотомне документальне видання за редакцією П.П.Михайленка, Я.Ю.Кондратьєва [5]. Не менш значущою є робота Ю.Ф.Кравченка “Міліція України”[6]. У дослідженнях М.І.Ануфрієва, О.М.Бандурки, О.Н.Ярмиша [7], О.Б.Горової [8], Є.О.Гіда [9], С.Д.Гусарева [10], І.В.Гамалія [11], Л.А.Сидорчука [12], А.Н.Клюєва [13], Ю.В.Кідрука [14], С.М.Тимченка [15], Ю.Д.Кунєва [16] вивчено широке коло проблем функціонування міліції України, які висвітлюють правові та організаційно-управлінські аспекти її діяльності.

У цей час з’являються збірники статей, спогадів, документів, художньо-

документальних оповідей, історичних матеріалів і нарисів, які розкривають діяльність міліції окремих регіонів України. Наприкінці 90-х років вийшли з друку перші збірники, в яких розкривається героїчна боротьба міліції Дніпропетровщини, Закарпаття, Буковини, Житомирщини, Донеччини, Волині, Вінниччини зі злочинністю [17-25]. Проте вони, як правило, мають описовий характер і присвячені окремим напрямкам роботи міліції. В ряді з них відображається історія діяльності окремих служб міліції, в тому числі в сучасних умовах, – карного розшуку [26], транспортної міліції [27, 28], розповідається про мужність і життєвий шлях кращих представників української міліції, які віддали справі боротьби зі злочинністю найдорожче – своє життя і які навечно увійшли в її історію [29-31].

В розглянутих працях міститься доволі значний фактичний матеріал стосовно організації діяльності ОВС України, в тому числі міліції, процесів нормотворчої, управлінської, організаційної діяльності, принципів побудови, розвитку та вдосконалення системи МВС України, а також тих, які розкривають окремі напрямки діяльності міліції України в сучасних умовах. Разом з тим, діяльність міліції в умовах становлення незалежної України в роботах цієї групи висвітлена фрагментарно. Внаслідок того що ці роботи висвітлюють питання нормотворчого та управлінського характеру, історико-правовий аналіз діяльності міліції на сучасному етапі становлення нашої держави в них відсутній, що зумовлює його необхідність.

Міліція України протягом першого десятиріччя існування незалежної України зробила вагомий внесок у процеси її державотворення, у складних умовах трансформаційних перетворень забезпечила законність та порядок у державі. Ось чому висвітлення та аналіз історичного досвіду надзвичайно складної боротьби співробітників міліції зі світом криміналу, на благо подальшого стабільного розвитку країни, є засобом виховання і, безумовно, слугує натхненним прикладом для сучасного покоління співробітників органів внутрішніх справ, а також молодого покоління.

РОЗДІЛ 1

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ, КЕРІВНИЦТВА МВС УКРАЇНИ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЛІЦІЇ

Після проголошення в серпні 1991 року незалежності України, її суверенітету, багатовікова ідея національної державності набула реального змісту та конкретної направленості на побудову демократичної правової держави. Взявши курс на побудову правового демократичного суспільства, українська держава одним зі своїх головних завдань визначила постійну турботу держави про укріплення правопорядку та законності, захист суспільства та особистості від злочинних зазіхань, організацію та координацію на загальнодержавному рівні боротьби зі злочинністю.

1.1. Діяльність органів державної влади та управління для створення якісно нової нормативної бази функціонування МВС України

З перших днів здобуття Україною незалежності боротьба зі злочинністю розглядається як надзвичайно актуальне загальнодержавне завдання великої політичної значимості, найважливіша складова багатопланової діяльності органів державної влади та управління. Це в першу чергу стосується функцій вищих органів державної влади щодо визначення конституційних та інших законодавчих основ цієї діяльності, її стратегії, основних напрямків та завдань на визначений період, координації зусиль усіх державних структур, у першу чергу правоохоронних органів, громадських формувань, діяльність яких направлена на подолання злочинності. В нових історичних умовах новостворена держава, її правоохоронні органи, в тому числі міліція, були покликані вселити в людей віру

в те, що в новоствореній державі Україна є влада, спроможна не на словах, а на ділі захистити їх честь, гідність, життя та здоров'я, права та свободи.

Виходячи із загальних норм національної системи права, вищим організатором боротьби зі злочинністю в нашому суспільстві є держава в особі органів державної влади, в тому числі і міліції як елементу системи правоохоронних органів. Необхідно відверто сказати, що виконання цієї функції за весь недовгий період існування нашої незалежної держави здійснюється в дуже важких умовах. Соціально-економічні та політичні перетворення, властиві перехідному періоду, викликали ряд серйозних труднощів, кризових явищ, активізували криміногенні фактори та тенденції. В той же час економічні ускладнення значно обмежили ресурсні можливості держави, обумовили різке зростання злочинності, а все це разом привело до послаблення організуючої ролі тих державних структур, які повинні захищати мир та спокій в країні.

Справа ускладнювалась і тим, що незважаючи на загострення криміногенної обстановки напередодні розвалу СРСР, кризовий стан економіки спонукав владні структури використовувати правоохоронні органи, в тому числі і міліцію, для виконання невластивих їй функцій. Так, наприклад, згідно з вимогами постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 1991 року, міліція України брала участь у заходах контролю за вивозом товарів народного споживання та інших матеріальних цінностей. На ОВС, крім того, було покладено завдання обладнати в місцях перетину кордонів України стаціонарних спеціальних пунктів для контролю за їх вивезенням [32].

Характерним прикладом тут є виступ наприкінці 1990-го р. керівника дніпропетровської міліції О.О.Білика на одному з пленумів обласного комітету партії. У своєму виступі він з тривогою говорив про те, що в ряді міст і районів області окремі керівники намагаються міліцією ліквідувати усі недоліки, які з'являються з тих чи інших питань, залучають міліцію до виконання неприцільних їй функцій, застосовують її там, де цього не можна робити [33]. Крім того, в ці буремні часи нашої історії значні сили правоохоронних органів, у першу чергу міліції, відволікались для забезпечення охорони громадського

порядку під час проведення різних масових акцій. Це вкрай негативно впливало на організацію боротьби з правопорушеннями [34]. Такий стан справ у цей кризовий для радянської влади період спостерігався у більшості областей України.

Боротьба зі злочинністю традиційно розуміється як єдність профілактичної та правоохоронної діяльності. З моменту початку становлення незалежної України державна організація боротьби зі злочинністю включає в себе інформаційно-аналітичну діяльність, програмно-цільове планування боротьби зі злочинністю, організаційно-ресурсне та кадрове забезпечення, контроль виконання та внесення необхідних управлінських змін з урахуванням соціальної криміногенної обстановки. Ці напрямки діяльності витікають із правоохоронної функції демократичної, правової держави. Основні завдання у виконанні цих правоохоронних функцій у новоствореній державі Україна були покладені на МВС, складовою якого є міліція, яка після проголошення незалежності стала самостійним державним органом і вийшла з підпорядкування МВС СРСР.

Політичне, економічне та соціальне оновлення суспільства в процесі побудови демократичної правової держави потребувало приведення правових, організаційних, структурних та інших засад функціонування МВС України відповідно до нових умов їх діяльності та розвитку. Криміногенна ситуація, що склалася в Україні одразу після здобуття незалежності, визначалась глибокою соціально-економічною кризою, яка охопила всі сфери суспільного життя: економіку, політику, ідеологію, мораль. Зростання злочинності досягло рівня реальної загрози національній безпеці України.

Все це висунуло перед правоохоронними органами, в тому числі міліцією, нові завдання, зумовило необхідність переглянути стратегічні напрями їхньої діяльності, пошуку нових підходів до організації та здійснення охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю, які б відповідали сучасній обстановці та тенденціям її розвитку [35]. Законодавче забезпечення вирішення усіх цих завдань правоохоронних органів молодій незалежній державі з самого початку було в полі зору Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів

України. Керівництво незалежної держави Україна з перших днів своєї діяльності виходило з того, що обов'язковою умовою ефективного функціонування правоохоронних органів, виконання ними покладених законом функцій, дотримання посадовими та службовими особами цих органів законності, забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина є чітка правова регламентація їх діяльності.

Проголошення українського державного суверенітету викликало об'єктивну необхідність створити власну, правову базу для регулювання суспільних відносин. До цього часу Україна не мала національного законодавства, вона користувалась законами та підзаконними актами СРСР, інтереси республіки в якому, в тому числі у сфері правоохоронної діяльності, знаходили своє місце не завжди. Тому виникла необхідність прийняти цілий ряд законодавчих актів та врегулювати ними суспільні відносини, які склалися під впливом демократизації суспільства, переходу економіки до ринку, активізації кримінального елементу. Насамперед незалежна Україна потурбувалась про прийняття законів, які були б спрямовані на захист життя, здоров'я, прав і свобод людини, забезпечили б якісно нову нормативну базу МВС держави, в тому числі міліції, як його складової.

До 1991 р. міліція України була складовою правоохоронної системи СРСР, відповідно функціонувала в рамках правового поля, встановленого тією державою. І хоч завдання, покладені на міліцію, і тоді і тепер значною мірою властиві будь-якій правоохоронній системі (підтримання громадського порядку, боротьба з кримінальними проявами), якісно вона була продуктом тоталітарної системи. Визначальною рисою останньої було домінування комуністичної ідеології над Законом.

Здобуття Україною незалежності стало тією точкою відліку, з якої розпочався процес набуття ОВС нашої держави рис цивілізованої правоохоронної системи. Важливим у цьому становленні було визначення мети, сенсу її діяльності [36]. В нових історичних умовах чітку відповідь на це запитання дала нова Конституція України, яка констатує, що найвищою соціальною цінністю

держави є життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека громадян [37]. Це конституційне положення і стало основним змістом діяльності української міліції.

В основу правового забезпечення діяльності й організації структури органів внутрішніх справ були покладені Декларація про державний суверенітет України [38], Акт проголошення незалежності України [39], Конституція України. Окремі напрямки діяльності ОВС у подальшому стали регулюватися Указами Президента України та Постановами Кабінету Міністрів України.

Формуючи законодавчу базу діяльності міліції України, керівництво МВС розуміло, що необхідно було переглянути питання проходження служби, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, соціального захисту працівників міліції, обов'язкового державного страхування особи. Ця робота почалась ще напередодні здобуття Україною незалежності. Першим серед основних нормативних актів, що регламентують діяльність сучасної міліції України, став Закон України "Про міліцію", прийнятий 20 грудня 1990 року [3]. Поява цього закону, невдовзі після прийняття Декларації про державний суверенітет України, була зумовлена багатьма факторами, серед яких найважливіше місце посідає необхідність встановити верховенство законності в діяльності міліції.

Історичне значення цього закону полягає в тому, що він визначає зміст, завдання та принципи діяльності міліції України, на початку її становлення як правоохоронного органу незалежної держави та на сучасному етапі, а також її відмінні риси від міліції України часів радянського тоталітаризму. Життєвість і соціальна цінність приписів цього закону неоднакова, тому надалі цей закон неодноразово доповнювався, а окремі статті змінювались. Незважаючи на це, закон створив реальні передумови для того, щоб міліція України стала авторитетним і ефективно діючим озброєним органом державної виконавчої влади, належним чином охороняючи права та свободи громадян.

Закон набрав чинності з 1 січня 1991 року. Але на той час поточне законодавство відставало від закріплених у диспозиціях норм окремих вимог

статей. Тому постановою Верховної Ради від 25 грудня 1990 року про порядок його введення в дію було передбачено, що деякі норми набувають чинності лише після прийняття відповідних законодавчих актів (Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ та ін.) [40]. Нині ці нормативні акти прийняті і всі норми Закону України “Про міліцію” на сьогодні діють.

Закон у порівнянні з попередніми нормативно-юридичними актами (Положенням про радянську міліцію, затвердженим Постановою Ради Міністрів СРСР від 8 червня 1973 року №2, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 червня 1973 року “Про основні обов’язки і права радянської міліції щодо охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю” [41], які діяли до прийняття Закону СРСР “Про радянську міліцію” [42], є принципово новим законодавчим актом у діяльності ОВС України.

Відповідно до вказаного Закону міліція України стала складовою системи правоохоронних органів, які здійснюють державну виконавчу владу у сфері охорони громадського порядку. Віднесення міліції до органів виконавчої влади свідчило про те, що вона відтепер функціонувала на основі Конституції України, законів, прийнятих Верховною Радою України, Указів Президента України, і мала для цього відповідні розпорядчі повноваження. Таким чином, уперше, а Закон був прийнятий ще за часів радянської України, було підкреслено деполітизований характер діяльності міліції України.

Закон України “Про міліцію” як перший законодавчий акт стосовно діяльності ОВС тоді ще майбутньої незалежної держави визначив їх основні завдання, принципи діяльності. Цей законодавчий акт привніс у діяльність міліції України ряд принципово нових положень. Так, Закон чітко визначив, що в основу діяльності міліції відтепер наряду з принципом законності був покладений принцип гуманізму, характерний для відносин між ОВС і громадянами у демократичних, правових державах [3, ст. 3]. Закон сформулював функції, організацію міліції України та її підпорядкованість. Згідно з цим система ОВС була побудована з урахуванням адміністративно-територіального устрою, а також

особливостей їх функцій, характеру й обсягу завдань. Діяльність кожної ланки системи ОВС була обмежена масштабом територіальної діяльності і компетенції. Система була поділена на дві підсистеми: центральні органи МВС України і місцеві - Головні управління, УВС МВС України в Криму, в областях, містах, районах і лінійні відділи (управління) внутрішніх справ.

Закон України “Про міліцію” чітко визначив не тільки основні обов’язки а й права міліції, обумовив застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, надав гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї було детально регламентовано в Правилах застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Українській РСР [43], а також в Положенні про порядок застосування вогнепальної зброї [44].

Закон визначив особовий склад міліції, порядок прийняття на службу до міліції та проходження служби, оплату праці працівника міліції. На його основі постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 1991 року було введено в дію Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом ОВС України [45]. Стаття 18 Закону визначила, що Дисциплінарний статут ОВС України затверджується Верховною Радою України. Відповідно до цього Дисциплінарний статут ОВС тоді ще Української РСР був затверджений Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 29 липня 1991 року [46] і введений в дію наказом МВС [47].

Необхідно зазначити, що, ставши на шлях демократичної, правової держави, Україна прийняла цілу низку законів та нормативних актів, які регламентують різні сторони соціального захисту працівників міліції. Це Положення про порядок і умови державного обов’язкового особистого страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ України [48], інструкція “Про порядок проведення державного обов’язкового страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів внутрішніх справ у системі МВС України” від 31 серпня 1992 року [49], постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 року “Умови

державного обов'язкового особистого страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори, і порядок виплати їм та членам їхніх сімей страхових сум"[50].

У подальшому питання гарантій соціального захисту співробітників міліції були закріплені в цілій низці законів, Указів Президента, Постановах і розпорядженнях Кабінету Міністрів. Серед них - Закон України від 4 лютого 1994 року "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" [51], Указ Президента від 4 жовтня 1996 року "Про умови грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу та оплати праці працівників органів внутрішніх справ" [52], Постанова Кабінету Міністрів від 27 квітня 1994 року "Про додаткові заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази правоохоронних органів" [53], Постанова Кабінету Міністрів від 3 січня 1995 року № 4 "Про додаткові пільги щодо оподаткування грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ" [54] та інші.

Крім того, як і повинно бути в демократичній, правовій державі, Закон України "Про міліцію" спеціальним розділом обумовив контроль і нагляд за діяльністю міліції. В ньому до переліку найбільш дієвих засобів забезпечення законності в діяльності міліції належав державний контроль, складовими якого є внутрішньовідомчий контроль, судовий контроль, громадський контроль, нагляд прокуратури та оскарження незаконних дій працівників міліції [3, ст. 27]. Таким чином, це стало ще одним кроком на шляху ліквідації партійного контролю за діяльністю міліції, який у радянські часи заміняв собою всі інші.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що законом "Про міліцію" було досягнуто головне - закладено основу правової регламентації, чітко та ясно визначено головні принципи діяльності органів міліції України. Крім того, прийняття Закону України "Про міліцію" створило реальні передумови для того, щоб міліція України після здобуття незалежності стала авторитетним і ефективно діючим озброєним органом державної виконавчої влади, який належним чином охороняє права та свободи громадян. Прийняття Закону "Про

міліцію” мало надзвичайне значення не тільки для ОВС, але й для населення республіки, створило належні умови для удосконалення і підвищення ефективності діяльності ОВС в охороні громадського порядку і боротьбі зі злочинністю [55]. Закон України “Про міліцію” був прийнятий ще в той час, коли Україна була складовою Союзу РСР, тому на час проголошення незалежності правова база, що регулювала діяльність ОВС не відповідала вимогам демократичної держави і в багатьох питаннях не була адаптована до потреб боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку. З урахуванням цього робота, направлена на розробку нових нормативних документів після проголошення незалежності, була продовжена.

Верховною Радою України 24 серпня 1991 року було прийнято Акт проголошення незалежності України, яким була створена самостійна українська держава – Україна. З моменту його прийняття на території України набули чинності виключно Конституція і закони України. У зв’язку з цим МВС УРСР вже 26 серпня 1991 року було видано наказ “Про перегляд відомчих нормативних актів і створення нормативної бази МВС України,” в якому начальникам Головних управлінь, управлінь, самостійних відділів Міністерства, начальникам УВС Кримської АРСР, УВС областей і УВС на транспорті було поставлено завдання переглянути всю відомчу нормативну базу з метою усунення суперечностей з чинним законодавством України. Була висунута вимога розробити відповідні документи в основних напрямках оперативно-службової, виробничо-господарської і фінансової діяльності ОВС . Для організації цієї роботи була створена комісія МВС України з перегляду нормативних актів і створення нової нормативної бази української міліції, яку очолив заступник міністра генерал-майор внутрішньої служби В. Барташевич [56].

Почалась активна робота, направлена на формування нормативної бази діяльності української міліції. Тільки протягом 1992 р. були затверджені майже всі основні Положення стосовно діяльності структурних підрозділів і управлінь МВС України – Штабу [57], інспекції по особовому складу ОВС [58], експертно-криміналістичних підрозділів [59], карного розшуку [60], Управління організації

роботи ОВС на транспорті[61], Державної автомобільної інспекції МВС України [62], Головного управління охорони [63], Головного управління кадрів [64], Головного управління захисту економіки від злочинних посягань [65] та ін.

Розпорядженням Президента України від 7 жовтня 1992 року було затверджене Положення про МВС України [66], оголошене наказом МВС наприкінці жовтня 1992 року [67]. В подальшому, умовах реформування системи, було розроблено якісно нове Положення про МВС України, яке було затверджене Указом Президента України від 17 жовтня 2000 року [68]. В Положенні визначено місце МВС України в системі центральних органів виконавчої влади, правові засади його діяльності, основні завдання та права, структура міністерства та повноваження Міністра внутрішніх справ, завдання колегії МВС України. Відповідно до закону Кабінет Міністрів України 19 серпня 1994 року затвердив структуру апарату МВС України.

Логічним продовженням діяльності органів законодавчої та виконавчої влади України для укріплення правопорядку та законності, забезпечення нормативної бази функціонування МВС було прийняття довгострокової Державної програми боротьби зі злочинністю, затвердженої постановою Верховної Ради України від 25 червня 1993 року. Ця програма була прийнята з урахуванням надзвичайно складної криміногенної обстановки в державі в перші роки незалежності, зростання злочинності, особливо у сфері економіки, з метою ефективної комплексної боротьби з цими негативними явищами. Вона стала першим в історії нашої держави документом, який включав вагомі організаційні та практичні заходи, конкретні завдання державним органам, науковим організаціям, трудовим колективам, громадським організаціям для протидії злочинності.

Головна увага в Програмі була зосереджена на формуванні загальнодержавного, всенародного фронту боротьби з протиправними явищами на основі створення нетерпимості до них, поєднання заходів загальносоціального та спеціального характеру при визначальній ролі перших. Необхідно підкреслити, що на той час МВС України усі заходи, передбачені Програмою, підкріпило

конкретними завданнями кадрового та матеріально-технічного забезпечення правоохоронної діяльності, збільшення штатної чисельності працівників міліції відповідних категорій, утворення нових навчальних закладів системи МВС, поліпшення умов діяльності ОВС та їх працівників [69].

Необхідно зазначити, що на виконання цієї Програми у всіх областях України була проведена відповідна робота. Так, сесія Харківської обласної Ради народних депутатів в листопаді 1993 року затвердила заходи, направлені на забезпечення виконання Державної програми боротьби зі злочинністю, які передбачали комплекс організаційних, профілактичних заходів зміцнення громадського порядку та безпеки, боротьби з організованою злочинністю у сфері економіки, кадрового та матеріально-технічного забезпечення правоохоронної діяльності [70]. Таким чином, можна зробити висновок, що Державна програма була насичена вагомими та цілеспрямованими заходами боротьби зі злочинністю, особливо проти її організованих форм, корупції.

Верховна Рада у розвиток цієї програми за час до її прийняття та протягом наступних кількох років прийняла більше 100 нормативно-правових актів з питань безпосередньої діяльності ОВС, їх структури та системи управління, правового регулювання охорони правопорядку. Серед найголовніших з них, поряд з розглянутим Законом “Про міліцію” Закони України “Про війська внутрішньої та конвойної охорони” від 26 березня 1992 року [71], “Про надзвичайний стан” від 26 червня 1992 року [72], “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 року [73], “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30 червня 1993 року [74], “Про дорожній рух” від 30 червня 1993 року [75], “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 23 грудня 1993 року [76].

В новонародженій державі вживаються заходи щодо консолідації усіх правоохоронних органів та відповідних відомств для боротьби зі злочинністю. В червні 1993 року видається Указ Президента України “Про координаційний комітет по боротьбі зі злочинністю” [77], а в 1995 р. затверджуються Положення про подібні координаційні комітети при обласних держадміністраціях [78]. Він

був створений з урахуванням складної криміногенної обстановки, необхідності об'єднання зусиль усіх державних органів, громадських формувань для того, щоб забезпечити в повному обсязі виконання завдань, передбачених Державною програмою боротьби зі злочинністю. З прийняттям Закону України “Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю”, який і передбачав створення Координаційного комітету по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Президенті України, раніше діючий Координаційний комітет було реорганізовано. Відповідні комітети були створені також і на місцях.

Координаційний комітет, як це і визначено в Законі, став спеціальним державним органом, який повинен був об'єднати зусилля всіх державних органів та громадськості на здійснення комплексних заходів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, усунення причин та умов, які сприяють злочинності [74, ст. 204]. Такого спеціального органу в історії нашої держави не було. В рамках цих завдань у своїй подальшій практичній діяльності Комітет неодноразово заслуховував доповіді керівників центральних та місцевих правоохоронних та інших державних органів відносно їх діяльності по боротьбі зі злочинністю, приймав з цих питань рішення, які були обов'язковими для виконання, здійснював перевірки з указаних питань, користуючись своїм правом, неодноразово передавав матеріали, які свідчили про факти злочинів, органам прокуратури тощо. Таким чином, діяльність Координаційного комітету стала однією з форм державного управління правоохоронною системою незалежної України. Однак роботу, проведену Комітетом, необхідно розглядати критично. Незважаючи на всі зусилля, докорінних зрушень у боротьбі зі злочинністю не відбулося.

Про це неодноразово говорилося і самими керівниками Комітету. Так, виступаючи на міжнародній науково-практичній конференції “Стратегія та досвід боротьби з організованою злочинністю та нелегальним наркобізнесом”, що проходила в Києві 16 - 19 серпня 1994 року, В. Дурдинець, який на той час був першим заступником Голови Координаційного комітету по боротьбі з корупцією

та організованою злочинністю при Президенті України, сказав: “Аналізуючи роботу Комітету, ми відчули, що явно недостатньо розглядати найбільш актуальні, ключові проблеми, приймати відповідні рішення, давати доручення. Надзвичайно важливо контролювати їх виконання, суворо питати за несвоєчасну та неповну їх реалізацію. Відсутність цього елемента знижує роль і значення Комітету” [79]. На жаль, Комітет протягом подальшого свого існування так і не знайшов місця в системі контролюючих органів нашої республіки і врешті перетворився в орган суто дорадчий, позбавлений будь-яких координаційних функцій і завдань. Стан боротьби зі злочинністю вимагає впорядкування координації профілактичної діяльності, що сприятиме зміцненню правопорядку в країні [80].

Необхідно зазначити, що прийняття цих правових актів не вичерпує всього змісту правового забезпечення діяльності ОВС. На їх підставі протягом 1991-1994 рр. було видано ряд Указів Президента України та Постанов Кабінету Міністрів України, наказів МВС, розроблено відповідні настанови, статuti та інструкції, які регламентують певні види діяльності, здійснюваної ОВС чи їх окремими підрозділами [81-85]. В липні 1993 року було вжито заходів для поліпшення управлінської діяльності в підрозділах ОВС. З цією метою були розроблені та затверджені інструкції стосовно порядку роботи Колегії МВС України, порядку проведення оперативних нарад, організації контролю в апараті МВС України, організації комплексного інспектування і перевірок ГУВС, УВС, УВСТ [86].

В цьому переліку окремо необхідно відмітити Указ Президента України від 21 червня 1994 року “Про невідкладні заходи посилення боротьби зі злочинністю”. В ньому передбачено цілий ряд положень, направлених на посилення боротьби з бандитизмом, корупцією, знешкодження озброєних злочинних формувань з міжрегіональними та міжнародними зв’язками [87]. Верховна Рада 29 червня цього ж року прийняла Закон “Про попереджувальне затримання особи” [88].

Цей Указ, який був першим після обрання Л. Д. Кучми Президентом нашої

держави, став свідченням неухильного виконання послідовності дій Президента, Уряду в боротьбі зі злочинністю. Його поява була викликана тим, що соціально-економічна та криміногенна ситуація в Україні не поліпшувалась і навіть ставала дедалі критичнішою, що вимагало термінових, рішучих антикризових заходів, насамперед для припинення мафіїзації українського суспільства.

Своїм Указом Президент доручив Уряду детально проаналізувати хід виконання Державної програми боротьби зі злочинністю, розібратися в причинах зростання злочинності в конкретних районах, виділити необхідні кошти для забезпечення діяльності правоохоронних органів. В Указі були визначені основні напрямки в діяльності правоохоронних органів: боротьба зі злочинністю проти особистості, злочинністю в економічній сфері, в т. ч. у кредитно-фінансовій та банківській системах, у зовнішньоекономічній діяльності та торгівлі, на транспорті. Указ значно розширив права працівників міліції. З санкції прокурора дозволялося здійснювати попереднє затримання до 30 діб осіб, про яких є достовірні дані щодо їхньої участі в актах бандитизму, терору, вимаганнях та інших тяжких злочинах або їх підготовці. Працівники міліції отримали право вилучати документи та матеріали, які мають важливе значення для розкриття злочинів на підприємствах, в організаціях, установах усіх форм власності [25, с. 412].

Необхідно підкреслити, що передбачені в цих нормативних актах заходи були радикальними, але своєчасними та мотивованими. Незважаючи на неоднозначні відгуки на вказані правові акти, народ України зустрів їх схвально та з надією. У своїй основі вони були програмно-цільовими документами, передбачали більш рішучі, скоординовані дії правоохоронних органів у боротьбі з організованими формами злочинності та корупцією, залучення до цієї боротьби спеціальних підрозділів МВС, Служби безпеки України, Національної гвардії України, використання технічних засобів Збройних сил України. Згідно з цим Указом Президента України в містах зі складною обстановкою особовий склад міліції було переведено на посилений варіант оперативно-службової діяльності, що дозволило провести ряд спеціальних операцій в рамках боротьби з бандитизмом, тероризмом та іншими тяжкими злочинами. Для приборкання розгулу злочинності,

посилення охорони громадського порядку, забезпечення захисту конституційних прав, свобод, життя, здоров'я та майнових інтересів громадян було організовано спільне патрулювання працівників міліції з особовим складом Збройних сил України [89]. Таким чином, робилося все необхідне для того, щоб положення Програми були реалізовані.

Узагальнюючи вищевикладене, можна з упевненістю зробити висновок, що в перші роки незалежності послідовно, крок за кроком, вдосконалювалась та нарощувалась законодавча база діяльності міліції. Процес правового регулювання охорони правопорядку продовжував досить активно розвиватися. Як уже зазначалося, тільки в 1990 - на початку 1995 рр. було прийнято близько 100 нормативних актів з питань охорони правопорядку (мова йде про Укази Президента України, постанови і закони Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України). Відповідно до цих законодавчих актів проходив процес загально-організаційного формування системи МВС України. Таким чином, можна зробити висновок, що в результаті цієї кропіткої роботи всіх органів державної влади та управління держави в 1990 - 1995 рр. у цілому була сформована нормативна база управління та функціонування системи МВС України і міліції як його складової.

У другій половині 90-х років ця робота продовжувалася. З метою подальшого розвитку правових, організаційних та матеріально-технічних умов для боротьби зі злочинністю, укріплення законності та правопорядку 17 вересня 1996 року Указом Президента України була затверджена "Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996 - 2000 роки". Особливу увагу в Програмі приділено питанням захисту економічних, соціальних сфер життєдіяльності держави, викоріненню тінізації економіки [90].

В умовах подальшого становлення та розвитку незалежної держави, особливо з прийняттям нової Конституції України, важливою складовою ефективного законодавчого забезпечення діяльності ОВС стала постійна взаємодія та координація взаємозв'язків МВС і органів Верховної Ради України. Це стало можливим завдяки проголошеному курсу на зближення різних гілок

влади, який став офіційною державною політикою України. Одним з головних завдань цієї роботи стало роз'яснення в депутатських фракціях і комітетах доцільності прийняття законів, що уможливили б оздоровлення криміногенної обстановки в державі, підвищення ефективності діяльності міліції. Виконуючи це завдання, керівництво міністерства неодноразово ініціювало зустрічі з лідерами фракцій та головами комітетів Верховної Ради. Було налагоджено зв'язки з профільним комітетом з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності і боротьби з організованою злочинністю і корупцією. Практикою діяльності керівництва МВС стала присутність на сесійних засіданнях Верховної Ради, участь у парламентських слуханнях, днях уряду.

Крім того, наприкінці 90-х рр. були напрацьовані і закріплені відповідними розпорядженнями міністра внутрішніх справ такі форми взаємодії, як діяльність робочої групи МВС України по зв'язках з народними депутатами, супроводження законодавчих актів. До складу цієї робочої групи увійшли не лише представники міністерства, а й народні депутати, які працювали в ОВС до обрання в парламент. Це зумовлено тим, що вони найкраще обізнані з проблемами міліції і найбільш компетентно можуть донести їх суть до депутатського корпусу, досягти взаємопорозуміння.

Новітньою формою роботи стало супроводження законодавчих актів, для чого керівництвом МВС було створено спеціальні групи. Ці групи повинні були стежити за проходженням документів, відстоювати під час їх розгляду принципові фахові моменти. Така форма роботи - це принципово новий момент у діяльності міліції незалежної України, який дав можливість швидко реагувати законодавчими рішеннями на ситуацію, характеризує діяльність правоохоронних органів і законодавчої влади демократичної держави. Раніше, в умовах тоталітарного режиму, цього не могло бути. Ця робота дала реальні приклади розв'язання проблем міліції законодавчим шляхом. Так, завдяки прийняттю змін і доповнень до Кримінального кодексу, а саме - введенню статей 80 -3, 80 -4, міліція отримала знаряддя боротьби з нецільовим використанням бюджетних коштів. Тільки в першій половині 1999 р. завдяки цьому було викрито понад 300

злочинів цієї кваліфікації, за якими сума використаних не за цільовим призначенням коштів склала 11,5 млн. грн., з яких понад 80 відсотків було відшкодовано [91].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що протягом 1990 - 2000 рр. завдяки напруженій та плідній співпраці Президента, Верховної Ради України, керівництва МВС, місцевих органів влади була в основному сформована законодавча база управління та функціонування міліції незалежної України, що дозволило розпочати непримиренну боротьбу з криміналітетом. Діяльність, направлена на її вдосконалення, продовжується і за сучасних умов.

1.2. Формування органів міліції МВС України, розробка нової системи управління ними в перші роки становлення незалежної держави

Принципово новий етап в історії української міліції почався в 1991 р. Це етап становлення і розвитку міліції незалежної держави. 4 вересня 1991 року над куполом Верховної Ради України замайорів жовто-блакитний національний прапор. Після проголошення Україною незалежності МВС республіки, до якого належить міліція, стає самостійним державним органом і виходить з підпорядкування МВС СРСР [92]. Разом із формуванням правової бази діяльності української міліції, прийняттям законодавчих актів, які визначили правовий статус ОВС та історичне значення яких розглядалось у попередньому підрозділі, почалось реформування структури та кадрового складу, розробка нової системи управління та організація взаємодії з підпорядкованими органами та підрозділами міліції новонародженої держави. В незалежній Україні міліція є силовою структурою, яка стоїть на захисті правових основ держави, веде рішучу боротьбу

зі злочинністю, виявляє та усуває причини, які її породжують, охороняє громадський порядок.

Система МВС України, складовою якої є міліція, пройшла довгий еволюційний шлях розвитку, несучи в собі як позитивні, так і негативні риси свого попередника – української радянської міліції. Особливості становлення системи міліції незалежної України можна визначити, лише звернувшись до аналізу організаційної структури, системи управління і підготовки кадрів міліції в системі МВС Української РСР протягом 1960-х –1990 рр., коли була створена та єдина структура ОВС, яка функціонувала напередодні розвалу СРСР. Попередній екскурс в історію допоможе детально розібратися у змінах структури і кадрового апарату міліції України в умовах становлення незалежної держави, побачити її нові завдання і ті зміни, які в ній сталися.

Одним із суттєвих кроків на шляху організаційних перетворень в органах міліції за радянських часів став указ Президії Верховної Ради СРСР 13 січня 1960 року, яким було скасовано МВС СРСР, а його найважливіші функції передані міністерствам внутрішніх справ союзних республік [93]. На нашу думку, з одного боку, це рішення розширило самостійність та компетенцію республіканських органів міліції у справі боротьби зі злочинністю та охороні громадського порядку, а з іншого – значно погіршило координацію правоохоронної діяльності ОВС, у тому числі міліції.

Наступне перетворення було здійснено 5 вересня 1962 року, коли МВС УРСР стало Міністерством охорони громадського порядку (МОГП) УРСР, а управління (відділи) внутрішніх справ виконкомів були перетворені в управління (відділи) охорони громадського порядку виконкомів. Але, як показала практика, ліквідація союзно-республіканського міністерства внутрішніх справ призвела до ускладнення координації роботи республіканських органів охорони громадського порядку, до невиправданого різнобою в нормативному регулюванні деяких питань служби охорони порядку, у визначенні структури та штатів окремих органів міліції. Крім того, ускладнювався міжреспубліканський обмін досвідом боротьби зі злочинністю і використання в цій боротьбі новітніх досягнень науки і

техніки [94].

В 1966 р. прийшов час чергової організаційної реформи. 26 червня 1966 року в інтересах забезпечення єдиного оперативного керівництва діяльністю органів охорони громадського порядку в боротьбі зі злочинністю Указом Президії Верховної Ради СРСР було утворено союзно-республіканське Міністерство охорони громадського порядку СРСР [95]. У складі МОГП СРСР були сформовані великі структурні підрозділи, які охоплювали основні напрямки діяльності ОВС: Головне управління міліції, Головне управління місць позбавлення волі, Слідче управління, Головне управління пожежної охорони, Головне управління внутрішніх військ та ін. А 25 листопада 1968 року Указом Президії Верховної Ради СРСР його знову було перетворено у Міністерство внутрішніх справ [96]. На нашу думку, відновлення союзно-республіканського міністерства було необхідним заходом для підвищення ефективності діяльності міліції та інших служб в умовах вирішення великих соціально-економічних завдань цього часу. В умовах існування Союзу РСР тільки союзно-республіканське міністерство мало можливість ефективно керувати роботою міліції та її окремих служб.

Відповідно до цих змін у грудні 1968 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР Міністерство охорони громадського порядку УРСР реорганізується в Міністерство внутрішніх справ УРСР [97]. У зв'язку з цим найважливішою організаційною реформою системи охорони громадського порядку було утворення, згідно з постановою Ради Міністрів УРСР, у містах і районах на базі органів міліції відділів (управлінь) внутрішніх справ [98]. Внаслідок цього не тільки міліція, а і в цілому ОВС стали структурними підрозділами виконкомів Рад. Раніш існуючі Слідчі апарати, підрозділи позавідомчої охорони, інспекції виправних робіт, держпожежнагляд, які діяли самостійно, увійшли до складу відділів (управлінь) внутрішніх справ і були підпорядковані начальникам відділу (управління). Таким чином, була утворена єдина структура органів внутрішніх справ.

Протягом 1962-1982 рр. міністром охорони громадського порядку України

працював генерал-майор Іван Харитонович Головченко. На цій посаді він плідно пропрацював двадцять років і багато зробив для зміцнення і розвитку української міліції, підвищення її авторитету серед населення. За роки його керування МОГП УРСР українська міліція неодноразово досягала найкращих по Союзу показників у боротьбі зі злочинністю [6, с. 89].

Особливо важливе значення для практичної діяльності органів міліції мало законодавче забезпечення їх діяльності. Важливим кроком на шляху нормативного забезпечення організації діяльності міліції стало введення в дію 17 січня 1963 року Статуту патрульної і постової служби міліції УРСР, який визначив організацію служби міліції з охорони громадського порядку на вулицях, у громадських місцях, на залізничному і водному транспорті, під час проведення масових заходів, у разі стихійного лиха, в умовах цивільної оборони та встановив права й обов'язки посадових осіб органів міліції. Тоді ж були введені в дію і нові інструкції МОГП УРСР щодо служби дільничного уповноваженого, начальника лінійного поста транспортної міліції, чергового по органу міліції, про порядок стягнення штрафу на місці, про організацію роботи органів міліції у боротьбі зі злочинністю неповнолітніх. Також було прийнято Положення про державну автомобільну інспекцію (ДАІ) [6, с. 91].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що протягом першої половини 60-х рр. було прийнято цілий ряд нормативних актів, які регулювали практичну діяльність органів міліції. Ці документи дозволили суттєво підвищити ефективність та законність роботи, направленої на боротьбу зі злочинністю в УРСР.

Заходи удосконалення діяльності та організації міліції здійснювались і надалі. У 1969 р. замість Головного управління міліції МВС УРСР були утворені самостійні структурні підрозділи – Головне управління карного розшуку, Управління по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності, Управління ДАІ та ін. Таким чином, структура служби міліції стала однаковою зі структурою обласного апарату міліції.

Зміни тривали і протягом 70-80-х рр. З метою удосконалення

організаційної роботи та управління ОВС у 1971р. у МВС УРСР та УВС облвиконкомів були утворені штаби як основні органи управління, які займались аналізом злочинності, здійснювали контроль за станом оперативно-службової діяльності, розробляли управлінські рішення щодо найважливіших проблем охорони правопорядку [99]. Впровадження спеціалізації в діяльності міліції обумовило утворення спеціальних чергових частин, служби профілактики, спеціальних підрозділів нагляду за умовно засудженими й умовно звільненими, пересувних міліцейських груп, спеціалізованої медичної служби, стройових підрозділів дорожнього нагляду.

Особлива увага приділяється одному з головних напрямків діяльності міліції – профілактичній роботі. У 1974 р. в апаратах карного розшуку була створена профілактична служба, яка включала в себе такі структурні підрозділи: загальної профілактики, індивідуальної профілактики і керівництва дільничними інспекторами, профілактики правопорушень неповнолітніх [6, с.94-95]. Така реорганізація стосувалась перш за все дільничних інспекторів, які брали безпосередню участь у профілактичній діяльності. Однак з часом виявилось, що профілактика повинна бути справою не лише дільничних, а багатьох інших служб, тому в 1983 р. профілактичну службу було ліквідовано, а дільничних інспекторів вилучили зі складу карного розшуку [94, с. 68].

Важливі організаційні заходи були проведені в службі БРСВ. Початок цьому поклала організаційно-структурна перебудова міліції, яка визначила, що завдання служби БРСВ не тільки мають самостійне значення, але є одним з найважливіших напрямків діяльності міліції. Наступним кроком стало створення типової структури служби БРСВ, перетворення у великих ОВС відділів БРСВ в управління. До кінця 1976 р. управління БРСВ створено в МВС України [94, с. 191]. У 1977 р. Управління адміністративної служби МВС УРСР було перетворено в Управління охорони громадського порядку, відповідно були реорганізовані відділи адміністративної служби УВС.

В 60-80-х роках значна увага приділяється підготовці кадрів ОВС. В цей час актуальною проблемою діяльності органів міліції України була нестача

кваліфікованих спеціалістів, особливо – у провідних службах: у карному розшуку, слідчому апараті, БРСВ, Державтоінспекції, службі дільничних інспекторів. В Україні була відкрита ціла низка середніх спеціальних шкіл міліції (Дніпропетровська, Львівська, Івано-Франківська, Одеська, Донецька) та Київська вища школа МВС СРСР. В 1977 р. у вищих і середніх навчальних закладах навчалось 12 тис. працівників ОВС України [100].

У всіх УВС облвиконкомів, відділах транспортної міліції працюють 35 шкіл підвищення оперативної майстерності [100, арк.23-24]. Мета цих шкіл – розповсюдження передового досвіду, підвищення службової кваліфікації слідчих та оперативних співробітників міліції. Основною формою навчання в цих школах були практичні заняття зі слухачами, в ході яких вивчалися й аналізувалися найбільш вдало проведені справи, засвоювалися найважливіші правові питання та питання оперативної роботи [6, с. 92]. За сучасних умов становлення міліції України є необхідність повернутись до досвіду діяльності цих шкіл як одного з ефективних засобів підвищення професійної майстерності та розповсюдження передового досвіду слідчих та оперативних співробітників міліції безпосередньо в органах та підрозділах внутрішніх справ.

Станом на 1 березня 1973 року штатна чисельність міліції і слідства в Україні складала 54 705 одиниць, з них на союзному бюджеті – 43 887, на місцевому – 10818 одиниць. За попередні 15 років чисельність міліції на союзному бюджеті майже не збільшилась. Кількість працівників держбюджетної міліції на 10 тис. населення складала 8,6, а в таких областях, як Вінницька, Житомирська, Київська, Сумська, Хмельницька, Чернігівська, – всього 5-7 працівників міліції [101].

При цьому необхідно врахувати, що в УРСР на той час чисельність працівників міліції з розрахунку на 10 тис. населення була менше за чисельність у РРФСР і країні в цілому. Так, у 1971 р. щільність міліції на Україні складала 9,1 особа на 10 тис. населення, в той час як по РРФСР – 11,2 особи [102].

У результаті вжитих заходів на початку 1977 р. в ОВС республіки працює вже 338,9 тис. працівників, у тому числі працівників міліції – 80,5 тис. [103].

Наприкінці 70-х років. було здійснено комплекс подальших заходів, спрямованих на якісне комплектування ОВС, підвищення професійної майстерності кадрів міліції, зміцнення законності та дисципліни серед особового складу.

Певні організаційні перетворення проходили в українській міліції і протягом 1980-1990 рр. Однією з дієвих форм роботи, направленої на поліпшення якісної характеристики української міліції, залишалась практика відбору кращих представників трудових колективів для направлення їх до органів міліції. Так, тільки органи міліції Харківської області протягом 1980-1981 рр. були зміцнені на 1000 осіб з числа спеціалістів народного господарства і кращих представників трудових колективів [104], в 1982-1983 рр. ця цифра становила вже 1200 осіб [105]. На Дніпропетровщині щорічно в міліцію направлялось понад 1000 кращих представників трудових колективів [106]. У той же час місцевими органами влади вживались заходи для забезпечення органів і підрозділів міліції службовими приміщеннями, транспортом, квартирами для особового складу. Наприклад, у Рівненській області для працівників міліції місцевими Радами народних депутатів у 1983 р. виділено 42 квартири, в 1984 – 56, 1985 – 111 квартир [107].

Вживались заходи для подальшого вдосконалення діяльності служб міліції. Протягом 1983-1988 рр. були здійснені заходи, направлені на зміцнення служби БРСВ. Вдалося значною мірою укомплектувати більшість посад, служба була зміцнена на 1,5 тис. одиниць і складала 5 тис. працівників. Тут працювало 45% юристів, 43% спеціалістів народного господарства [108]. В 1987 р. в республіці були здійснені конкретні заходи для підвищення ефективності роботи дільничних інспекторів міліції, створення умов для їх нормальної діяльності, зміцнення взаємодії з трудовими колективами, ДНД, іншими громадськими формуваннями. По Україні їм було виділено 880 службових приміщень, 997 квартир, встановлено 803 службових телефони і 841 квартирний телефон [109].

У цей час було видано ряд наказів, у яких визначались форми та методи діяльності ОВС, робилися спроби виявити причини й умови злочинності. Створювались спеціальні структури, підрозділи з координації дій, аналітичні групи. Так, згідно з наказом МВС СРСР від 3 жовтня 1988 р. у містах Києві,

Дніпропетровську, Донецьку, Львові та Одесі були створені загони міліції особливого призначення (ЗМОП), які представляли собою мобільні самостійні стройові підрозділи міліції. ЗМОП безпосередньо підкорялись міністру внутрішніх справ СРСР, міністру внутрішніх справ УРСР, начальникам УВС областей. Їх основними завданнями були охорона громадського порядку під час проведення суспільно-політичних, спортивних, культурно-видовищних та інших заходів, профілактика та припинення групових порушень громадського порядку, масових заворушень, участь у затриманні озброєних злочинців. ЗМОП у кризові роки перебудови проявили себе як добре підготовлені підрозділи, здатні на високому професійному рівні діяти в екстремальних умовах під час ліквідації аварій, стихійних лих, припинення групових порушень громадського порядку. Вони активно діяли проти озброєних груп рекетирів та злочинних груп, брали безпосередню участь у звільненні заручників та оперативних відпрацюваннях населених пунктів зі складною криміногенною обстановкою [110].

У зв'язку з демократичними перетвореннями діяльність органів міліції стала більш відкритою, посилились зв'язки з населенням, засобами масової інформації, громадськими формуваннями, органами місцевої влади. В ряді міст і районів України (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ) у 1989 р. приймаються рішення місцевих Рад народних депутатів щодо збільшення чисельності працівників міліції. Так, у Донецькій області наприкінці 1989 – на початку 1990 рр. приймається рішення про укріплення в міськрайорганах внутрішніх справ провідних служб, збільшення чисельності міліції за рахунок коштів підприємств, організацій, колгоспів та радгоспів [111]. У цей час створюються перші підрозділи боротьби з організованою злочинністю, розширюється підслідність ОВС, створюються слідчі частини Головного слідчого управління МВС України, вводяться посади слідчих з особливо важливих справ у МВС та УВС, впроваджується спеціалізація слідчих.

Також було реорганізовано органи виховної та кадрової роботи в системі МВС України, що стало наслідком вилучення з Конституції СРСР сумнозвісної шостої статті. Як відомо, відповідно до постанови ЦК КПРС від 25 серпня 1965

року в міліції були створені апарати політико-виховної роботи, а фактично – політоргани, які були скасовані в апаратах міліції в липні 1956 року. Поновлення політапарату певною мірою позитивно позначилося на підвищенні організованості служби міліції, послужило справі зміцнення дисципліни, хоча їх діяльність мала надмірно ідеологізований, часто формальний характер [94, с. 196].

Політичне загострення в республіці, соціально-економічна криза, зростання кримінальної злочинності та інших антисупільних проявів вимагали в той час докорінної перебудови діяльності ОВС, підвищення їх ролі і відповідальності за зміцнення правопорядку і законності. За цих умов важливого значення набуло подальше вдосконалення роботи з особовим складом, більш якісна взаємодія ОВС з громадськими організаціями та засобами масової інформації, формування у співробітників міліції високих професійних і моральних якостей, правової і загальної культури. З цією метою, а також згідно з наказом МВС СРСР від 27 листопада 1990 року у системі МВС Української РСР на базі кадрових апаратів і політичних органів була створена служба по роботі з особовим складом, на яку було покладено завдання добору, розстановки, навчання та виховання кадрів, забезпечення взаємодії із засобами масової інформації, розширення зв'язків з трудовими колективами, державними органами та громадськими формуваннями в інтересах зміцнення правопорядку і підвищення авторитету міліції.

В апараті МВС УРСР для виконання цих функцій згідно з наказом від 28 січня 1991 року на базі Управління кадрів і Політуправління було створено Головне управління по роботі з особовим складом, а в УВС областей і міст для здійснення цих функцій були створені аналогічні управління (відділи, відділення). У міськрайліноорганах, підрозділах і установах внутрішніх справ замість посади заступника начальника політичної частини було введено посаду заступника начальника (командира) по роботі з особовим складом. У підрозділах з чисельністю особового складу понад 200 осіб створювались групи співробітників на чолі із заступником начальника (командира) по роботі з особовим складом [112].

У цей скрутний для країни час (1990-1994 рр.) МВС України керував Андрій Володимирович Васишин, який доклав чимало зусиль, щоб не допустити в державі обвалу злочинності, корумпованості посадових осіб апаратів ОВС, порушень законності [6, с.95-96].

Таким чином, підсумовуючи, можна визначити, що напередодні здобуття Україною незалежності міліція була елементом системи союзно-республіканського МВС СРСР. МВС Української РСР, складовою якого була міліція, визначалась як союзно-республіканське, підпорядковувалось як Раді Міністрів Української РСР, так і МВС СРСР. Особливості його діяльності визначались тим, що, по-перше, воно діяло тільки в масштабі своєї республіки, а, по-друге, значне місце в його роботі займало безпосереднє керівництво підлеглими підрозділами і службами міліції, інспекціями й іншими підрозділами. Відповідно до завдань було організовано і структуру апарату МВС: головні управління, управління та відділи, які реалізовували як основні, так і забезпечуючі функції.

В областях Ради народних депутатів утворювали управління внутрішніх справ, а в районах і містах – відділи внутрішніх справ. В ряді великих міст були створені управління внутрішніх справ виконкомів місцевих Рад. У повсякденній своїй діяльності управління та відділи внутрішніх справ були підпорядковані та підзвітні відповідним Радам, їх виконкомам та МВС України. Хоча насправді в умовах монополю правлячої КПРС керівництво ОВС здійснювали відповідні партійні комітети. Це і не приховувалось партійним керівництвом. У роботі “Советская милиция: история и современность 1917/1987” зазначалось: “Партійное руководство – одна из важнейших закономерностей становления и развития советской милиции” [94, с. 37].

В межах великих районних або міських відділів внутрішніх справ створювались територіальні відділення міліції. В кожному окремому випадку питання про їх формування вирішувалося відповідним органом внутрішніх справ разом з виконавчим комітетом відповідної Ради. Такі відділення представляли собою структурні підрозділи відділу або управління внутрішніх справ.

Начальники управлінь і відділів внутрішніх справ виконкомів обласних і міських Рад призначались наказами вищих органів внутрішніх справ і затверджувались на сесіях відповідних Рад, будучи повністю підзвітними їм. Виконкоми районних та міських Рад затверджували також призначених відповідним органом внутрішніх справ начальників відділень міліції, дільничних інспекторів, призначали і звільняли з посади заступників начальників та інших керівних працівників ОВС.

Таким чином, міліція радянської України в кінці 80-х років діяла в умовах подвійного підпорядкування [94, с.252-253]. На нашу думку, на той час таке подвійне підпорядкування, з одного боку, давало можливість уніфікувати форми роботи в усіх напрямках охорони громадського порядку, а з іншого боку, створювало можливість для місцевих Рад як органів влади контролювати цю діяльність, спрямовувати її з урахуванням місцевих умов, особливостей соціально-економічного становища регіону та ін. Взагалі, незважаючи на те що в часи так званої перебудови (1985-1990 рр.) права МВС України і УВС областей було дещо розширено, загальне керівництво, кадрове забезпечення, матеріально-технічне постачання органів внутрішніх справ УРСР як складової загальносоюзної системи вирішувались у центральних союзних установах, що не дозволяло вести ефективну боротьбу зі злочинністю і належним чином забезпечувати охорону громадського порядку.

Одразу ж після прийняття Верховною Радою України 24 серпня 1991 року історичного рішення і документа – Акта проголошення незалежності України колегія МВС виступила зі Зверненням до особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ України. В ньому зазначалось, що на той час необхідно було наповнити проголошену незалежність конкретним змістом, підкріпити її рішучими практичними діями, направленними на виведення країни з кризи, побудову демократичної правової держави з ефективною ринковою економікою. Значна відповідальність за це покладалася на ОВС, які в тодішній складній ситуації разом з іншими правоохоронними органами повинні були забезпечити безумовне дотримання Конституції та законів незалежної України, надійну охорону правопорядку в державі.

Виходячи з цього, колегія МВС звернулася до керівників органів та підрозділів внутрішніх справ, усього особового складу із закликом докласти максимальних зусиль, щоб покласти край розгулу злочинності, утверджувати в нашому житті принципи справедливості та гуманізму, керуватись у своїй діяльності виключно вимогами закону, зміцнювати зв'язки з населенням та громадськістю [113].

Необхідно зазначити, що у відповідь на це Звернення переважна більшість працівників міліції республіки, відчуючи високу відповідальність за долю Вітчизни та її багатонаціонального народу, сказала “так” незалежній, демократичній Україні та включилась у боротьбу зі злочинністю.

Поворотною віхою в становленні міліції України стала ліквідація в серпні 1991 року в ОВС первинних організацій Компартії України. Створення будь-яких партійних організацій у міліцейських підрозділах було заборонено. Постановою Верховної Ради України “Про департизацію державних органів, установ і організацій“, прийнятою в серпні 1991 року, міліція звільнялась від будь-якого партійного контролю і підкорялась тільки Закону [114].

Необхідно зазначити, що діяльність міліції України в період її становлення серйозно ускладнювалась розпадом системи соціальної профілактики, падінням правозахисної активності населення, трудових колективів і громадськості, зв'язок з якими помітно послабився [115]. В республіці продовжувала загострюватись криміногенна обстановка, яка характеризувалася зростанням злочинності, а в ряді місць – виходом її з-під контролю правоохоронних органів. Значно зросла агресивність і жорстокість злочинців, опір силам правопорядку. За 1991 р. під час виконання службових обов'язків загинуло 76 і поранено 503 працівники міліції [116]. Все це вимагало від керівництва української міліції вжиття швидких і рішучих організаційних і практичних заходів для вдосконалення діяльності міліції та посилення боротьби зі злочинністю в новоствореній державі.

Керівництвом МВС України наприкінці 1991 – на початку 1992 рр. поряд із переглядом відомчих нормативних актів і створенням нормативної бази діяльності міліції незалежної держави було здійснено ряд організаційно-

практичних заходів, спрямованих на удосконалення управління та зміцнення законності в діяльності органів внутрішніх справ. Уже 10 вересня 1991 року згідно з Постановою Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року “Про проголошення незалежності України” та затвердженим Кабінетом Міністрів УРСР від 29 липня 1991 року Положенням про проходження служби в органах внутрішніх справ у МВС були створені атестаційні комісії з розгляду матеріалів щодо атестації особового складу та присвоєння чергових спеціальних звань [117]. Головною метою їх діяльності було забезпечення об’єктивної та повної оцінки ділових, моральних та особистих якостей рядового та начальницького складу новоствореної української міліції [118]. На місцях ця робота була здійснена протягом 1992-1993 рр. Так, атестування особливого складу Харківської міліції було здійснено протягом 1993 р. [119].

З метою вдосконалення організаційної діяльності УВС Кримської АРСР, УВС областей і м. Києва, надання методичної та практичної допомоги службам і підрозділам ОВС, здійснення постійного та дієвого контролю за ходом виконання актів Верховної Ради України, рішень і постанов Кабінету Міністрів республіки, наказів, вказівок та рішень колегій МВС, УВС, а також своєчасного реагування на оперативну та криміногенну обстановку на місцях, організаційно-інспекційні управління (відділи, відділення) УВС були реорганізовані в штаби [120].

Штаб МВС України (на правах Головного управління) став самостійним структурним підрозділом міністерства, який під безпосереднім керівництвом міністра внутрішніх справ забезпечував координацію та узгодження дій галузевих служб міністерства, органів і підрозділів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю й охороні громадського порядку, що було особливо важливо на перших порах становлення української міліції [121].

Кроком на шляху вдосконалення керівної ланки системи стала Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 1992 року, якою було дозволено МВС України мати 6 заступників міністра, у тому числі одного першого, колегію у складі 15 осіб [122]. В липні 1992 року затверджені склади колегій УВС областей [123].

У той же час Міністерством, його органами і підрозділами на місцях здійснювався ряд організаційних і практичних заходів, направлених на вдосконалення роботи органів міліції. З урахуванням криміногенної обстановки, що склалась наприкінці 1991 – протягом 1992 рр., була перебудована структура апаратів МВС, ГУВС, УВС, УВСТ, було здійснене скорочення управлінських ланок, чисельно зміцнені підрозділи міліції, які ведуть безпосередню боротьбу зі злочинністю. Так, у червні 1992 року згідно з наказом МВС України було скорочено чисельність апаратів УВС Республіки Крим, Донецької, Івано-Франківської, Львівської, Хмельницької областей. Вивільнена внаслідок скорочення штатна чисельність була направлена на зміцнення оперативних служб міськрайвідділів міліції [124]. Протягом 1992 – 1995 рр. приймаються рішення про чисельне зміцнення підрозділів боротьби з організованою злочинністю [125], підрозділів боротьби з кримінальним приховуванням прибутків від оподаткування, слідчих підрозділів, підрозділів внутрішньої безпеки [126], підрозділів по організації розкриття злочинів проти особистості [127], підрозділів по боротьбі з незаконним оборотом наркотиків [128].

З метою розширення самостійності начальників УВС Республіки Крим, ГУВС м. Києва, УВС областей і м. Севастополя, УВСТ у вирішенні службових завдань та підвищення їх відповідальності за стан боротьби зі злочинністю й охорони громадського порядку їм були надані додаткові права в організаційно-штатних питаннях, в питаннях фінансів та матеріально-технічного забезпечення, у сфері управління ОВС та організації оперативно-службової діяльності [129].

З метою посилення ефективності боротьби зі злочинністю була удосконалена структура Головного слідчого управління МВС України (ГСУ). Чотири незалежні один від одного слідчі підрозділи (Головного слідчого управління МВС України, слідчого управління ГМРУ “ОЗ”, слідчий відділ УВСТ та слідче відділення 4-го відділу) були виведені зі структури цих служб і введені в структуру Головного слідчого управління з підпорядкуванням заступнику міністра – начальнику ГСУ МВС України [130].

Крім того, були вжиті заходи вдосконалення рівня керівництва однією з

найважливіших служб – дільничних інспекторів міліції. У цьому зв'язку з метою удосконалення організаційно-методичного забезпечення діяльності дільничних інспекторів міліції, посилення контролю за їх роботою та зміцнення взаємодії з підрозділами кримінальної міліції у складі міліції громадської безпеки МВС України, УВС Республіки Крим, УВС областей, ГУВС м. Києва та УВС м. Севастополя були створені самостійні управління, відділи дільничних інспекторів міліції. У всіх міськрайвідділах внутрішніх справ введені посади начальників відділень дільничних інспекторів міліції [131].

Було перебудовано структуру загонів міліції особливого призначення. В нових історичних умовах, в умовах загострення криміногенної ситуації виникла необхідність реорганізації в містах Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Львові, Одесі та створення у м. Сімферополі, а також обласних центрах підрозділів міліції нового типу – високо мобільних, професійно підготовлених для дій у надзвичайних ситуаціях, оснащених технічними та спеціальними засобами, транспортом, спроможних оперативно реагувати на скоєння тяжких злочинів, групових порушень громадського порядку та збройних нападів, здійснювати боротьбу з організованою злочинністю, підтримувати належний порядок у громадських місцях, і перш за все в місцях зі складною оперативною обстановкою. Необхідно зазначити, що таке рішення підтверджувалося міжнародною практикою наявності подібних підрозділів у більшості країн світу. У зв'язку з цим наявні підрозділи міліції особливого призначення були реорганізовані, а у всіх обласних центрах в січні 1992 року були створені підрозділи міліції швидкого реагування “Беркут” з підпорядкуванням їх особисто начальникам УВС [110, арк. 6]. На Донеччині такий загін було створено 16 січня 1992 року [132]. В системі Головного управління охорони при МВС України з метою забезпечення захисту на договірних засадах цінних вантажів, грошових коштів, власності юридичних осіб, забезпечення особистої та майнової безпеки українських та іноземних громадян були створені спеціальні підрозділи міліції охорони “Титан” [133].

Керівництво МВС України з перших днів становлення ОВС нашої

незалежної держави велику увагу приділяло зміцненню законності в діяльності міліції. Неухильне дотримання законності особовим складом органів та підрозділів міліції в цей час набуло особливого значення. Нехтування цими вимогами призвело до того, що за роки кризи радянського ладу, протягом 1986-1991 рр., було виявлено 6 492 випадки порушення прав громадян, понад 1000 працівників міліції було засуджено за скоєні злочини. В нових історичних умовах, надаючи першорядного значення захисту прав та інтересів громадян, враховуючи гостру потребу докорінної перебудови діяльності міліції щодо забезпечення законності, на керівників усіх рангів ОВС була покладена персональна відповідальність за її стан [134]. Крім того, була суттєво підвищена роль інспекції з особового складу ОВС. Основним завданням інспекції стало зміцнення законності в діяльності ОВС, забезпечення повного, об'єктивного та всебічного дослідження надзвичайних подій, проведення профілактичної роботи серед працівників міліції [135].

Враховуючи зростання числа випадків втягування працівників ОВС у протиправну діяльність, Кабінет Міністрів України 4 липня 1992 року першим у колишньому Союзі прийняв рішення про створення в структурі кримінальної міліції МВС України нової служби – Управління внутрішньої безпеки. Основним завданням цієї служби було визначено запобігання втягуванню працівників органів внутрішніх справ у протиправну діяльність, виявлення та розкриття їх корумпованих зв'язків та інших корисливих злочинів [136]. Тільки в 1997 р. завдяки діяльності цього підрозділу до відповідальності було притягнуто 3,6 тис. працівників внутрішніх справ, звільнено з органів 1,2 тис., порушено 200 кримінальних справ. При цьому згадана служба займалася і захистом працівників та їх близьких від тиску з боку кримінального елемента. У вересні 1994 року підрозділи внутрішньої безпеки увійшли до складу ГУБОЗ МВС України [137]. В умовах значного зростання злочинності у сфері економіки і по лінії карного розшуку діяльність та структура оперативних служб міськрайуправлінь (відділів) потребувала подальшого удосконалення. Внаслідок цього, з метою підвищення рівня організаційно-оперативної діяльності

підрозділів кримінальної міліції та поліпшення управління ними в боротьбі зі злочинністю, в травні 1993 р. в міських, районних, лінійних управліннях (відділах) органів внутрішніх справ було введено посаду першого заступника начальника управління (відділу) внутрішніх справ – начальника кримінальної міліції [138].

Як уже зазначалося, з метою підвищення відповідальності осіб, які вступали на службу до ОВС України, постановою Кабінету Міністрів від 28 грудня 1991 року було затверджено новий текст Присяги працівника органів внутрішніх справ України [139]. На початку 1992 р. у всіх органах і підрозділах внутрішніх справ було проведено ритуали прийняття Присяги на вірність народу України.

Новонароджена держава потурбувалась про встановлення професійного свята української міліції. 17 листопада 1992 року, враховуючи заслуги ОВС України в боротьбі зі злочинністю та охороні правопорядку, Президент України Л. Кравчук підписав Указ “Про день міліції”, яким в Україні встановлено свято – День міліції України, яке відтоді відзначається щорічно 20 грудня – у день прийняття Верховною Радою України в 1990 р. Закону України “Про міліцію” [140].

20 грудня цього ж року в засобах масової інформації вперше опубліковано поздоровлення Президента України особовому складу органів внутрішніх справ, у якому зазначалося, що тільки сильна, авторитетна міліція, якій довіряє народ, зможе зробити вагомий вклад у розбудову цивілізованої та правової Української держави. Для цього у міліції є відпрацьований роками професіоналізм, кращі традиції виховання чесних, хоробрих, відданих справі людей [141].

20 грудня 1992 року в регіонах нашої держави міліція вперше урочисто відмітила своє професійне свято. Так, у м. Донецьку в цей день на центральній площі міста був проведений урочистий ритуал прийняття Присяги молодими міліціонерами, центральною вулицею Артема урочистим маршем пройшов гарнізон обласної міліції. А ввечері в театрі опери та балету м. Донецька відбулося перше урочисте зібрання представників органів і підрозділів

внутрішніх справ, трудових колективів, органів державної влади області. Урочистості з нагоди Дня міліції пройшли в усіх містах і районах області [25, с. 404-405].

Міліція України змінилася і зовні. Згідно з постановою Верховної Ради України від 22 квітня 1993 року були встановлені спеціальні звання начальницького і рядового складу ОВС, встановлено формений одяг та форма службового посвідчення працівників міліції [142]. Через рік на виконання Указу Президента України від 2 квітня 1994 року та постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 1994 року протягом 1995-1996 рр. було здійснено перехід на нову форму одягу [143]. Протягом квітня – грудня 1993 року було здійснено обмін на нові службові посвідчення працівників міліції з державною символікою незалежної України [144]. Також у цей час міліція України та її підвідомчі служби, відповідно до нової державної символіки, одержали нову емблему; було затверджено концепцію вигляду транспортних засобів міліції [145].

Протягом всієї недовгої новітньої історії діяльності міліції України значна увага приділялася подальшій оптимізації структури та кадрового складу відомства, створювалися нові служби міліції. В незалежній Україні одним з пріоритетних напрямків діяльності є боротьба з наркоманією та незаконним оборотом наркотиків, профілактика цих злочинів. Для вирішення цієї проблеми в лютому 1994 року в структурі кримінальної міліції ОВС було створено самостійні підрозділи міліції для боротьби з незаконним оборотом наркотиків (ВБНОН). Ці підрозділи свої зусилля спрямували на виявлення кваліфікованих видів злочинів: фактів збуту наркотиків, притонування, втягування в наркоманію [146].

В червні 1994 року остаточно вирішується питання про подвійне підпорядкування ОВС. Президентом України підписується Закон “Про внесення змін та доповнень в статтю 7 Закону України “Про міліцію”. Відповідно до цього Закону управління внутрішніх справ областей реорганізовано в управління МВС України в областях. Таким чином, залишилося тільки вертикальне підпорядкування – Міністерству внутрішніх справ [147].

В 1996 р. у зв'язку з визначенням у новій Конституції України нового статусу Кабінету Міністрів України, всієї системи органів виконавчої влади, з метою підвищення ефективності роботи і відповідальності територіальних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та забезпечення їх взаємодії з місцевими державними адміністраціями, Указом Президента України від 5 листопада 1996 року було встановлено, що керівники територіальних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади (крім СБУ) підзвітні та підконтрольні головам відповідних місцевих державних адміністрацій з питань, що віднесені законодавством до компетенції місцевих державних адміністрацій. Відповідно до Указу, призначення керівників підрозділів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади повинно було проводитися за обов'язковим погодженням з головами відповідних місцевих державних адміністрацій. Прийняття цього рішення, на нашу думку, сприяло підвищенню ефективності та відповідальності місцевих ОВС за стан охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю на місцях, більш тісній взаємодії у вирішенні цих питань з державними адміністраціями [148].

В 1994 р. змінилося керівництво МВС. Указом Президента України від 21 липня 1994 року Міністром внутрішніх справ призначено В.І. Радченка [149].

Процес вдосконалення управлінської діяльності триває. У зв'язку з тим що в серпні 1994 року Кабінет Міністрів України затвердив нову організаційну структуру центрального апарату МВС України, у вересні була оголошена нова організаційна структура центрального апарату МВС України та підрозділів, які були безпосередньо йому підпорядковані [150].

У жовтні 1994 року в системі МВС України з метою профілактики, викриття та припинення злочинів, пов'язаних з порушенням податкового законодавства, які в цей час набули в державі масового поширення, створюється Управління боротьби з кримінальним приховуванням прибутків від оподаткування, яке стало самостійним оперативним підрозділом у складі кримінальної міліції [151]. В грудні того ж року ці підрозділи були створені і в м. Києві, Севастополі, областях та на транспорті [152]. Пізніше, в 1997 р., на їх базі

були створені підрозділи податкової міліції, які були передані до складу Державної податкової адміністрації України. Керівництво української міліції надавало суттєву допомогу новонародженій структурі в питаннях укомплектування її кадрами та забезпечення належних умов діяльності. До податкової міліції було переведено 3 236 працівників підрозділів БКППО, 1033 – з інших служб міліції. Їм було передано озброєння, автотранспорт та майно, що знаходилось у користуванні вказаних підрозділів [153].

З середини 90-х рр. громадськість країни все більше непокоїла зростаюча злочинність неповнолітніх. З метою запобігання правопорушенням неповнолітніх 24 січня 1995 року Верховною Радою України було прийнято Закон “Про органи і служби у справах неповнолітніх і спеціальні установи для неповнолітніх”[154]. Зазначеним Законом було передбачено функціонування у системі МВС якісно нової служби – кримінальної міліції у справах неповнолітніх. Відповідно до цього Кабінет Міністрів України 8 липня 1995 року прийняв постанову “Про створення кримінальної міліції у справах неповнолітніх” у системі МВС України. Постановою було затверджене Положення про кримінальну міліцію у справах неповнолітніх, яке визначало структуру, правові засади діяльності, права та обов’язки щодо профілактики та боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх [6, с. 140]. Нова служба була створена на базі інспекцій у справах неповнолітніх і зосередила свою діяльність на заходах профілактики правопорушень і боротьби зі злочинністю серед осіб, які не досягли 18-річного віку, та на захисті неповнолітніх від негативного впливу дорослих. Кримінальна міліція у справах неповнолітніх стала самостійним підрозділом у складі кримінальної міліції МВС України [155].

У зв’язку з поширенням у розглядуваний період історії нашої держави злочинів, пов’язаних з незаконним виготовленням, зберіганням та застосуванням вибухових пристроїв, у червні 1995 року при експертно-криміналістичних управліннях МВС України, ГУМВС в Криму, УМВС України в Донецькій і Луганській областях були створені вибухотехнічні служби, а в УМВС України в Дніпропетровській, Львівській, Одеській, Харківській областях – міжрегіональні

вибухотехнічні служби [156]. З метою гарантування безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів у структурі міліції громадської безпеки ГУМВС України в Криму, м. Києві та Київській області, УМВС України в областях та м. Севастополі були створені спеціальні підрозділи міліції [157].

Таким чином, аналізуючи структуру та діяльність МВС України необхідно зазначити, що воно з самого початку свого існування організує свою діяльність на основі колегіальності та єдиноначальства. В цьому простежується його спадкоємність з принципами діяльності МВС УРСР. Організаційна структура центрального апарату МВС України, як і інших ОВС, у тому числі міліції, в новонародженій державі була зумовлена їх завданнями та функціями. Відповідно до завдань, які повинно було виконувати МВС України в нових історичних умовах, в його структуру входило керівництво, головні управління, управління, які об'єднані в блоки за напрямками діяльності, та служби, які повинні були функціонувати при міністерстві.

При міністрові внутрішніх справ було створено апарат міністра та колегію. З метою забезпечення належного рівня управління галузевими службами МВС України, органами та підрозділами внутрішніх справ між керівництвом МВС передбачався розподіл основних обов'язків для координації роботи, взаємодії і співробітництва, виділялися головні управління, управління і служби МВС [158]. В цій структурі міліція в нашій державі є єдиною системою органів, яка разом з внутрішніми військами, органами державного пожежного нагляду, є складовою системи органів внутрішніх справ держави, входить до структури МВС України, тому у своїй діяльності вона підпорядковується МВС України і виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) функції. Міліція складає близько 70% від загальної штатної чисельності органів внутрішніх справ. Міністр внутрішніх справ здійснює керівництво всією міліцією України [159].

В нових історичних умовах основними завданнями міліції незалежної України стало: забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод,

законних інтересів; запобігання правопорушенням і їх припинення; охорона та забезпечення громадського порядку, виявлення та розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захист власності від злочинних посягань; виконання кримінальних покарань та накладення адміністративних стягнень; участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам та організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків. Як це і повинно бути в демократичній, правовій державі, діяльність міліції України будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями та населенням, гласності, позапартійності.

Для виконання величезних завдань, покладених на міліцію незалежної України, було створено відповідну структуру. Вона складалась з таких підрозділів: кримінальної міліції; міліції громадської безпеки; транспортної міліції; державної автомобільної інспекції; міліції охорони; спеціальної міліції [3, ст. 20]. Необхідно відмітити, що МВС України у випадках, передбачених законодавством, могло створювати спеціальні підрозділи міліції, про що свідчать описані вище заходи. Структура органів міліції України, як і всієї системи ОВС України, була побудована відповідно до адміністративно-територіального устрою держави, соціально-економічних і політичних обставин, криміногенної ситуації в окремих регіонах України.

У складі МВС діяла кримінальна міліція, до якої увійшли оперативно-розшукові, оперативно-технічні та інші підрозділи, діяльність яких була спрямована на профілактику, припинення і розкриття тяжких злочинів, здійснення розшуку осіб, які ухиляються від органів дізнання, слідства і суду, відбування покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, передбачених законодавством. З цією метою її співробітниками здійснювалися оперативно-розшукові заходи, а також передбачені законом невідкладні слідчі дії.

В її структуру, яка була визначена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 року “Про концепцію розвитку системи

МВС України”, увійшли: Головне управління (управління, відділи, відділення) карного розшуку; Головне управління (управління, відділи, відділення) Державної служби боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ); Управління (відділи) боротьби з незаконним оборотом наркотиків (УБНОН); Управління (відділи) кримінальної міліції у справах неповнолітніх (КМСН); підрозділи карного розшуку, БЕЗ, КМСН органів внутрішніх справ, підпорядкованих Відділу спеціальної міліції МВС України; підрозділи карного розшуку, боротьби зі злочинними посяганнями на вантажі, ДСБЕЗ та БНОН ОВС на транспорті, а також підрозділи, які виконують спеціальні завдання вищезгаданих служб; Головне управління (управління, відділи) кримінального пошуку; оперативно-технічне управління (відділи, відділення); відділ (кінологічні центри) організації службового собаківництва [160]. Підрозділи кримінальної міліції безпосередньо відповідали за стан боротьби з рецидивною та організованою злочинністю, вели профілактичну роботу.

До складу МВС також увійшла міліція громадської безпеки, яка включала в себе Головне управління адміністративної служби міліції (ГУАСМ), Управління Державтоінспекції (ДАІ), Управління Державної служби охорони, яке також діяло при МВС [158, с.26]. Основним завданням ГУАСМ стало забезпечення громадського порядку та безпеки, особливо під час проведення масових заходів, профілактика та припинення правопорушень на вулицях та в інших громадських місцях, боротьба зі злочинністю [161]. Основу міліції громадської безпеки складала служба охорони громадського порядку, до якої увійшли: патрульно-постова служба, яка забезпечувала охорону громадського порядку на вулицях та в інших громадських місцях; паспортна, реєстраційно-міграційна служби, призначені забезпечувати порядок прописки, виписки, обліку та регулювання пересування громадян по території України, регулювання порядку виїзду за межі України громадян України та інших осіб, порядку в'їзду та перебування на території України іноземних громадян; дозвільна система, яка здійснювала нагляд за виготовленням, придбанням, зберіганням, використанням, реалізацією і транспортуванням зброї, боєприпасів, вибухових і радіоактивних

речовин, сильнодіючих отруйних речовин та ін.; служба дільничних інспекторів міліції.

На транспортну міліцію було покладено забезпечення охорони громадського порядку та перевезення вантажів на залізничному, водному (річковому, морському) і повітряному транспорті. Структура Управління внутрішніх справ на транспорті відрізнялась від структури МВС відсутністю в їх компетенції ряду функцій, що обумовлювалося особливостями дільниці обслуговування. Так, у структурі Управління були відсутні підрозділи Державтоінспекції, дільничних інспекторів міліції, паспортної, реєстраційної та міграційної роботи, спеціальної міліції, Інтерполу. В той же час у структурі кримінальної міліції ОВС на транспорті було створено службу по боротьбі зі злочинними посяганнями на вантажі (якої немає в територіальних органах внутрішніх справ) [159, с. 45]. Відповідальні завдання покладались на Державну автомобільну інспекцію: регулювання руху транспорту і пішоходів на вулицях та дорогах, виявлення та припинення порушень правил дорожнього руху, здійснення контролю за станом автомобільних доріг, вулиць тощо, нагляд за технічним станом експлуатованих автотранспортних засобів, облік дорожньо-транспортних пригод, здійснення розшуку викрадених машин.

Міліція охорони покликана була забезпечувати на договірних началах охорону майна громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, громадських об'єднань, іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних громадян і юридичних осіб, здійснювати охорону фізичних осіб.

Спеціальна міліція забезпечувала охорону громадського порядку на об'єктах і територіях особливого народногосподарського значення або які постраждали від стихійних лих, екологічного забруднення, катастроф. Підрозділами спеціальної міліції стали також стройові підрозділи міліції швидкого реагування “Беркут”, “Кобра”, “Сокіл”, для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів тощо. У складі МВС України було сформовано також міліцію по боротьбі з

організованою злочинністю, для ефективної роботи якої було створено Головне управління боротьби з організованою злочинністю; відділ організації роботи органів внутрішніх справ на закритих об'єктах.

Зазначимо, що кожна галузева служба МВС, ГУМВС, УМВС, УМВСТ мала свою розгалужену і складну організаційну структуру, яка формувалася відповідно до виконуваних апаратом служби завдань і функцій [159, с. 45]. Основні функції боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку виконували міськрайлінооргани внутрішніх справ, які мали відповідну типову структуру. В селищах міського типу, в мікрорайонах і віддалених населених пунктах створювалися відділи і відділення міліції, що входили до складу міського або районного органу.

Таким чином, створена за роки незалежності структура міліції України дозволила достатньо ефективно забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок, боротися зі злочинністю в країні. Однак ця система відрізнялася надмірною централізацією управління, переобтяженістю структурними елементами, невідповідністю чисельності управлінського апарату та низових ланок оперативно-розшукових підрозділів міліції. Все це поставило на порядок денний необхідність докорінного реформування не тільки міліції, а і всієї системи ОВС України, процес якого розпочався у другій половині 90-х рр.

РОЗДІЛ 2

БОРОТЬБА МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ, ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА КОРУПЦІЄЮ В УМОВАХ АКТИВНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ДЕРЖАВІ

Обравши шлях цивілізованого демократичного розвитку, народ України вступив в один з найскладніших періодів своєї історії. Його характерними рисами є те, що процеси перетворень ідуть суперечливо, обтяжені багатьма негативними явищами, у тому числі високим рівнем криміналізації суспільства, зростанням агресивності злочинного світу. В основі такого різкого зростання злочинності, в тому числі її організованих форм, особливо в перші роки існування нашої держави, лежали перш за все соціальні причини, пов'язані з розпадом СРСР, крахом соціалістичного шляху розвитку, глибокою економічною і політичною кризою.

2.1. Характеристика причин виникнення організованої та змін у структурі економічної злочинності в період переходу від командно-адміністративної до ринкової моделі економіки в Україні

Перші паростки найнебезпечнішого прояву злочинності, якою є її організовані форми, проявились в роки перебудови. Особливо напружена оперативна обстановка в УРСР склалася в 1988 р. Збільшилась кількість убивств, тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв, пограбувань. Великі недоліки були в цей час в роботі УВС Донецького, Дніпропетровського, Запорізького, Кримського, Одеського облвиконкомів, Львівського, Харківського, Київського міськвиконкомів [162].

Так, наприклад, у Харківській області протягом 1989 р. кількість зареєстрованих злочинів зросла майже на половину. Особливо загострилась ситуація у боротьбі з рецидивною і груповою злочинністю [163]. Значно зросла кількість тяжких проявів злочинності, таких, як навмисні вбивства, кількість яких в області в 1989 р. зросла на 47% у порівнянні з 1988 р. В цілому корисливі злочини в цей час займають найбільшу питому вагу в структурі злочинності в області. Протягом 5 років перебудови вони мали стійку тенденцію до зростання [164].

На Дніпропетровщині в 1988 р. порівняно з 1987 р. загальна кількість злочинів зросла з 22 084 до 30 611, або на 38,6 %, а в Жовтневому, Індустріальному, Кіровському, Ленінському, Саксаганському, Долгинцевському, Баглейському, Заводському районах цей показник був значно вищий (від 60 до 120 %) [165]. На 40,2 % зросли тяжкі злочини: навмисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, згвалтування, розбої та пограбування [165, арк. 3].

Незважаючи на це. за 1989-90 рр. органами міліції було знешкоджено 849 злочинних груп з елементами організованості, які скоїли 5,4 тис. злочинів, у т. ч. 77 вбивств, 628 розбійних нападів та грабежів, 496 фактів вимагань, 22 факти спекуляції і 20 розкрадань в особливо великих розмірах. Вилучено цінностей на 8 млн. рублів [166].

В 1990 р. оперативна обстановка на території республіки ще більше ускладнилась. Питома вага злочинів по лінії карного розшуку збільшилась на 18%, а тяжких – на 14,4% [69, арк.78]. З 1987 р. кількість вимагань (рекету) зросла в 5 разів. Особливу занепокоєність викликали жорстокі акти насильства, зухвалі вимагання із застосуванням зброї, тортур, поширення вбивств, розбоїв, грабежів і крадіжок. Все активніше, не зустрічаючи відповідної протидії, діяли організовані злочинні формування. Зростала їх агресивність і централізація. Відроджуються бандитські формування.

Так, наприклад, у Дніпропетровській області на початку 90-х років темпи росту тяжких злочинів в 2 рази перевищували їх загальне зростання, а таких, як пограбування, розбої – відповідно в 6 і 3 рази. Особливо напружена ситуація в

цей час склалася в містах Дніпропетровську, Кривому Розі, Дніпродзержинську, Апостоловському, Дніпропетровському, Синельниковському, Царичанському районах. Довгий час у цих районах безкарно діяли організовані групи злочинців [167]. Протягом 1990 року міліцією Дніпропетровщини було знешкоджено 21 групу організованих злочинців і корумпованих товариств у складі 125 осіб. Тільки у них вилучено 70 одиниць зброї і цінностей на 630 тисяч рублів [80, арк. 58]. Уже в 1991 р. оперативними службами міліції України викрито 322 злочинні групи з ознаками організованості, в яких брали участь більше 1500 злочинців [168].

У той же час практика боротьби з правопорушеннями суттєвих змін не зазнала, рівень організаційної роботи для поліпшення профілактики, розкриття і розслідування злочинів оставався низьким. Розкриття злочинів у м. Києві в 1991 р. складало усього 23,1%, в Одеській області – 34,5%, по Україні – 42% [168, арк. 42]. Посилилась протидія працівникам міліції. Загострилась криміногенна обстановка в економіці. В липні 1991 р., напередодні спроби серпневого перевороту особливо погіршилась оперативна обстановка в Кримській АРСР, Дніпропетровській, Херсонській, Львівській, Запорізькій, Полтавській, Черкаській і Чернівецькій областях [169].

А ось як складалася ситуація на місцях. Так, в інформації Донецького обкому КПУ з питань охорони прав і законних інтересів громадян у сфері діяльності ОВС зазначалося, що змінилась структура злочинності, вона набирала все більш організованого характеру. В минулому (1988 р.) відбулося значне зростання злочинності... Злочинні групи стали більш стійкими, а здійснювані злочини більш жорстокими [170]. Необхідно вказати, що в цей час у містах області в структурі злочинності значне місце займають навмисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, грабежі, розбійні напади та злісні хуліганства [170, арк. 53].

Однією з найбільш резонансних справ щодо організованих злочинних груп у цей час стали відомі на всю країну злочини, здійснені групою, якою керував оперуповноважений відділу карного розшуку м. Донецька В. А. Коновалов. Працюючи в карному розшуку, Коновалов встановив неслужбові зв'язки з раніш

засудженими Тітаєвим, Філіпенком та ін., організував з них злочинну групу. Протягом 1987-1988 рр. група Коновалова здійснила низку розбійних нападів, крадіжок державного майна, а також навмисне вбивство з користі голови торгово-закупівельного кооперативу “Луч” Самойленка. Коновалов, використовуючи “професійну підготовку”, розробляв плани злочинних зазіхань, керував діями членів групи під час здійснення злочинів, забезпечував їх зброєю [170, арк. 94]. Все це є свідченням того, що перші спроби злочинного світу організуватися припали на роки кризи радянського ладу.

В новітній історії України кримінальна ситуація ще більше ускладнилася, і її характерними рисами стали: відносно високий рівень злочинності в цілому; зростання рівня злочинності, зокрема організованої, у сфері економіки; корисна спрямованість більшості злочинів; агресивність антисоціальної поведінки; транснаціональний характер злочинності; деморалізація і криміналізація суспільства, подальше поширення пияцтва, наркоманії, проституції тощо [171].

Про те, що злочинність в Україні, починаючи з перших років незалежності, невпинно і динамічно зростала, стаючи все більш жорстокою, свідчить статистика. Протягом 1991 р. скоєно 405 500 злочинів, у 1993 р. – 539 300, в 1994 р. – 572 100 злочинів [172]. Загальна кількість злочинів у 1995 р. збільшилася порівняно з попереднім роком на 12,2% і становила вже майже 642 тис. Рівень злочинності зріс із 106 до 118,7 злочинів на 10 тис. населення. Збільшується інтенсивність злочинної агресії, насильницьких посягань на життя і здоров'я людей. Якщо у 1991 р. кількість убивств становила трохи більше 2800, то у 1996 р. – майже 4800 [6, с.219-220].

Організована злочинність – найбільш руйнівне явище, що з перших днів новітньої історії України істотно позначалося на соціальному, економічному та культурному розвитку країни, а також на стані злочинності, втягуючи в неї все нові прошарки населення. З 1991 р. поряд із сіцілійською “Коза-Ностра”, китайською “Тріадою”, японською “Якудза” стала відома російська мафія, або євразійська організована злочинність, яка є узагальненою назвою для організованих кримінальних структур з республік колишнього СРСР. Сфера впливу

російської мафії поширюється на 55 іноземних держав, а її чисельність становить понад 100 тис. членів, об'єднаних у 300 структурованих груп. Необхідно відзначити, що останнім часом західні спеціалісти відмежовують українську мафію від російської як окрему структуровану злочинну організацію [173].

Аналіз оперативної інформації служби по боротьбі з організованою злочинністю свідчить, що вже в 1992 р., на першому році незалежного розвитку нашої держави, посилюється консолідація злочинних елементів, у т. ч. з міжрегіональними та міждержавними зв'язками. Збільшуються масштаби організованих злочинних акцій. З'являються нові, особливо небезпечні форми протиправної діяльності: торгівля зброєю, військовою технікою, стратегічними матеріалами та сировиною, отримали розповсюдження випадки здійснення вбивств найманними злочинцями, викрадення культурних та історичних цінностей зі збутом викраденого за кордоном [174].

Аналізуючи витoki цього найбезпечнішого прояву злочинності в Україні, можна впевнено сказати, що більшість з них має своє коріння у сфері економіки, у неузгодженості податкової, фінансової, інвестиційної, структурної, промислової, митно-тарифної та інших складових економічної політики. Цей вид злочинності виріс в нашому суспільстві на ґрунті корупції керівників та співробітників держапарату, охопивши спочатку верстви, які володіли владними повноваженнями та розпоряджались державним майном, грошми, а потім об'єдналися зі звичайною загальнокримінальною злочинністю [175].

В основі виникнення та розвитку організованої злочинності також лежали соціально-економічні, морально-психологічні причини, непрості, суперечливі процеси в духовному житті новонародженої держави. Значний резерв для розширення та відтворення кримінального потенціалу складають ті мільйони осіб, які сьогодні не мають роботи. Рівень фактичного безробіття сьогодні серед молоді сягає 11-15 % у різних вікових категоріях. За даними професора, доктора економічних наук І. Радіонової, кількість безробітних в Україні на 1998 р. складала близько 4 млн. осіб [176]. Вимушена втрата роботи, тривалі затримки виплати зарплати, пенсій, згорання програм соціальної підтримки малозабезпечених верств

населення, певна втрата орієнтирів духовного життя, поставили перед багатьма людьми дилему вибору між легальним і злочинним способом існування.

Крім того, в основі виникнення організованої злочинності лежали і політичні причини. Розпад СРСР, крах соціалізму і пов'язана з цим глибока політична й економічна криза супроводжувались в Україні, як і в усіх республіках колишнього Радянського Союзу, різким зростанням злочинності.

Згідно із Законом України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, під організованою злочинністю (ОЗ) слід розуміти сукупність злочинів, що скоюються організованими злочинними угрупованнями [74, ст. 1]. Особливістю вітчизняної організованої злочинності є те, що це – розвинена мережа злочинних угруповань, діяльність яких спрямовується постійними лідерами, тримається на міцному економічному підґрунті захищається надійним “дахом” у вигляді корумпованих владних структур й активно здійснює розподіл усієї держави на території свого злочинного впливу.

Розвиток організованих форм злочинності в Україні протягом усіх років незалежності становить підвищену суспільну небезпеку, про що свідчать наступні статистичні дані. Так, за даними МВС України, у 1991 р. було виявлено 260 організованих злочинних груп, у 1992 р. – 469, у 1993 р. – 631, у 1994 р. – 871, у 1995 р. – 875, у 1996 р. – 953 (зростання у порівнянні з 1991 р. у 3,7 разу) [177]. Ще один красномовний факт. Протягом 1995-1998 років члени злочинних угруповань були викриті в організації 243 бандитських формувань, вчинені 345 вбивств, 1781 розбою, 1925 фактів здирництва, 534 фактів хабарництва. У цей період у членів організованих угруповань та їхніх лідерів вилучено 1212 одиниць вогнепальної зброї та 923 транспортні засоби [178].

Таким чином, наведені цифри свідчать про те, що на теренах новоствореної держави виникла значна кількість організованих злочинних угруповань усіх видів, які почали діяти у сферах кредитно-фінансової, банківської, зовнішньоекономічної діяльності, нелегального та напівлегального бізнесу, контрабанди, незаконного обороту наркотиків, зброї та вибухових речовин тощо. Необхідно відмітити, що якщо в перші роки незалежності України міліція вела боротьбу зі злочинними

групами загальнокримінального характеру, то в подальшому організована злочинність поступово трансформувалася в розгалужені стійкі, а тому найбільш небезпечні злочинні організації, члени яких займалися бандитизмом, розбійними нападами, розкраданнями державного або колективного майна у великих і особливо великих розмірах. З року в рік діяльність організованих злочинних угруповань невпинно посилювалася.

На сучасному етапі негативний процес ускладнюється як тенденцією підпорядкування загальнокримінальних формувань та окремих груп, що входять до них, більш могутніми політико-економічними групами кримінально-олігархічного типу, так і активізацією інтеграції зазначених співтовариств до міжнародних кримінальних структур. Саме ними сьогодні контролюється лєвова частка тіньового капіталу, протиправна діяльність, пов'язана з відмиванням та легалізацією “брудних” коштів, шахрайством з фінансовими ресурсами, рекетом, нелегальною міграцією, наркобізнесом, незаконною торгівлею зброєю, радіоактивними матеріалами, автотранспортом тощо. Особливу увагу з перших років незалежності нашої держави міліція України вимушена була приділяти протидії організованій злочинності у найбільш прибуткових сферах економіки. В рамках цих завдань протягом тільки 1995-1998 рр. було виявлено 1355 злочинів, скоєних членами організованих злочинних угруповань у фінансово-кредитній системі, 381 – у сфері зовнішньоекономічної діяльності, 6 – у сфері приватизації, 1089 – у діяльності комерційних структур [179].

Тенденцією сучасного періоду новітньої історії України є намагання організованої злочинності здійснювати активний вплив на формування та діяльність органів державної влади різних рівнів, намагання створити цілу систему корумпованих зв'язків [180]. Аналізуючи динаміку діяльності ОЗУ в Україні, неважко простежити таку закономірність: рівень злочинності вище там, де найбільшого розвитку набули приватизаційні процеси та бізнесова діяльність.

За роки існування незалежної України створилися цілі кримінально небезпечні регіони: Донецько-Придніпровський, Кримський, Харківський, Одеський, Львівський, Київський. Областями, для яких характерний найбільш

високий коефіцієнт злочинності на 10 тис. населення, на початку 2000 р. були Дніпропетровська (172,8), Запорізька (158,4), Луганська (144,1), Харківська (141,5), Миколаївська (135,1), Херсонська (141,5) та Автономна Республіка Крим (139,1) [181].

Таким чином, можна зробити висновок, що регіонами з високим рівнем злочинності протягом першого десятиріччя незалежного розвитку нашої держави стали Схід та Південь країни. Це зумовлено і тим, що лєвова частка промислового потенціалу країни сконцентрована саме в цих регіонах. Відносно низький рівень злочинності зберігався в західних областях держави.

Необхідно відзначити, що організована злочинність у незалежній Україні постійно пристосовувалася до змінних умов, адаптувалася. Якщо в перші роки незалежності злочинні угруповання у своїй більшості дотримувались тих видів протиправної діяльності, які традиційно склалися в нашій країні (здійснення “серійних” злочинів, різні види шахрайства і т. ін.), то в період переходу до ринкових відносин, перебудови господарчого механізму намітилась невпинно зростаюча тенденція до все більш стійкого їх проникнення у сферу економіки.

Підсумовуючи вищевикладене, ми цілком обґрунтовано можемо говорити про невпинно зростаючий в 90-х рр. рівень впливу загальнокримінальних угруповань на економіку країни, спроби кримінальних “авторитетів” взяти під свій контроль найбільш прибуткові державні підприємства і навіть окремі галузі народного господарства та цілі регіони держави. Інакше кажучи, відбувалося зрощення представників легальної економіки та місцевих органів влади з криміналітетом, створювалися адміністративно-криміналістичні клани.

Аналіз офіційних та оперативних даних свідчить, що зі здобуттям незалежності в Україні із року в рік зростали рівень і масштаби економічної злочинності. Криміналітет з перших років існування нашої держави прагнув узяти під свій контроль найбільш пріоритетні напрямки економіки: кредитно-фінансову (зокрема банківську), інвестиційну сфери, систему енергозабезпечення, приватизацію, зовнішньоекономічну діяльність тощо [182]. Економічна злочинність стала в новітню історію України однією з найбільш

серйозних проблем.

Ці цифри по роках такі: у 1991 р. – зареєстровано 34 838 злочинів (збільшення в порівнянні з 1990 р. на 15,2%); у 1992 р. – 36 860 (5,8%); 1993 р. – 41 253(11,9%); 1994 р. – 46 828 (13,5%); 1995 р. – 60 846 (9,9%); 1996 р. – 61 042 (0,3%); 1997 р. – 62 371(2,2%); 1998 р. – 65 322 (4,7%). Таким чином, протягом 1993 – 1998 рр. загальне число виявлених у сфері економіки злочинів збільшилася на 58,3%, у т.ч. розкрадань на 47,5% (9 437 – 13 923), з них у значних і особливо значних розмірах – у 3 рази (1 857 – 6 254), фактів незаконної торгівельної діяльності – на 53,0% (1509 – 2309), фактів фальшивомонетництва – у 2 рази (1991 – 4027), хабарництва – у 2 рази (1217 – 2448). Криміналізовані були фактично всі галузі економіки [182, с. 42].

Міліцейські підрозділи боротьби з економічною злочинністю в період переходу від командно-адміністративної до ринкової моделі економіки зіткнулися з істотними змінами у структурі економічної злочинності.

Це стало можливим тому, що зі здобуттям незалежності спроба дотримуватися на практиці доктрини невтручання держави в економіку та здійснення її регулювання в основному на приватноправових засадах у 1991 – 1995 рр. суттєво вплинула на розвиток національної економіки, підвела саму державність України до небезпечної межі розпаду, прискорила криміналізацію економіки і всього суспільства [183]. Загальні втрати економіки України за час незалежності, за деякими оцінками, склали 400 – 420 млрд. доларів США, що більше за втрати від участі у Великій Вітчизняній війні майже вдвічі та значно перевищує збитки від економічної злочинності [184].

До факторів, які насамперед стимулювали розвиток і поширення економічної злочинності, слід у першу чергу віднести недостатню законодавчу врегульованість питань про власність, недостатній контроль за законністю походження капіталу, особливо в перші роки становлення ринкової економіки в молодій державі, нестабільність фінансово-кредитної та податкової системи, операцій з цінними паперами та інші.

Міліції України в нових історичних умовах довелось вести боротьбу з

якісно новими видами економічної злочинності, яких не було за радянських часів. Відсутність чітких законів і правил, слабкість нової влади, її зайнятість “власними” проблемами – все це зняло всі обмеження з масштабної злочинної і корупційної діяльності, в основі якої – цинічне, нічим не приховане пограбування держсектору всіма можливими шляхами: грабіжницька келійна приватизація, списування основних фондів, реалізація товарів, що відпускалися за заниженими цінами або за безцінь, приватним кишеньковим підприємствам, організованим у масовому порядку “червоним” директором при державних підприємствах тощо. В усіх ешелонах влади збереглися старі, перевірені роками та “системою” кадри, які мали “класичний” для радянського часу набір зв’язків, “моральних” цінностей і гармонійно вписалися в нове, часто брудне, середовище. З’явився розгалужений “чорний ринок” фінансових, кредитних та кримінальних “послуг” [185]. Україна стала другим після Російської Федерації експортером тіншових капіталів, які, за оцінками економістів, перевищували 25 млрд. доларів [186].

Новими видами злочинності, які виникли в пострадянській Україні з розвитком комерційної діяльності і яких раніше не знала міліція стали рекет, фіктивне підприємництво, порушення порядку випуску цінних паперів, фіктивне банкрутство, ухиляння від сплати податків, таємне розміщення валюти в іноземних банках та ін. І все це на організованій злочинній основі [175, с. 94].

Розвитку цих видів злочинної діяльності перш за все сприяла криміналізація і тінізація економіки в новітній історії України, яка досягла небачених раніше масштабів. За роки незалежності в Україні по суті склалося дві економіки – офіційна (легальна) і неофіційна (“тіньова”). “Тіньова” економіка представляла небезпеку для прогресивного економічного та політичного розвитку України. Про розмах тіньової економіки й обсяги її капіталів свідчать такі дані. Якщо в 1993 р. тіньова економіка в Україні становила 25%, то в 1994 р. – 35-40%, в 1995 р. – 50%, у 1996 р. вона досягла близько 60%. На думку вчених, тіньова економіка “годує” близько 75 % населення України [187]. Спеціалісти стверджують, що тіньовий капітал контролює половину валового національного продукту [188]. Рівень тінізації національної економіки склав у 2001 р. 45%

обсягу внутрішнього валового продукту. Прибутки злочинного світу, пов'язані з корупцією, хабарництвом, сягають трьох мільярдів гривень [189].

Таким чином, тіньова економіка – істотна (хоча і заборонена законом) частина нашої економічної системи і важлива причина організованої злочинності [190].

Не перебільшуючи, можна стверджувати: зростання протиправної господарської діяльності, рівня корупції та прогресуюча “тінізація” економіки створюють найбільшу загрозу економічній безпеці країни. Про гостроту проблеми та її небезпеку свідчить те, що керівництво держави протягом усієї недовгої історії незалежності постійно було вимушено знову і знову повертатися до цієї проблеми. Так, Л. Д. Кучма, виступаючи 14 грудня 1999 року на розширеному засіданні Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, наголосив, що криміналізованими та “тінізованими” є всі сфери економіки. Тож доводиться говорити про фактичну втрату керованості багатьма процесами. Нинішня ситуація – прямий наслідок того, що, по суті, у жодній зі сфер економічної діяльності ми не маємо логічно завершеного, системного законодавчого забезпечення. А прогалини у правовому полі, його неповнота та непослідовність – живильне середовище для кримінальних елементів і корумпованих чиновників [191].

Криміналізація економіки перетворилась у потужну перешкоду на шляху перетворень, які відбуваються в державі [6, с. 170]. Аналіз свідчить, що і наприкінці 90-х років тіньова економіка продовжує суттєво впливати на стан економічної ситуації в державі. З'явилися нові схеми протиправної діяльності в енергетиці, в агропромисловому комплексі, на ринку зерна, нафти, спирту, горілкової продукції, що дає певним колам осіб можливість вимивати кошти з прибуткових галузей, отримувати надприбутки [181, арк. 32].

Тому боротьба міліції України з організованою злочинністю, в тому числі і у сфері економіки, стала одним із найважливіших напрямів для виходу держави з економічної кризи, підвищення життєвого рівня громадян. Все це поклало на

міліцію незалежної України відповідальні обов'язки в боротьбі з цим найнебезпечнішим проявом злочинності в новітній історії нашої держави, який реально загрожує самому її існуванню.

2.2. Діяльність міліції України щодо протидії організованій злочинності, корупції в державно-владних структурах та ОВС у період становлення нової української державності

Всі ті процеси, характеристика яких дана в попередньому підрозділі, з самого початку знайшли адекватний відгук у роботі міліції України. Не буде перебільшенням сказати, що у період становлення нової української державності органи міліції України виявили себе достатньо організованими та здатними у складних, неординарних умовах передбачити та здійснити комплекс рішучих заходів для стабілізації кримінальної обстановки в країні, виконувати відповідальні завдання зміцнення громадського порядку та законності.

Для ефективної боротьби з організованою злочинністю, як уже зазначалося в попередньому розділі, була створена спеціальна служба міліції. Початком діяльності відповідної служби боротьби з організованою злочинністю стало 6 травня 1991 року, ще за часів існування УРСР.

В цей день на виконання Указу Президента СРСР від 4 лютого 1991 року “Про заходи щодо посилення боротьби з найбільш небезпечними злочинами і їх організованими формами” розпорядженням Кабінету Міністрів СРСР було створене Міжрегіональне управління боротьби з організованою злочинністю МВС СРСР- МВС УРСР з підпорядкуванням його Шостому головному управлінню МВС СРСР і міністру внутрішніх справ Української РСР [192]. Штатна чисельність його

складала одну тисячу працівників, його підрозділи були організовані в 110 містах республіки. Тільки протягом 1991 року працівники новоствореного підрозділу знешкодили 255 організованих злочинних угруповань, співучасники яких викриті у скоєнні 1,6 тис. злочинів. У них вилучено грошей на суму понад 6 млн. карбованців, 115 одиниць вогнепальної зброї [193].

Після проголошення незалежності в 1991 р. у системі МВС було створено міжрегіональне Управління боротьби з організованою злочинністю. Вже в перші місяці свого існування, в листопаді 1991 р., завдяки вмілій організації роботи, проведенню комплексу оперативно-розшукових заходів, в результаті вжиття сміливих і рішучих дій працівниками Міжрегіонального управління боротьби з організованою злочинністю МВС України, відділу боротьби з “ОЗ” УВС м. Києва і Комунарського міського відділу внутрішніх справ Луганської області була знешкоджена злочинна група з 6 осіб, діяльність якої мала міжобласний характер. Ними скоювались грабежі, розбої, квартирні крадіжки в мм. Києві, Луганську, Білій Церкві Київської області, Харкові, Черкасах, і Комунарську Луганської області. У злочинців вилучено холодну зброю, вироби із золота, відеоапаратура, гроші і цінності, здобуті злочинним шляхом [194].

В незалежній Україні реорганізоване Головне управління боротьби з організованою злочинністю МВС України стало тим органом, який покликаний протидіяти організованій злочинності. Пріоритетними напрямками діяльності новоствореної служби стали: розкриття злочинів у кредитно-фінансовій і банківській системах, боротьба з незаконним обігом валютних ресурсів, з корупцією і хабарництвом, виявлення злочинів у сфері приватизації, ліквідація бандитських і рекетирських формувань, боротьба з міжнародною та міжрегіональною злочинністю.

30 червня 1993 року приймається Закон України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, а 5 жовтня 1995 року – “Про боротьбу з корупцією”, які визначили головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю та стали законодавчою базою для створення спецпідрозділів служби. З прийняттям цих

законів було сформовано правове поле їх діяльності. Служба боротьби з організованою злочинністю почала діяти як цілісний структурний підрозділ системі ОВС.

За перші 10 років свого існування служба БОЗ зазнала певної трансформації, яка була зумовлена тими обставинами, що склалися в країні по лінії боротьби з організованою злочинністю. Одним з визначних етапів у її діяльності став 1993 р., коли були переглянуті пріоритети діяльності служби БОЗ і посилено акцент на боротьбі з бандитизмом, організованими злочинними угрупованнями в економічній сфері. Для цього у подальшому були сформовані нові структурні підрозділи: боротьби з організованою злочинністю у фінансово-кредитній і банківській системах, у сфері зовнішньоекономічної діяльності, боротьби з міжнародною злочинністю.

Робота, направлена на вдосконалення діяльності служби, продовжувалась. На виконання Закону України від 24 лютого 1994 року “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” були внесені зміни в структуру і штати ГУБОЗу. За рахунок наявної чисельності цієї служби міліції створюються самостійні аналогічні підрозділи в апаратах МВС Республіки Крим, ГУВС м. Києва і Київської області, УВС областей та м. Севастополя, УВСТ (ВВСТ), а також слідчі підрозділи з розслідування злочинів, вчинених ОЗУ, у складі слідчих управлінь (відділів), відділи (відділення) кадрів та оперативного прикриття підрозділів боротьби з організованою злочинністю у складі кадрових апаратів зазначених територіальних ОВС [195].

Необхідно підкреслити, що незважаючи на всі труднощі становлення нової служби міліції, в 1990 - 1994 рр. узагальнена оцінка результатів її роботи засвідчила наявність елементів позитиву в боротьбі зі злочинністю. Підрозділами ГУБОЗ у 1992 р. поряд із вирішенням проблем становлення служби, вмiлими діями працівників служби викрито ряд небезпечних злочинних груп, які займалися аферами в кредитно-фінансовій та банківській сферах України, викрали та переправили за кордон кольорові та інші рідкоземельні метали, радіоактивні

речовини. В 1992 р., в перший рік існування, службою виявлено і викрито понад 4,5 тис. злочинів, у т. ч. 56 вбивств, 324 розбої та пограбування, 517 вимагань, 367 злочинних дій з наркотиками, 117 крадіжок зброї, 325 крадіжок в особливо великих розмірах, більше 300 фактів хабарництва. У злочинців вилучено 656 одиниць різної вогнепальної зброї, 863 кг наркотичних речовин, 27 тис. гранат, 283 автомашини, грошей і цінностей на загальну суму 4 млрд. 31 млн. крб. та 174 тис. доларів США [196].

Одна з найбільш успішних операцій 1992 р. була проведена працівниками Управління боротьби з організованою злочинністю Дніпропетровської області, які, взаємодіючи з іншими підрозділами міліції Дніпропетровщини, в результаті успішно проведених оперативно-розшукових заходів викрили і знешкодили 14 ОЗУ чисельністю 67 осіб, які протягом 1990-1992 рр. скоїли понад 100 злочинів [197].

Здійснювався пошук нових форм боротьби з організованим криміналітетом. У цей час однією з таких форм роботи міліції Харківщини, яка значно посилила ефективність боротьби зі злочинністю, стало створення спеціальних оперативно-розшукових заслонів міліції з метою своєчасного виявлення та затримання злочинців, розшуку викраденого майна й автотранспорту, в містах концентрації і найбільш вірогідної появи злочинців [198]. З метою забезпечення розкриття й успішного розслідування навмисних убивств створювались постійно діючі спеціалізовані слідчо-оперативні групи [199]. В УМВС України в Дніпропетровській області однією з форм роботи стало створення робочих груп, які координували дії органів внутрішніх справ області в боротьбі з бандитизмом та іншими озброєними групами і рекетирськими формуваннями [200].

Про те, що міліція України достатньо ефективно протистояла злочинному світові, свідчить і те, що за перші 4 роки існування служби по боротьбі з організованою злочинністю її оперативними підрозділами було ліквідовано 7,5 тис. злочинних груп, у тому числі 3,1 тис. з ознаками організованості, розкрито 25,5 тис. злочинів, вилучено 4 159 одиниць вогнепальної зброї, грошей, цінностей, майна на загальну суму 4 трлн. 345 млрд. крб., іноземної валюти на загальну суму 3 млн. 350 тис. доларів США, 1200 автомобілів, з використанням яких члени злочинних

формувань скоювали злочини [6, с. 167]. В Дніпропетровській області протягом тільки 1995 року у злочинців з незаконного обігу вилучено 780 одиниць вогнепальної зброї [201].

Історія української міліції знає чимало прикладів самовідданої боротьби з організованим криміналітетом. Так, 13 лютого 1993 року у м. Українці Обухівського району Київської області в ході реалізації оперативно-розшукової справи працівниками відділу боротьби з організованою злочинністю й управління карного розшуку за участю спецпідрозділу УВС “Беркут” та Обухівського РВВС була знешкоджена організована злочинна група в кількості 7 осіб, яка протягом тривалого часу займалась рекетом, крадіжками автомобілів. Під час затримання злочинці вчинили збройний опір працівникам міліції із застосуванням ножів і вогнепальної зброї, але працівниками служби карного розшуку лейтенантом міліції Онищенком К.Д., молодшими лейтенантами міліції Діхтяренком О.В., Пашинським Д.В., Червоним О.А., незважаючи на отримані поранення, дії злочинців було рішуче та сміливо припинено. У злочинців вилучено автомат АК-74 і 30 патронів до нього, пістолет Макарова з 10 патронами, револьвер-наган, 2 бойові гранати Ф-1, 3 мисливські ножі, 2 автомобілі марки “Вольво” [202].

Рішучі дії спецпідрозділів міліції дали змогу не допустити неконтрольованого ускладнення криміногенної ситуації, однак об’єктивно і критично оцінюючи зроблене, слід відмітити: органам внутрішніх справ України не вдалося повсюдно та кардинально змінити ситуацію на краще. В цей час дедалі більшого поширення набуває рецидивна та організована злочинність. У 1994 р. ОЗУ скоєно кожний четвертий злочин, а в Житомирській, Закарпатській, Київській, Кіровоградській, Рівненській, Сумській, Херсонській областях – кожний третій, у Вінницькій області та м. Севастополі – кожний другий [203]. У 1994-1998 рр. в країні було зареєстровано майже 2,5 млн. злочинів, кожен другий з яких – тяжкий. Хоча рівень розкриття тяжких злочинів залишався незадовільним. Так, у 1994 р. у Луганській області він складав 33%, у Херсонській – 39,6%, у Дніпропетровській – 41,9%, у Черкаській – 45,4%, в Івано-Франківській – 48%, у м. Києві – 35% [203, арк. 20].

У той же час працівники міліції в боротьбі зі злочинністю демонстрували приклади високого професіоналізму. Так, 18 січня 1992 року в чергову частину Костянтинівського МВВС Донецької області надійшло повідомлення, що в одному з помешкань міста після пострілу в двері з вогнепальної зброї було вбито місцевого жителя. Виявивши надзвичайну добросовісність і високу професійну майстерність, слідчо-оперативна група під керівництвом начальника управління карного розшуку УВС області Айвазова У.К. протягом 2-х діб затримала і викрила в скоєнні злочину трьох раніше судимих злочинців [204].

Переломним у боротьбі з організованою злочинністю став 1994 р., з того моменту, коли побачив світ Указ Президента від 21 липня 1994 року “Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю”. Необхідно підкреслити, що це було перше визнання на найвищому рівні існування організованої злочинності та корупції в нашій державі, і треба було мати неабияку мужність, щоб окреслити перед народом реальний стан справ у цій сфері.

Про те, що працівникам міліції України в цей час доводилось вести боротьбу з знахабнілим злочинним світом, буквально не на життя, а на смерть, свідчать приклади їх самовідданості та самопожертви. 15 вересня 1994 року біля селища Антонівки Дніпропетровського району м. Херсона старший сержант міліції Козаченко А.А., міліціонер-водій одного з підрозділів УМВС України в Херсонській області, під час виконання службових обов’язків, проїжджаючи автомобільним мостом через р. Дніпро помітив, як двоє невідомих чинили хуліганські дії над молодою жінкою. Після того як працівник міліції зажадав від них припинити протиправні дії, злочинці, які знаходились у стані алкогольного сп’яніння, діючи підступно, зненацька напали на працівника міліції і завдали йому 10 ножових ран, від яких Козаченко А.А. загинув, ціною власного життя врятувавши жінку. За особисту мужність, сміливі та рішучі дії, проявлені під час виконання службового обов’язку, відданість справі міліціонеру Козаченку А.А. присвоєно спеціальне звання “прапорщик міліції” та зараховано навечно до списку особового складу міліції України [205].

Необхідно зазначити, що у боротьбі з організованою злочинністю і

корупцією спецпідрозділи міліції тісно взаємодіяли з відповідними підрозділами Служби безпеки України. З цією метою на виконання розпорядження Президента України від 10 лютого 1995 року “Про заходи щодо активізації боротьби з корупцією і організованою злочинністю” для координації зусиль органів внутрішніх справ та підрозділів СБУ в боротьбі з цими найнебезпечнішими проявами злочинності, вирішенні питань внутрішньої безпеки у штати Укрбюро Інтерполу, ГУБОЗу МВС України, головних управлінь, управлінь МВС України в областях і м. Києві, управлінь БОЗ ГУМВС – УМВС уведено посади помічників начальників підрозділів і радника начальника ГУМВС України в Криму, на яких покладені функції координації діяльності ОВС і відділів СБУ в боротьбі з корупцією та організованою злочинністю [206].

Аналізуючи у цій площині ефективність координаційної політики, необхідно відмітити, що вона дала певні позитивні зрушення щодо підтримання законності та правопорядку. Прослідкувавши діяльність Координаційного комітету за період 1995 – 1998 рр., можна констатувати, що в ці роки дещо поліпшилась взаємодія між усіма органами державної виконавчої влади та правоохоронними структурами, поетапно проведено цільові комплексні операції в окремих напрямках боротьби зі злочинністю.

В той же час в грудні 1995 р. колегія МВС України дала критичну оцінку стану боротьби з організованою злочинністю, зазначивши, що вона залишається малоефективною. Зростає кількість кваліфікованих убивств, у т.ч. “на замовлення”, з використанням автоматичної зброї, вибухових пристроїв. Слабо виявляються злочинні зв’язки ОЗУ в органах влади та управління, комерційних структурах, не простежуються можливості відмивання злочинно здобутих коштів. Мало приділяється уваги знешкодженню злочинних угруповань у паливно-енергетичному комплексі, переробній промисловості, виробництві металів, позабанківських фінансових інститутах. Міліцією не забезпечується надійний захист суб’єктів підприємництва від рекетирських посягань. Найгірші показники цієї роботи на той час – в м. Києві, Сумській, Кіровоградській, Чернігівській, Івано-Франківській, Львівській, Донецькій, Чернівецькій областях, м. Севастополі [207].

В цей період все відчутніше стали проявлятися провідні тенденції злочинної спільноти – укрупнення структур, підвищення кримінальної активності та кваліфікованості, зростання технічної оснащеності та озброєності правопорушників. На цей час завдяки комплексним і системним оперативно-розвідувальним заходам міліція отримала досить повну картину діяльності організованої злочинності, а також кримінально-територіальний поділ регіонів країни. Були виявлені найбільш відомі лідери цих злочинних угруповань. У середині 90 –х років одним із конкретних проявів діяльності організованої злочинності були так звані міжрегіональні “з’їзди”, на яких вирішувались “організаційні питання”. Прикладом успішної операції української міліції проти такої інтеграції злочинного світу стало виявлення та затримання на початку 1996 р. в офісі однієї з фірм у м. Тернополі зборища 25 злочинних “авторитетів”, які представляли регіони України, Російської Федерації та Польщі. Було встановлено, що метою цього з’їзду був розподіл сфер впливу злочинних “авторитетів” у західних областях України [6, с. 169].

Зазначимо, що всі ці кримінально-інтеграційні процеси супроводжувались конфліктами із застосуванням зброї та вибухівки, від яких гинули не лише учасники цього кривавого переділу, а й законослухняні громадяни. Особливо часто такі сутички в цей час відбувались у великих в економічному відношенні регіонах: у Криму, Донецькій, Луганській областях. Протягом 1991 – 1996 рр. кількість фактів використання злочинцями вибухових пристроїв зросла в 20 разів [208].

Не менш сумною була в ці роки для міліції України і статистика нового виду злочину, який з’явився в новітній історії нашої держави, – навмисних убивств. Виступаючи 20 листопада 1998 року на засіданні Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, Президент нашої держави Л.Д. Кучма з болем зазначив: “За 1995 – 1998 роки скоєно майже 18 тис. навмисних убивств. Це десь у півтора рази більше, ніж загинуло радянських військовослужбовців за 10 років в Афганістані”[209]. Міліція України в ці роки зіткнулась ще з одним видом злочину – фізичним усуненням керівників різного рівня, у тому числі державних служб. Тільки у 1995 році їх було зареєстровано

понад 60, і у багатьох випадках вони були пов'язані з участю потерпілих у кримінальній економіці. Жертвами криміналітету все частіше ставали представники засобів масової інформації.

В цей час особливо зросли такі злочини, як розбійні напади на квартири громадян, розбої на дорогах, рекет тощо. Все це свідчило про те, що криміналітет не поспішає відступати, а навпаки – намагається розширити сфери впливу, свій контроль над окремими, найбільш прибутковими галузями економіки, прагне диктувати свою волю владним структурам.

У відповідь на це міліція України посилила натиск на кримінальні структури. Реальні показники свідчать, що в 1995 - 1998 рр. особливо наступально здійснювались заходи боротьби з організованою злочинністю в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Полтавській, Волинській, Тернопільській областях, Автономній республіці Крим. Загалом за цей період міліцією України було викрито 5 810 ОЗУ, з них 203 – це бандитські групи [210].

Історія нашої молодої держави надає чимало прикладів, коли працівники міліції, навіть ризикуючи власним життям, ставали на перепоні злочинцям. 31 жовтня 1997 року старший оперуповноважений в особливо важливих справах УВБ в Донецькій області УВБ ГУБОЗ МВС України Тимченко Ю.М., ідучи зі служби, став свідком злісного хуліганства із застосуванням вогнепальної зброї з боку раніше судимого Руденка В.А. Оцінивши ситуацію, яка склалася, та побачивши реальну загрозу для життя громадян, Тимченко Ю.М., разом з двома громадянами, незважаючи на отримане тяжке вогнепальне поранення, роззброїв та затримав злочинця [211].

Але незважаючи на всі зусилля міліції, прогноз подальшого розвитку кримінальної ситуації в Україні свідчив про поглиблення негативних тенденцій. 14 лютого 1997 року Президент України на розширеному засіданні Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю окреслив головні напрямки, що потребували першочергової уваги. Це “тінізація” економіки, несплата податків, масові зловживання у сфері приватизації. Гострота

кримінальної обстановки вимагала від держави вжити всіх заходів, щоб забезпечити її стабілізацію [212].

Боротьбу з організованою злочинністю міліція України вимушена була вести в умовах підвищення рівня озброєності злочинців, що було зумовлено послабленням режиму охорони об'єктів в армії та контролю за використанням зброї, переміщенням в Україну зброї з районів збройних конфліктів, виникненням в пострадянські часи легального та нелегального ринків зброї, які невпинно розширювалися. Наслідком цього стало постійне зростання (в середньому на 13,8% щороку) протягом 1992 – 1997 рр. кількості злочинів, пов'язаних з незаконним носінням, зберіганням, придбанням, виготовленням і збутом зброї [180, с. 53]. Наприкінці 90-х рр. цілеспрямовані заходи міліції щодо припинення незаконного обігу зброї сприяли зменшенню на 8,9% загальної кількості злочинів, скоєних з її застосуванням. Так, у 2000 р. найбільше вогнепальної зброї було вилучено органами міліції Дніпропетровської (535) та Донецької (505) областей. В той же час незадовільні результати з цього напрямку роботи мали органи міліції Чернівецької області (вилучено лише 28 одиниць вогнепальної зброї), Волинської (35), Київської (45), Хмельницької (46) областей, м. Севастополя (33), Придніпровської (4) та Південно-Західної (6) залізниць. Загалом міліцейськими підрозділами в 1999 р. з незаконного обігу було вилучено 4 856, а в 2000 р. – 5 211 од. зброї та 540 кг вибухівки [181, с. 21].

Однак враховуючи складну криміногенну обстановку, що склалася в країні в 1995 – 1998 рр., необхідно зазначити, що заходи, які проводилися з метою протидії криміналітету, часто були неадекватні масштабності та розмаху кримінальних дій. Президент України Л.Д. Кучма назвав організовану злочинність “п’ятою владою” у країні і визнав, що наступ на неї не приніс бажаних результатів [212].

Це змусило міліцію України цілеспрямовано вдосконалювати свою роботу. Виявивши та проаналізувавши існуючі проблеми, що розглядалися на засіданнях Координаційного комітету, керівництво МВС на початку 1998 р. дійшло висновку про необхідність нової форми роботи – комплексних відпрацювань регіонів, а згодом - всієї держави [213]. В 1998 р. підрозділами міліції було здійснено 31

відпрацювання. І це дало неабиякий ефект не тільки стосовно реалізації оперативних справ відносно ОЗУ, а й вплинуло на загальний рівень кримінальної злочинності [214].

Аналіз небезпечних проявів ОЗУ свідчить про те що починаючи з 1997 р. розпочався новий етап еволюції нашої вітчизняної мафії. В цей час почався етап її стрімкої політизації. Метою підкупів і силових дій злочинних формувань стає все більшою мірою не лише економічна, а й політична влада. Укоренившись у комерційних, фінансово-кредитних, банківських структурах, вони поставили собі за мету освоїти владні структури, в тому числі й правоохоронні. Діяльність ОЗУ дедалі більше набувала транснаціонального характеру. Під захистом корумпованих політичних діячів та представників правоохоронних органів створювалися великі корпорації, спостерігалось масштабне проникнення мафії в політичні структури, тривало накопичення корпоративними групами кримінального капіталу. І все це робилося заради досягнення єдиної мети отримання реальної можливості корегувати політику відповідно до своїх злочинних інтересів.

У цій ситуації МВС України як стратегічну мету розробило комплекс організаційно-практичних заходів, направлених перш за все на знищення економічного підґрунтя організованої злочинності.

Одним з найважливіших завдань спеціалізованих підрозділів боротьби з організованою злочинністю стала ліквідація бандформувань. При цьому головна увага підпорядкованих підрозділів БОЗ була сконцентрована на знешкодженні стійких, соціально-небезпечних ОЗУ, нейтралізації їх керівного ядра, підриві економічного підґрунтя, виявленні корумпованих зв'язків. Важливість цієї справи виходила передусім з того, що на рахунку кожного з ОЗУ – не один десяток тяжких злочинів. Міліція України вела напружену боротьбу з цими кримінальними формуваннями. Так, якщо в 1994 р. було виявлено 13 озброєних бандформувань, у 1995 р. – 34, в 1996 р. – 61, то в 1997 р. – уже 110, а в 1999 р. було знешкоджено 94 таких банди [215]. В переліку скоєних ними злочинів – вбивства з корисливих спонукань, розбої та грабежі, злочини, пов'язані із

замахами на посадових осіб, замовлені вбивства банкірів, підприємців, вбивства журналістів, захоплення заручників.

Завдяки концентрації зусиль міліції у цьому напрямку протягом останніх років її спецпідрозділами були ліквідовані такі стійкі організовані злочинні формування, як “Сейлем”, “Башмаки”, “Імдат” (Крим), а також банди “Солохи”, “Фашиста”, “Князя”, “Ткача”, “Авдишева” (м. Київ), “Руляка”, (м. Севастополь), “Стаса” (Вінницька), “Забужана” (Волинська), “Шпрота” (Житомирська), “Арчі”, “Карети” (Запорізька), “Макса”, “Артура” (Львівська), “Кузі” (Рівненська області), а також угруповання кілерського спрямування Ігнаткіна та Маріянчука.

Однією з найболючіших проблем боротьби з організованою злочинністю на початку 90-х років став швидкий прогрес такого новітнього злочину, як підготовлені вбивства, або, як їх названо пресою, убивства “на замовлення”. Значна їх частина теж була пов’язана з перерозподілом сфер впливу між злочинними угрупованнями. Довгий час ця проблема міліцейськими підрозділами майже не вирішувалася. В період з 1994 по 1998 рр. в Україні від рук найманих убивць загинуло більше 600 активних учасників та лідерів злочинних угруповань, 20 співробітників державної влади, більше 40 сторонніх громадян. Більшість цих злочинів так і не була розкрита. Найбільше їх було скоєно за цей період у Криму 101 (не розкрито 50), Донецькій – 94 (33), Одеській – 61 (29) областях, місті Києві – 41 (19) [216].

Якщо до початку 1997 р. жертвами найманих убивць були в основному лідери злочинного світу та тіньового бізнесу, то сьогодні ними стають політики, народні депутати, провідні промисловці, представники органів влади. Найбільш резонансними злочинами стали розстріл народного депутата України Є. Щербаня та членів його сім’ї при виході з літака (Донецьк), вбивство підприємця й одночасно спортивного діяча А. Брагіна із супроводжуючими його особами шляхом вибуху на стадіоні (Донецьк), вбивство головного редактора “Вечерней Одессы”, вбивство відомого фінансиста, колишнього голови правління Національного банку України В. Гетьмана. Це було свідченням того, що міліції України довелося вести боротьбу з новим видом злочинності – кримінальним

терором. Якщо в 1991 р. правоохоронними органами було виявлено трохи більше 70 проявів терористичного характеру у відношенні представників органів влади, то в 1992 р. – 150, 1993 р. – майже 180, 1994 р. – більш 250, в 1995 р. – 240 [217].

Завдяки напруженій роботі міліції, починаючи з 1995 р., динаміка розкриття резонансних убивств стала позитивною. В 1995 р. їх було вчинено 210 і розкрито 13,8 %, 1996 р. – 157 (26,7%), ще через рік – 134 (50%), а в 1998 р. – 58 (51,7%). Дуже складними для розкриття були вже зазначені резонансні вбивства народного депутата Щербаня, голови Роздільнянської райдержадміністрації Рябики, низка групових убивств. Але винні були встановлені [6, с. 228]. Так, у 2000 р. підрозділами БОЗ було розкрито ряд убивств “на замовлення”, у тому числі начальника міжнародного відділу УБОЗ УМВС в Закарпатській області Балеги, депутата обласної Ради цієї ж області Токаря, директора ВАТ “Нафтохімік” Борисова та інших. Були встановлені та заарештовані конкретні особи, причетні і до вбивства народного депутата України Гетьмана. Якщо ж враховувати попередні роки, то до списку розкритих міліцією України резонансних злочинів можна віднести ще серію вбивств “на замовлення”: генерального директора Алчевського металургійного комбінату Скорохода, голови Київської райдержадміністрації м.Одеса Свободи, начальника юридичного відділу Одеського міськвиконкому Варламова, замах на вбивство голови Генчеської райдержадміністрації Зайченка.

Це результати зусиль, спрямованих на те, щоб зробити економічні відносини більш прозорими, адже саме тіньові конфлікти матеріальних інтересів продукують вбивства на замовлення, або, як їх ще називають, підготовлені вбивства [218]. Ці якісні показники були досягнуті завдяки науково обґрунтованій комплексній програмі “Антикілер”, яка була розроблена у відповідь на зростання цього небезпечного виду злочину керівництвом МВС України у 1997 р. Це була перша в СНД програма подібного роду, завдяки реалізації якої міліції вдалося знешкодити понад 200 найманих убивць.

Про напруженість цієї роботи свідчать її наслідки на прикладі Криму. Так, у 1998 р. у Криму було знешкоджено банду у складі 23 осіб. Протягом 1994 - 1998 рр.

ними скоєно понад сорока тяжких злочинів, у тому числі понад 10 вбивств на замовлення у п'яти регіонах держави. Необхідно сказати, що в Криму в 1991 - 1997 рр. йшла справжня кримінальна війна. Найрезонансними проявами цієї війни стали замовлені вбивства голови кримського Фонду держмайна Головізіна, заступника міністра курортів і туризму Гольдича, першого віце-прем'єра Сафонцева. З 1991 р. півострів активно "освоювали" організовані злочинні угруповання "Сейлем", "Башмаки", Протасова, Котляревського, Юхненка та багато інших. Злочинні угруповання, на жаль, довгий час вирішували в Криму, кому жити, а кому ні, кому бути міністром, мером, депутатом. У результаті напруженої роботи було заарештовано 40 лідерів і 420 членів ОЗУ, які були притягнуті до кримінальної відповідальності. Протягом 1997-1998 рр. бандитським угрупованням у Криму було завдано нещадного удару. В подальшому, завдяки проведеній спецпідрозділами міліції роботі, число найбільш суспільно небезпечних угруповань скоротилось з 512 (на 01.01.98 р.) до 34 (станом на 01.01.2001р.).

Зусилля ГУБОЗу і його регіональних підрозділів для нейтралізації керівного ядра стійких злочинних угруповань нарощувалися. Так, у березні 2000 року "убозівці" завдали відчутного удару по кримінальних "авторитетах" під час проведення операції "Лідер", назва якої говорить сама за себе. Понад 400 осіб, які перебували в розшуку, були знешкоджені в ході операції, причому більше 100 з них – лідери, кримінальні "авторитети" та активні члени злочинних формувань [219].

Необхідно зазначити, що в новітній історії нашої держави міліція вела боротьбу з таким потворним явищем злочинності, як серійні вбивства. Так, у період з грудня 1995 по березень 1996 рр. на території України в Житомирській, Львівській, Запорізькій та Київській областях невідомим злочинцем з мисливської рушниці було скоєно серію вбивств сімей та окремих громадян, внаслідок чого загинуло 40 осіб. У розшукових заходах були задіяні близько 25 тис. працівників міліції, 430 військовослужбовців внутрішніх військ та Національної гвардії України. Виставлено 237 постів, відпрацьовано 16 448 автомобілів, 43 630 будинків та квартир, 14 630 дач, 31 тис. раніше судимих, 69 319 осіб, які знаходились під адміністративним наглядом, наркоманів, 8061 психічно хворих осіб, 33 990

мисливців, 7170 військовослужбовців, здійснено 8 218 оперативних розробок, проведено 4180 обшуків. У процесі проведення оперативно-розшукових заходів вилучено 3 812 одиниць зброї, розкрито 9149 злочинів, у т.ч. минулих років. У результаті проведених заходів 14 квітня 1996 року злочинця було затримано в м. Яворів Львівської області. Під час попереднього розслідування затриманий Онопрієнко А.Ю. був викритий у скоєнні вбивств ще 12 осіб протягом 1989-1995 рр. у Запорізькій, Дніпропетровській, Рівненській, Одеській та Житомирській областях. Це був один з найрезонансніших злочинів у новітній історії нашої держави. Понад 70 працівників міліції різних областей України було залучено до розкриття цього злочину [220].

Одним з найпотворніших проявів організованої злочинності, який турбує суспільство нашої держави протягом всієї історії її існування, є рекет. Загалом вимагання у структурі організованої злочинності займає помітне місце. За даними МВС України у 1994 р. цих злочинів було зареєстровано 3210, у 1995 р. – 3623, у 1996 р. – 2807, у 1997 р. – 2837 [221]. Форми прояву цього виду злочинів постійно змінюються: від елементарного вимагання грошей у підприємців – до таких форм організації, коли злочинці становляться на грошове утримання комерційних структур під виглядом їх охорони, створюють малі підприємства, які знаходяться під їх впливом та контролем і неначе займаються охоронною діяльністю, а насправді використовують це як прикриття силового тиску на представників бізнесу. При цьому все частіше вимагання маскуються як повернення боргів.

Форми і методи боротьби з цим негативним явищем підрозділами боротьби з організованою злочинністю постійно вдосконалювались, хоча не обходилося без недоліків та упущень. Так, у 1995 р. ОВС було порушено 4,5 тисячі кримінальних справ про вимагання. Але потім половина потерпілих відмовилася від своїх заяв. Така цифра не могла не викликати тривогу у керівництва МВС та ГУБОЗу. Згодом оперативно-профілактичні заходи, що проводилися у регіонах, показали: така сумна статистика – цілком на совісті міліції. Протягом багатьох років кримінальні угруповання діяли на території майже всіх областей України, тероризуючи населення, сіючи страх, обкладаючи даниною торговців на ринках, а міліція не

могла покласти край цьому свавіллю. По всій Україні були відомі злочинні групи Вахи (Бочарова) у Києві, Гордеса на Волині, Руляка в Севастополі. А загалом їх діяло близько 300, чисельністю понад 5,5 тис. активних учасників [6, с. 252]. Яскравим прикладом того, як треба діяти правоохоронцям, знову може служити діяльність міліції півострова Крим. Тут три найбільших рекетирських угруповання протягом кількох років протидіяли центральній владі під політичними гаслами, займалися кадровою розстановкою політиків. Це змусило Президента країни прийняти спеціальний Указ по Ялті, після чого силами ОВС було завдано нищівного удару по ОЗУ, і майже повністю звільнено від них півострів [222].

Роблячи висновок, можна зазначити, що наприкінці 90-х рр. підрозділи боротьби з організованою злочинністю завдали по кримінальних угрупованнях відчутного удару. Ця робота невпинно продовжувалася спецпідрозділами міліції і в подальшому. Практично завершено ліквідацію ОЗУ на території 11 регіонів. З 96 відомих організованих злочинних спільнот, які діяли на території України на кінець 2000 р., залишилося 8. Міліція України ніколи не залишала поза увагою питання подальшої долі їх лідерів чи активних членів, частина з яких не за ґратами, а виїхала за кордон [187]. Все це дало змогу стабілізувати криміногенну обстановку в країні.

Процес “очищення атмосфери” суспільства новонародженої держави Україна від бруду криміналу повинен іти безперервно та систематично. Адже якими б дійовими не були операції правоохоронців, якщо результати не підкріплюються системними заходами профілактики, можливий рецидив. Боротьба міліції України з організованою злочинністю ускладнюється тим, що, на жаль, чимало викритих організованих злочинних груп було тією чи іншою мірою пов’язано корупційними зв’язками з державно-владними структурами як у центрі, так і на місцях [213]. Ця проблема стала в новітній історії нашої держави ще одним важливим напрямком діяльності міліції України.

Аналізуючи боротьбу міліції України з корупцією, зазначимо, що велась вона в надзвичайно тяжких умовах. Відсутність політичного, правового, економічного і соціального контролю за доходами держслужбовців, відсутність прозорості і

громадського контролю за діяльністю вищої державної влади (політичних діячів, народних депутатів, особливо за умов наявності нецивілізованого імунітету в останніх, у результаті якого український парламент став притулком для осіб, що переходять від закону, а кримінальним злочинцям з депутатськими мандатами надана можливість уникати будь-якої відповідальності за скоєні злочини), відсутність гласності усіх аспектів діяльності влади в центрі і на місцях, недосконалість податкового законодавства – все це призвело до розгулу чиновницького свавілля, небаченої раніше тотальної політико-економічної корупції. Вона стала нормою суспільно-політичного й економічного життя в Україні [213, с.150].

Корупція стала також вагомим чинником ускладнення криміногенної ситуації в державі. Корупційні дії стали елементом багатьох економічних злочинів та діяльності ОЗУ. Встановлення корумпованого взаємозв'язку та взаємовідносин з представниками законодавчої, виконавчої і судової влади стало однією з умов життєздатності організованих злочинних угруповань. Тому, на нашу думку, організована злочинність не може бути знешкоджена без забезпечення можливості притягувати до кримінальної відповідальності високих корумпованих осіб.

Сьогодні ні в кого не викликає сумніву той факт, що корупція й організована злочинність набули статусу чинників, які реально загрожують економічній (та й у цілому національній) безпеці України. Вже сьогодні окремі політики та фахівці у сфері боротьби з корупцією і організованою злочинністю говорять про наявність в Україні декількох ієрархічно структурованих мафіозно-корумпованих кланів, які мають певний вплив на кадрову політику у системі державної влади. На сьогодні є всі підстави констатувати: корупція й організована злочинність стають реальним конкурентом державі у впливі на суспільство, на процеси, які в ньому відбуваються. Тобто ці негативні явища набувають рис такої ж влади у державі [223].

Міліція України тільки з другої половини 90-х років отримала відповідну нормативно-правову базу для боротьби з цим негативним явищем. Це перш за все прийнятий саме з ініціативи МВС 5 жовтня 1995 року Закон України “Про

боротьбу з корупцією”, який відкрив можливості для профілактики корупційних дій, реального впливу на корумпованих чиновників. 10 квітня 1997 року Указом Президента України було затверджено Національну програму боротьби з корупцією, якою визначались профілактичні, організаційно-правові та інформаційно-аналітичні заходи, які забезпечували боротьбу з корупцією та з пов’язаною з нею злочинністю. Для виконання вимог Національної програми боротьби з корупцією Указом Президента України у квітні 1998 року була затверджена Концепція боротьби з корупцією на 1998 – 2005 рр. Передбачені Концепцією невідкладні заходи запобігання та протидії корупції повинні бути здійснені у найближчі 2-3 роки, з тим щоб у 2005 р. в Україні була створена та діяла ефективна система боротьби з корупцією. З питань боротьби з корупцією Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 23 березня 1998 року “Про стан виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади актів законодавства про державну службу і боротьбу з корупцією [224]. На підставі цих документів міліція України розгорнула роботу з профілактики та боротьби з корупційними правопорушеннями.

Для більш активної протидії корупційним діянням з боку посадових осіб органів влади й управління було створено міжрегіональні підрозділи боротьби з корупцією, які були підпорядковані безпосередньо Головному управлінню. В 1995 р. в ГУБОЗ було створено новий відділ боротьби з корупцією та організованою злочинністю міжрегіонального характеру чисельністю 70 співробітників [225]. Створення цих підрозділів відразу ж дало вагомі результати. Було порушено цілий ряд кримінальних справ проти посадових осіб, які завдали державі мільйонних збитків.

Боротьба з хабарництвом нелегка. За даними статистики, у розглядуваний період хабарництво впевнено здобувало в державі все нових позицій. З 1992 по 1997 рр., наприклад, його масштаби збільшилися у 2,2 рази, а питома вага цього злочину у загальній структурі економічної злочинності зросла за цей період з 2,7 до 3,6 % [226]. Факти хабарництва, які значно поширилися в цей час на всі сфери

життєдіяльності суспільства, викликають у суспільстві особливо негативний резонанс. Все це вимагало міцної наступальної протидії з боку міліції.

Підрозділи ГУБОЗ МВС України починаючи з 1995 р., відтоді як Верховною Радою України було прийнято Закон “Про боротьбу з корупцією”, досягли певного успіху в цьому найважливішому напрямку боротьби з криміналітетом. Наочним результатом їх роботи стала стійка тенденція до збільшення кількості осіб, покараних за вказані порушення. Так, якщо в 1996 р. санкції закону було застосовано до 575 осіб, то в 1997р. - вже до 1925, в 1998р. працівниками ОВС було складено 3,8 тис. протоколів про корупційні діяння, що становило 56 % від загальної кількості викритих у державі, з них до суду направлено 3,7 тис. протоколів [218].

У 1999 р. спецпідрозділами міліції було складено 1551 адміністративний протокол, у тому числі 1405 – щодо корупційних діянь державних службовців і 62 – стосовно корупційних діянь депутатів різних рівнів. До суду направлено 1540 адміністративних протоколів. Суди по 402 адміністративних матеріалах накладено штрафи, по 261 – винесено зауваження, 26 посадових осіб звільнено з посад. Співвідношення складених та направлених до суду адмінпротоколів стало свідченням достатньо високого рівня реалізації підрозділами міліції оперативних матеріалів [227]. Працівники ГУБОЗу у співпраці зі слідчими Генеральної прокуратури брали активну участь у розслідуванні таких резонансних справ, як справа щодо колишнього прем'єр-міністра України Павла Лазаренка, генерального директора фірми “Наукова” народного депутата Миколи Агафопова, першого заступника ПФК “ЄЕСУ” Валерія Фальковича, президента корпорації “Транспорт” Олександра Тимошенка та інших. Загалом виконання Національної програми боротьби з корупцією стало спільною справою всіх силових структур незалежної України.

Працівники підрозділів боротьби з організованою злочинністю МВС України вважають, що доки державний чиновник буде мати гарантовані законом розпорядчі функції (можливість надавати чи не надавати пільги, кредити, дозволи, ліцензії), доти й буде процвітати корупція. Однак це небезпечне явище саме через систему

суб'єктивного вирішення питання про надання або ненадання певних пільг та бюджетних асигнувань поволі руйнує українську економіку. Ось чому боротьба з корупцією для міліції України, як і для інших правоохоронних структур, потрапляє сьогодні у площину завдань першочергової важливості. Створені у кожній області України підрозділи боротьби з корупцією почали діяти досить ефективно.

Однією з перших успішних операцій, проведених українською міліцією проти хабарників у державних структурах, стала операція по очищенню від них митних органів. Оперативну обстановку на початку 1993 р. в митних органах характеризувала стійка практика поборів і хабарництва серед її працівників. В результаті проведених спецпідрозділами міліції заходів у Львівській області була викрита злочинна група, до якої входило 12 посадових осіб Мостиської митниці, які отримували хабарі від керівників туристичних груп за безконтрольний перехід кордону. У хабарників вилучено 15,6 тис. доларів США, 760 німецьких марок, 2 млн. польських злотих, 1 млн. 800 тис. крб., електротоварів і спиртних напоїв на суму понад 4 млрд. крб. У Харківській області було притягнуто до кримінальної відповідальності начальника відділу Удачіна та старшого інспектора Харківської митниці Блінова, які отримували хабарі за безперешкодне оформлення митних декларацій. У них вилучено 800 доларів США і 1 млн. крб. Загалом у 1993 р. підрозділами міліції було викрито 9 фактів хабарництва з боку працівників митниць і до кримінальної відповідальності притягнуто 22 працівники митниці [228].

Наступним прикладом роботи, направленої на виявлення та ліквідацію корумпованих зв'язків організованої злочинності з владними структурами, стала операція, яка була здійснена в першому півріччі 1998 р., коли в результаті комплексу оперативно-розшукових заходів в Одеській області викрито ОЗУ із 23 осіб, до якого входили працівники Чорноморської регіональної митниці, митні брокери, приватні підприємці, працівники морського порту. Ця злочинна група, яка мала розгалужені міжнародні та корупційні зв'язки, за хабарі сприяла контрабандному ввезенню в Україну із Туреччини сантехнічних виробів на суму

100 тис. доларів США. За вироком суду винних засуджено до позбавлення волі на строки від 4 до 12 років [218].

Завдяки скоординованим діям підрозділів БОЗ різних областей були викриті корумповані організовані злочинні групи, до яких входили представники місцевих та центральних органів влади. Наприкінці 90-х років підрозділи БОЗ вийшли на більш високий рівень корумпованих чиновників. У цей час значно поліпшилась якісна сторона реалізованих розробок. Одним із прикладів успішної боротьби з хабарництвом у владних структурах стала діяльність міліції Херсонщини. Так, наприкінці 1997 р. в результаті проведення комплексу оперативно-розшукових заходів був затриманий у службовому кабінеті під час одержання хабара лідер злочинного угруповання, яке контролювало Генічеський район Херсонської області, голова Генічеського міськвиконкому Муравйов О.А. За скоєні злочини його засуджено до 10 років позбавлення волі [229].

Враховуючи те, що хабарництво як складова корупції – явище досить складне, органи БОЗ починаючи з 1998 р. для результативної боротьби з ним визначили найбільш важливі для держави галузі економіки: паливно-енергетичний комплекс, сферу зовнішньо-економічної діяльності та приватизації, кредитно-фінансову та банківську сферу використання державних коштів.

Прикладом плідної діяльності спецпідрозділів БОЗ у цих напрямках стало припинення працівниками УБОЗ МВС України в Житомирській області у взаємодії з працівниками ГУБОЗ МВС України та прокуратури області в 1997 р. діяльності організованого злочинного формування з міжрегіональними та міждержавними зв'язками, до складу якої входили корумповані посадові особи державного концерну “Укрспирт”, відповідальних працівників спиртозаводів і об'єднань, працівники державних органів Волинської, Житомирської, Київської, Донецької областей та Автономної Республіки Крим. Початком цієї операції став аналіз надходжень до державного бюджету коштів виторгу за спиртні напої, який за останні роки зменшився з 48 до 1,5 %. Відстежуючи причини ненадходження до бюджету коштів від продажу горілчаної продукції, працівники органів БОЗ уважно вивчили ситуацію на місцях, охопивши оперативними заходами 15 областей.

Результатом цієї великої роботи та стало припинення дій вище названого ОЗУ. У справі проходило понад 90 осіб, 56 із яких були заарештовані. Підступна діяльність цієї розгалуженої злочинної групи завдала державі збитків на 1,5 мільйона гривень [230].

Як це не прикро, але не обминула корупція і міліцейських підрозділів. Служби внутрішньої безпеки МВС України свідчать про те, що протягом 1992 – 1999 рр. кількість випадків хабарництва в ОВС невпинно збільшувалась, а в 1994 та 1995 рр. спостерігалось особливо значне зростання кількості злочинів цієї групи, та їхній рівень продовжував щорічно зростати [231].

Необхідно зазначити, що зростання хабарництва в ОВС характерне явище саме для новітньої історії міліції України. Статистичні дані МВС свідчать, що якщо в період з 1988 по 1992 рр. кількість виявлених випадків хабарництва збільшилася в 1,7 разу, то в наступні 6 років кількість зареєстрованих випадків отримання та дачі хабарів збільшилася в 2,5 разу. Особливо “врожайним” був 1994 р., коли зростання отримання хабарів працівниками ОВС усіх рівнів та служб становило 42,8% у порівнянні з попереднім 1993 р., тобто майже вдвічі [231, с. 234]. Таке збільшення виявлених випадків хабарництва було зумовлене в першу чергу початком ефективної роботи служби внутрішньої безпеки. В березні 1996 р. з метою зміцнення законності обов’язки у боротьбі з корупційними діяннями та іншими правопорушеннями, пов’язаними з корупцією серед особового складу ОВС, у тому числі міліції, було покладено саме на підрозділи УВБ МВС України [232].

“Кримінальне запалення” охопило, на жаль, майже всі служби та підрозділи міліції України. Найбільш нестійкими щодо отримання хабарів стали працівники підрозділів міліції громадської безпеки (23,4% від загальної кількості притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів працівників органів внутрішніх справ за період 1994 – 1997 рр.). Далі в цьому ряду співробітники: ДАІ – 19,9%; кримінальної міліції – 11,3%; карного розшуку – 8,6%; ГУАСМ – 8,8%; ГСУ – 8,8%; ГУБОЗ та ГУДСБЕЗ – 2,75% та УДСО – 2,8% [231, с. 234].

Про серйозність цієї проблеми для органів МВС свідчить те, що тільки, наприклад, в 1998 р., за матеріалами служби внутрішньої безпеки, з ОВС було

звільнено через службову невідповідність понад одну тисячу працівників, за дисциплінарні проступки – понад 3,5 тисячі, за дискредитацію звання працівника міліції – 600 осіб. При цьому в 1998 р. суди розглянули понад 160 справ стосовно працівників міліції, які вчинили корупційні діяння [233]. Незважаючи на вжиті МВС України заходи, прояви корупції в ОВС набувають системного характеру. Кількість виявлених порушень Закону України “Про боротьбу з корупцією” в міліцейських рядах продовжує зростати. У 2000 р. порівняно з 1999 р. число працівників ОВС, відносно яких було складено відповідні протоколи, зросло на 20 % (з 69 до 87) [234].

Попри всі зусилля кардинально змінити ситуацію у боротьбі з корупцією в міліцейських підрозділах не вдається. Це зумовлено тим, що існує цілий ряд факторів (перш за все недостатня соціальна захищеність і фінансове забезпечення), які, не сприяють притоку до міліції працівників якісно нового рівня. А тому і відбір до міліції попри всі намагання керівництва поки що так і не став по-справжньому конкурсним.

На нашу думку, для кардинального поліпшення ситуації необхідні більш конкретні та рішучі дії з реалізації цільової програми реформування МВС України. Ідея такого реформування в тому, що навіть за сьогоденного стану наповнення державного бюджету, коли дефіцит коштів відчувається в усіх сферах суспільного життя, вся програма здійснення реформи повинна бути фінансово забезпечена державою на достатньому рівні. Якщо цього не буде, то здійснення будь-яких, навіть найпрогресивніших, реформ втрачає сенс [233, с. 33].

Поряд з цим підрозділам боротьби з корупцією потрібна міцна законодавча підтримка. Аналіз цієї пекучої проблеми правоохоронних органів сучасної України свідчить, що українське законодавство надмірно поблажливо ставиться до цього виду злочинності. А тому на часі посилити відповідальність за посадові злочини.

Як висновок необхідно зазначити, що боротьба з організованою злочинністю та корупцією повинна бути постійно підтримана увагою до цього питання з боку всіх гілок влади нашої держави. Одним із напрямків діяльності у цьому може бути проголошена в нашій державі адміністративна реформа, в процесі

якої, як передбачається, істотно зменшиться кількість владних структур, чисельність державного апарату, звужаться його розпорядчо-дозвільні функції та повноваження. Бо це основні кити, на які спирається та на яких виростає корупція.

2.3. Протидія незаконному обороту наркотичних засобів – пріоритетний напрямок діяльності української міліції

Одна з болючих проблем сьогодення – це протидія розповсюдженню наркоманії, яка виступає на передній план у діяльності не тільки міліції, а й усіх державних органів. Наркотизація населення стала великою загрозою не лише здоров'ю нації, а й морально-психологічній атмосфері в суспільстві. Вона небезпечна ще й тому, що є поживним середовищем для зростання злочинності в країні. Руйнуючи здоров'я, ламаючи людські долі, ця страшна і підступна хвороба несе загрозу не тільки збереженню генофонду та інтелектуальному потенціалу нації, а й самій безпеці держави.

Необхідно вказати на те, що проблема наркоманії досить гостро стояла ще за радянських часів. Досить згадати Указ Президії Верховної Ради СРСР від 25 квітня 1974 року “Про посилення боротьби з наркоманією”. В часи перебудови про серйозність цієї проблеми говорилось у постановах ЦК КПРС від 21 квітня 1987 року “Про поліпшення пропаганди знань про шкідливість уживання наркотичних речовин” і “Про незадовільне виконання постанови ЦК КПРС “Про посилення боротьби з наркоманією”. В прийнятих постановах ЦК КПРС відмічалось, що боротьба з наркоманією ведеться незадовільно. Вжиті заходи, направлені на викорінення цього соціального зла, виявилися недостатніми та малоефективними. Наркоманія та пов'язані з нею злочини продовжували зростати. Розповсюджувалось розкрадання наркотичних засобів з медичних установ [235].

Так, за оперативними даними міліції, тільки за 9 місяців 1987 року було виявлено та поставлено на облік 15, 5 тис. осіб, які вживали наркотики. За правопорушення, пов'язані з наркоманією, до кримінальної відповідальності було

притягнуто понад 5 тис. осіб [236]. У результаті проведених заходів, силами міліцейських підрозділів у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Херсонській областях тільки протягом того ж 1987 р. було знищено 945 тонн наркотичної сировини, у злочинців вилучено 4,5 тонни макової соломки, 55 кг гашишу, 38,5 кг опію [237].

За радянських часів масштаби наркоманії всіляко приховувались від суспільства. Всі рішення партійних комітетів, органів державної влади та управління з цього питання мали гриф “таємно”. Так, в інформації Донецького обкому КПУ про боротьбу з наркоманією в області в другій половині 80-х років відзначалось: дослідженнями останніх років встановлено, що хвиля наркотоксикоманій продовжує розповсюджуватись. У зв’язку з цим прогнозується модель наркотичної ситуації в Союзі аналогічно до такої, як у США, Франції, Швеції, Італії [235, арк.. 182]. А в цей час в офіційній пресі цієї проблеми зовсім не порушувалася.

Про масштаби цієї проблеми наприкінці 80-х років тільки в Донецькій області свідчить знов-таки те саме таємне рішення Донецького обкому КПУ. В ньому зазначається, що кількість осіб, які вживали наркотики і перебували на обліку в ОВС, збільшилась у першому півріччі 1987 р., у порівнянні з аналогічним періодом минулого року на 45% і на 1 липня становила понад 5000 осіб (!). За злочинний оборот наркотиків притягнуто до кримінальної відповідальності та засуджено 785 осіб, з яких кожний третій раніше судимий [235, арк. 188].

В другій половині 80-х рр. на ґрунті наркоманії та незаконного обороту наркотиків в УРСР буйно розцвіла злочинність. У постанові секретаріату Донецького обкому КПУ від 21 листопада 1985 року (з грифом “таємно”) зазначалось, що збільшилась кількість осіб, які вживають наркотичні речовини і хворі на наркомані, а на ґрунті наркоманії скоюється значна кількість злочинних проявів [238]. У зв’язку з цим від правоохоронних органів зажадали зосередити зусилля на активному виявленні та притягненні до відповідальності осіб, які займаються незаконним збутом наркотиків, а також осіб, які схилили неповнолітніх та молодь до вживання наркотичних речовин [238, арк. 4].

В часи перебудови з року в рік росла кількість злочинів, у тому числі тяжких, які здійснювались у стані наркотичного сп'яніння. Так, якщо в Донецькій області в 1983 р. кількість осіб, які здійснили такі злочини, складала 42 особи, то в 1985 р. – 125, 1986 р. – 161, в тому числі неповнолітніми (1985 р. – 190, 1986 р. – 222) [235, арк. 113]. Вже на той час наркодільки оперували фінансовими ресурсами в сотні тисяч рублів. Масштаби цієї злочинної діяльності з року в рік зростали. Так, якщо в 1986 р. в Донецькій області міліцією було вилучено близько 700 кг наркотиків та сировини для їх виготовлення, загальною вартістю на “чорному ринку” 550 тис. рублів [235, арк. 195], то в результаті заходів, направлених на вилучення наркотичних засобів, у Донецькій області протягом 1988 р. на залізниці, в аеропортах, на залізничних, аеро-, автовокзалах, поштових відділеннях з використанням спеціально підготовлених собак територіальними органами міліції було вилучено 944,5 кг наркотичної сировини та наркотиків, транспортними органами міліції – 184 кг, співробітниками лінійних відділів міліції в аеропортах – 16,4 кг, загальною вартістю на “чорному ринку” 900 тис. рублів [235, арк. 18]. І це тільки в одному регіоні республіки!

Все це говорить про те, що з проблемою боротьби з незаконним оборотом наркотиків, наркоманією, пов'язаною з нею злочинністю міліція України зіткнулась ще за радянських часів, особливо гостро ця проблема постала за часів перебудови. У зв'язку з цим наказом МВС СРСР від 12 червня 1990 року був створений Міжрегіональний відділ МВС СРСР для боротьби з наркобізнесом [239].

Уже в цей час боротьба міліції України з наркоманією та незаконним оборотом наркотиків має чимало прикладів самовідданості та високого професіоналізму. Так, старший оперуповноважений відділу карного розшуку Київського РВВС м. Харкова Рощупкін А.В., пильно несучи службу, виявляючи при цьому високий професіоналізм і самовідданість за період з червня 1988 р. по 1990 р., особисто та разом з іншими працівниками розкрив понад 160 злочинів, виявив 272 наркомани, з яких 123 особи були притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини з наркотиками. Старший інспектор ДПС Слов'янського мотозводу окремого батальйону ДПС ДАІ УВС Донецької

області Зубашев С. М. за 1989-1991 рр. виявив 37 фактів незаконної провозу наркотиків, затримав 83 особи, у яких було вилучено 90 кг наркотичних засобів та 11 одиниць вогнепальної зброї. Всього ним затримано 122 правопорушники, відносно яких було порушено 34 кримінальних справи. В цій же області за безпосередньої участі начальника відділу УВС Полотнянського А. В. затримано 150 наркоманів, виявлено 10 притонів, задокументовано 18 фактів збуту наркотиків, вилучено понад 60 кг наркотичних засобів і 6 стволів гладкоствольної зброї [240].

Аналіз статистичних даних МВС свідчить, що з набуттям незалежності Україна досить швидко була втягнута до міжнародного наркобізнесу. Ділки намагались і намагаються використовувати нашу державу як для транзиту “важких” наркотиків до країн Західної Європи, так і як новий ринок їх збуту.

Глибоко усвідомлюючи і розуміючи небезпеку, яку несе суспільству розповсюдження наркоманії, Президент та уряд визначили заходи для боротьби з наркотизмом справою першочергової національної важливості. В новітню історію України боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів стала складовою діяльності державних органів і громадських організацій, направленої на ліквідацію цього соціального зла, розповсюдження якого створює реальну загрозу здоров'ю населення і добробуту людей, негативно впливає на стан злочинності в цілому. У зв'язку з цим на ОВС, у тому числі і міліцію як складову органів виконавчої влади, покладається: виявлення та облік осіб, які схильні до немедичного вживання наркотичних засобів, вжиття щодо них заходів виховного та медичного впливу; запобігання, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з наркотичними засобами; виявлення причин та умов, які сприяють нелегальному обігу наркотиків, вжиття заходів до їх усунення. В боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів беруть участь усі підрозділи ОВС [241]. У 1993 р. була затверджена Національна програма протидії вживанню наркотичних засобів і їх незаконному обігу та розповсюдженню на 1994 - 1997 рр. Розроблений 15 лютого 1995 року і прийнятий Верховною Радою пакет Законів України “Про обіг в Україні наркотичних речовин, психотропних засобів, їх аналогів і прекурсорів” і “Про заходи протидії

незаконному обігові наркотичних речовин, психотропних засобів, прекурсорів і зловживання ними” та інші законодавчі акти [242].

Все це спонукало керівництво МВС піти на створення спеціального підрозділу міліції, головним завданням якого була б боротьба з незаконним обігом наркотиків. Восени 1993 р. майбутнім міністром внутрішніх справ Ю. Кравченком було створено Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків (УБНОН) МВС України. Цей підрозділ своїм головним завданням поставив створення ефективної системи протидії розповсюдженню наркоманії. Тим більше, що цей вид кримінального бізнесу сприяв консолідації на цьому ґрунті злочинного середовища, посиленню його організованості та професійності, виникненню ОЗУ.

УБНОН МВС України в сучасних умовах є самостійним структурним підрозділом у складі кримінальної міліції МВС і належить до кримінальних служб. Його основними завданнями є боротьба з незаконним обігом наркотиків, виявлення і викриття злочинних груп і ділків наркобізнесу, збувальників наркотичних засобів, що мають міжрегіональний і транснаціональний характер, або виходять за межі країни. Серед головних завдань УБНОН – взаємодія з іншими службами, зацікавленими міністерствами і відомствами, громадськими організаціями, а також правоохоронними органами зарубіжних країн і міжнародними органами у вирішенні питань боротьби з наркозлочинністю [243].

З самого початку свого заснування значні зусилля УБНОН МВС України спрямувало на те, щоб створити надійний кордон розповсюдженню наркозлочинності в державі. Одним з найбільш дієвих засобів, який стала використовувати міліція України в боротьбі з наркозлочинністю стали щорічні широкомасштабні операції “Мак” і “Допінг”, які проводяться з метою перекриття каналів і джерел надходження наркотиків у нелегальний обіг, запобігання фактам злочинної діяльності виробників, перевізників, а також тих, що виготовляють, збувають наркотичні засоби, розкрадачів та розповсюджувачів наркотиків, виявлення й усунення обставин, що сприяють незаконному попиту та пропозиції наркотичних засобів [241, арк. 68].

А про те, що міліція України вела напружену боротьбу з цим величезним соціальним злом, свідчить міліцейська статистика. Вже перші в новітній історії України подібні операції дали позитивний результат. У 1991 р. під час здійснення широкомасштабної операції “Мак” було затримано 2,4 тис. оптовиків-заготівельників і перевізників наркотичної сировини, розкрито 445 злочинів, здійснених на ґрунті наркоманії, припинена діяльність 228 злочинних груп, з незаконного обігу вилучено понад 5 тонн макової соломки. Найбільш активно боротьба з наркоманією велась у Донецькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Київській, Львівській, Сумській, Харківській областях [244].

Так, на території Харківської області протягом 1992 р. майже вдвічі збільшилось число задокументованих випадків збуту наркотичних засобів (1991 р. – 67, 1992 р. – 116), кількість виявлених злочинів зросла на 20%. В багатьох районах м. Харкова і області створилися злочинні групи, в основному з представників циганської і кавказької національностей, які здійснювали торгівлю наркотиками. З метою поліпшення оперативної обстановки на базі батальйону міліції швидкого реагування “Беркут” УВС м. Харкова створюється спеціалізована група для боротьби з наркоманією у складі 4 працівників міліції, які пройшли навчання прийомам і тактиці боротьби з збувальниками наркотичних засобів, що дозволило нормалізувати обстановку [245].

Необхідно зазначити, що в перші роки незалежності нашої держави стан боротьби з незаконним обігом наркотиків не відповідав дійсним масштабам, яких набуло це явище. Значний попит на наркотики стимулював їх незаконний обіг, що вів до зростання злочинності на ґрунті наркоманії. За п’ять років кількість таких злочинів збільшилась майже в 4 рази – з 4 тис. в 1988 р. до 15 тис. в 1992 р. [246].

Реальність така: на обліку в ОВС станом на кінець 2000 р. перебувало вже 96 тисяч споживачів наркотиків. З них 23 тисячі – жінки, й їхня чисельність у процентному співвідношенні продовжує зростати. Особливо непокоїло поширення згубного захоплення серед учнів та студентів. Ось тільки один красномовний факт: у грудні 2000 р. з 25 київських шкіл, перевірених працівниками міліції, не знайшлося жодної, у якій би не існувала зазначена проблема [247]. Загроза

розповсюдження наркотиків серед учнівської та студентської молоді підтвердилася результатами оперативно-профілактичних відпрацювань, у результаті яких протягом тільки 2000 р. на території навчальних закладів країни було вилучено понад 60 кг наркотичних засобів і, як наслідок, порушено більше 300 кримінальних справ.

Звичайно, міліція України в ці нелегкі роки становлення незалежної держави не сиділа склавши руки. І прикладів тому багато. Так, у листопаді 1994 року до відділу УБНОН ГУМВС України в м. Києві та УБНОН МВС України надійшла інформація про злочинну групу наркоділків з міжрегіональними зв'язками, яка діяла в м. Києві. Була створена оперативно-слідча група, до складу якої увійшли найбільш досвідчені працівники підрозділів БНОН, карного розшуку, слідства. Завдяки професійно грамотному проведенню операції була викрита злочинна група наркобізнесменів у складі 7 осіб та викрито 35 осіб, які займалися поставками та збутом наркотиків. У них було вилучено приготвлених до реалізації 206 упаковок наркотиків, а у спеціально обладнаних схованках – ще 29 кілограмів марихуани, 400 грамів гашишу, вогнепальну зброю, а також цінності на суму близько 4 млрд. карбованців [248].

У двобої зі злочинністю працівники міліції неодноразово клали на вівтар перемоги найдорожче – своє життя. 12 квітня 1995 року, здійснюючи оперативно-розшукові заходи, оперуповноважений Управління карного розшуку УМВС України в Донецькій області Мошник А.В. встановив громадян, які займалися збутом наркотичних речовин. Під час спроби їх затримання він був смертельно поранений, але злочинці були затримані. Наказом МВС України йому посмертно було присвоєно спеціальне звання “старший лейтенант” міліції. В листі вдові загиблого начальник УМВС України в Донецькій області Ю.Ф. Селезньов повідомив: “В музеї історії органів внутрішніх справ Донецької області призвіще Вашого чоловіка назавжди занесено на Пам’ятну дошку працівників, які загинули в боях за Батьківщину і під час виконання службових обов’язків” [249].

Серед найбільш ефективних заходів, які здійснювалися міліцією, – проведення контрольованих поставок наркотичних засобів, здійснення оперативних

закупок наркотиків тощо. За роки незалежності значно розширилося міжнародне співробітництво у боротьбі з цим негативним явищем. Тісна взаємодія з правоохоронними органами інших країн дала змогу провести чимало вдалих операцій із знешкодженням злочинних груп наркоділків, у тому числі з виявленням підпільних нарколабораторій. Однією з таких гучних справ стала ліквідація у 1997 р. підпільної лабораторії з виготовлення синтетичних наркотиків, яка діяла на базі Донецького інституту органічної хімії та вуглекімії. За технологією міжнародних наркобізнесменів з Англії та Німеччини до виготовлення наркотику були залучені наші висококваліфіковані фахівці-хіміки, а також громадяни Росії та Республіки Білорусь. Завдяки пильності міліції злочинці не змогли заробити на своїх кримінальних “новаціях” щонайменше 60 мільйонів доларів США. У 1998 р. потужні лабораторії були викриті у Волинській, Рівненській, Одеській областях [250].

Роки нелегкої боротьби з цим соціальним злом переконали працівників МВС України в тому, що успіх у цій справі можливий за умови поєднання національних та міжнародних інтересів. За роки незалежності було підписано договори про співробітництво у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків з усіма державами СНД та 57 іншими зарубіжними країнами. Вступ до Інтерполу, до якого Україна була прийнята на 61-й сесії його Генеральної Асамблеї в листопаді 1992 року [251], також сприяв активізації міжнародного співробітництва у сфері боротьби з наркобізнесом.

В чому ж причина того, що рішучого перелому на фронті з цим найнебезпечнішим злочином так і не досягнуто, а наркоманія в Україні за останні роки стала серйозним фактором, який негативно впливає на розвиток суспільства?

На нашу думку, одним із головних недоліків є те, що боротьба міліції з наркобізнесом, особливо в перші роки незалежності, незважаючи на певні успіхи, по суті звелася до боротьби з хворими на наркоманію. Повільно нарощувались показники щодо виявлення підпільних лабораторій з виробництва синтетичних психотропних речовин, шляхів їх транспортування, у тому числі трансконтинентальних. Рідко встановлюються особи оптових постачальників

наркотиків, місця концентрації коштів, одержаних від наркобізнесу, способи їх легалізації. І наявність в Україні значної наркотичної сировинної бази створювала та створює сприятливі умови для подальшого розповсюдження зла.

Аналіз соціально-демографічної структури споживачів зілля за 1995-2000 роки підтвердив стійку тенденцію до їхнього збільшення: серед непрацюючих – у 3,3 разу, жінок – у 2,4 разу, неповнолітніх – у 2 рази, сільських жителів – у 9 разів. Про це свідчать результати роботи міліції України, наприклад, за 1997 рік. Виявлено 38 286 злочинів, пов'язаних з незаконним оборотом наркотиків, та 29 411 осіб, що їх скоїли. Серед затриманих більшу частину становить молодь у віці від 18 до 29 років. Аналіз показує, що в першу чергу це стало можливим через відсутність постійної узгодженої цілеспрямованої первинної профілактики наркоманії з боку державних органів. Є й інші тривожні факти. Все більше жінок притягається до кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з наркотиками. В тому ж 1997 р. таких було засуджено понад 6 тисяч. Понад 86 % з числа притягнутих до кримінальної відповідальності – безробітні. Основним заняттям цих людей є або вживання наркотиків, або проведення незаконних операцій з ними [250]. Наркотизація населення і незаконний оборот наркотиків тягнуть за собою зростання злочинності.

Необхідно вказати, що в боротьбу з незаконним оборотом наркотиків міліція України вела у тісній взаємодії зі спеціальними підрозділами СБУ, Державної митної служби, Держкомкордоном. Серед спільних заходів – затримання тисяч наркокур'єрів, перекриття сотень шляхів контрабанди наркотиків. Прикладом спільної діяльності є проведення спецпідрозділами СБУ у боротьбі з організованою злочинністю документування в червні 1999 року фактів збуту наркотичних засобів неодноразово засудженим злочинцем в м. Маріуполі. Цей наркоділок займався систематичним виготовленням, зберіганням та розповсюдженням марихуани й екстракційного опію. Затриманий працівниками СБУ, до суду він був доведений працівниками слідчого підрозділу маріупольської міліції [252]. В лютому 2000 року успішна операція з припинення незаконного збуту наркотичних засобів була проведена працівниками СБУ в Донецькій області в м. Горлівці [253]. В січні 2001

року працівниками ОБНОН лінійного відділу міліції станції Іловайськ разом із працівниками СБУ в Донецькій області була перервана спроба контрабанди особливо небезпечного наркотичного засобу – каннабісу (висушеної марихуани) громадянином Російської Федерації [254]. Основною формою спільної діяльності стало те, що працівники спецпідрозділів СБУ проводили першочергові оперативно-слідчі дії для документування та затримання злочинців, а в подальшому матеріали для проведення попереднього розслідування передавались до слідчих підрозділів міліції.

Скрутне економічне становище сприяє втягуванню в торгівлю наркотиками нових малозабезпечених верств населення. Від усіх державних органів сьогодні вимагається максимум зусиль, щоб зупинити розповсюдження цього зла. Але одним посиленням репресій з боку правоохоронних органів проти продавців зилля проблему вирішити не вдається. Хоча міліція України протягом 1995-2000 років досягла досить значних успіхів у боротьбі з цим злом. Цьому в першу чергу сприяло прийняття Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996 - 2000 рр., в якій були передбачені і заходи боротьби з наркотиками. Виконання цієї програми дозволило призупинити обвальну наркотизацію України.

Аналіз діяльності міліції України у боротьбі з незаконним оборотом наркотиків свідчить, що основною причиною того, що кардинальних змін у цій справі досягти не вдалося, є те, що її в основному ведуть правоохоронні органи, переважно – репресивними методами. На нашу думку, досягти успіху можна лише шляхом поєднання відповідних правових, медико-психологічних та соціальних заходів впливу, використання досвіду, накопиченого у високорозвинутих країнах. І тут перш за все необхідно налагодити роботу з молоддю, забезпечити її соціальний захист і вже на цій основі виховувати, пропагуючи переваги здорового способу життя. Слід на законодавчому рівні підвищити і відповідальність батьків за виховання дітей. Адже випадки, коли саме батьки втягують своїх дітей до незаконних операцій з наркотиками, частішають. Недостатньо ведеться відповідна профілактична робота в навчальних закладах: ВНЗ, школах, профтехучилищах. Вирішувати всі ці проблеми потрібно

сьогодні, бо завтра буде пізно. Питання боротьби з незаконним оборотом наркотиків залишається проблемою новітньої історії України. Всесвітня хвороба XX, а тепер і XXI, століття продовжує укорінюватись на Україні. Наркоринок формує добре оздоблені мафіозні структури, здобуті кошти використовують для зміцнення підґрунтя організованої злочинності. Основним недоліком роботи міліції України в цьому питанні є те, що часто основна боротьба ведеться на низовому рівні з реалізаторами і споживачами наркотиків, не зачіпаючи організаторів злочинного бізнесу.

Усвідомлюючи це, підрозділи боротьби з незаконним оборотом наркотиків за останні роки активізували боротьбу з розповсюджувачами наркотиків, в результаті чого більш як на половину підвищилось викриття збувальників наркотичних засобів. Кількість викритих міліцією України організованих злочинних угруповань, причетних до незаконного обігу наркотиків, зросла у 3 рази (з 10 у 1996 р. до 30 у 2000 р.). Найбільш плідно у цьому напрямку працювали підрозділи БНОН у м. Києві.

Разом з тим, у тому ж 2000 р. у 15 регіональних підрозділах БНОН не було викрито жодного ОЗУ. Це насамперед у Криму, Вінницькій, Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Полтавській, Рівненській областях, м. Севастополі. Це говорить про те, що в роботі міліції з цього одного з найважливіших напрямків її діяльності є ще дуже багато проблем і недоліків.

І все ж, починаючи з 1997 р., міліції України вдалося стабілізувати рівень наркозлочинності. На сьогодні він знаходиться в межах 40 тисяч злочинів на рік. Це близько 78 злочинів на кожні 100 тисяч населення. Для порівняння: у Росії цей показник складає 124 злочини, Білорусі – 30, Латвії – 18, Німеччини – 276, Австрії – 197, Франції – 174 [255].

Для протистояння валу наркозлочинності був створений досить ефективний механізм протидії цьому злу на чолі з Національною координаційною радою боротьби з наркоманією при Кабінеті Міністрів України. Як частина цього державного механізму з жовтня 1993 року в складі кримінальної міліції МВС України діє, згадана вище, служба боротьби з

незаконним оборотом наркотиків. На сучасному етапі серед пріоритетів служби: викриття власників наркопритонів, збувальників наркотиків, осіб, що займаються втягненням у наркоманію, протидія поширенню “важких” наркотиків, виявлення та ліквідація каналів їхнього надходження в Україну, ліквідація підпільних лабораторій.

Працівниками служби БНОН постійно проводились і проводяться також профілактичні заходи разом із правоохоронними органами інших держав. Це вже згадані щорічні акції “МАК” і “Допінг”, активна участь у міжнародних операціях типу “Канал” і “Пурпур”, мета яких – не допустити нелегального переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, через державний і митний кордони. Тільки в 2000 р., наприклад, під час 4 операцій “Канал”, проведених разом із правоохоронними органами Росії, Білорусі і Молдови, було ліквідовано 455 наркоструктур, затримано 212 наркокур’єрів, вилучено 576,6 кг наркотиків [2, с. 10].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що для підвищення ефективності боротьби з незаконним оборотом наркотиків вимагають подальшого удосконалення вітчизняні закони, прийняті парламентом у 1995 р. У перші роки незалежності вони дали органам міліції дійсно ефективні інструменти для боротьби з незаконним оборотом наркотиків. Однак час не стоїть на місці, і наркодівки, прагнучи піти від відповідальності, винаходять усе більш досконалі методи здійснення незаконних операцій. Тому органи міліції України, підрозділи БНОН, слідчого апарату зацікавлені в розширенні законодавчих можливостей документування злочинних груп, що нелегально поставляють наркотики, в ліквідації каналів і мереж їхнього поширення.

2.4. Міліція України на сторожі економічних інтересів незалежної держави

За радянських часів боротьба зі злочинністю в економічній сфері була покладена на Управління боротьби з розкраданнями соціалістичної власності і спекуляцією МВС СРСР (УРСР). У вересні 1991 року у зв'язку зі змінами, які відбулися в економіці республіки колишнє найменування служби перестало відповідати в повному обсязі виконуваним нею завданням. Управління боротьби з розкраданнями соціалістичної власності та спекуляцією було перейменовано в Управління по захисту економіки від злочинних посягань МВС України [256].

5 липня 1993 року постановою Кабінету Міністрів України на базі служби захисту економіки від злочинних посягань МВС України була створена Державна служба боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ). ДСБЕЗ стала складовою кримінальної міліції системи МВС України. У складі МВС було сформовано Головне управління ДСБЕЗ МВС України. Головними завданнями новоствореної служби стали: своєчасне припинення злочинів у галузі економіки та запобігання їм; аналіз і прогнозування кримінальних процесів в економіці та своєчасне інформування про них органів державної виконавчої влади; виявлення та припинення фактів приховування прибутків від оподаткування; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень у галузі економіки, та вжиття заходів до їх усунення [257].

З перших років незалежності міліція України вимушена була вести сувору і жорстоку боротьбу зі злочинними зазіханнями на економіку молодої держави. В умовах кризи економіки відбувся перерозподіл доходів і власності на користь тіньових структур і окремих громадян, які стали на шлях незаконного збагачення. Зросла кількість розкрадань державної та суспільної власності, розбійних нападів, грабежів, крадіжок особистого майна, порушень правил торгівлі. Процвітало хабарництво, не діяли прийняті законодавчі акти щодо захисту економічних інтересів громадян. Злочинні формування у багатьох обласних центрах і великих містах фактично взяли під контроль ситуацію на речових і продовольчих ринках,

насильницьким шляхом встановлювали та підтримували високі ціни на промислові товари та продукцію сільгоспвиробництва, штучно створювали дефіцит товарної маси. Особливо гостра ситуація склалася в 1992 - 1993 рр. на ринках міст Києва, Одеси, Дніпропетровська, Харкова, Донецька, Запоріжжя, Луганська [258].

Подальший перехід до ринкових відносин супроводжувався різким зміщенням злочинних спрямувань у бік економічної сфери. Широке розповсюдження одержали махінації з матеріалами, сировиною, обладнанням, готовою продукцією через діючі і фіктивно створені кооперативи, малі і спільні підприємства [259]. Все це спонукало керівництво МВС України вжити ряд організаційних і практичних заходів, які дозволили дещо послабити кримінальний тиск на економіку держави. Перш за все було проведено кадрове та технічне зміцнення підрозділів, які вели боротьбу з економічною злочинністю, що суттєво позначилось на результатах їх діяльності. Протягом 1991 р. і першої половини 1992 р. підрозділами міліції по боротьбі з економічною злочинністю в нових комерційних структурах було виявлено 2 769 корисливих злочинів [260].

В цей час налагоджуються перші міжнародні зв'язки української міліції у боротьбі з економічним криміналом, які відразу дали позитивний результат. У червні 1992 року в грошовому обігу держави з'явилися фальшиві купоно-карбованці Національного банку України. Спосіб виготовлення та кількість одночасно фальшивих купонів, які надійшли в обіг, а також методика їх збуту свідчили про наявність добре організованих, глибоко законспірованих мобільних груп фальшивомонетників. Для їх виявлення та знешкодження були створені оперативно-розшукові групи в УВС Республіки Крим, Харківської, Полтавської, Запорізької, Вінницької, Кіровоградської та інших областей, а на всій території України була проведена операція "Темп". Керівництво роботою очолив перший заступник міністра внутрішніх справ України Корнійчук В.М. У результаті активної оперативної роботи були одержані дані, які свідчили про тісні зв'язки фальшивомонетників із злочинним світом Республіки Польщі та Білорусі. Завдяки високій професійній майстерності оперативних та слідчих працівників

ОВС України, Польщі та Білорусі, їх самовідданості та наполегливості була успішно проведена одна з найбільших міждержавних операцій, у результаті якої було знешкоджено небезпечну злочинну організацію та ліквідовано центр виготовлення фальшивих грошей у Польщі. За причетність до фальшивомонетництва заарештовано 31 особу, вилучено фальшивих купонів на суму 18,5 млн. крб. [261].

Аналіз оперативної обстановки та статистичних даних щодо боротьби з економічною злочинністю свідчить, що особливо загострилась криміногенна ситуація в економіці держави у другій половині 90-х рр. [262].

Найбільш криміналізованою стала фінансово-банківська сфера. Злочинність у ній протягом недовгої історії нашої держави невпинно зростає. Аналіз даних міліцейської статистики свідчить про те, що у кредитно-банківській сфері, особливо починаючи з другої половини 90-х років, домінуючою стала тенденція до зростання кількості протиправних діянь, пов'язаних із вилученням значних коштів, і присвоєння їх злочинними елементами. Про це красномовно свідчать цифри порівняльної статистики 1996 – 1997 рр. У банківських установах в 1997 р. органами міліції було викрито 4 687 злочинів (збільшення у порівнянні з 1996 р. вдвічі) [263]. Якщо в 1995 р. у фінансово-кредитній системі було виявлено 362 злочини, із котрих 92 вчинені організованими злочинними групами, то в 1996 р., відповідно, – 3721 і 244, у 1997 р. – 6227 і 361, а в 1998 р. – 8539 і 750 [264].

З розвитком держави банківська сфера потребувала дедалі більшої уваги підрозділів боротьби з економічною злочинністю. Проведений на основі матеріалів перевірок та кримінальних справ аналіз дає підстави констатувати, що найбільш розповсюдженими злочинами, що скоювалися в банківських установах і на боротьбі з якими сконцентрувала свої зусилля міліція нашої держави, стали зловживання службовим становищем, шахрайство позичальників з фінансовими ресурсами, в тому числі у змові з посадовими особами банків, службовий підлог, розкрадання коштів та майна. Об'єктом посягання стали кредитні ресурси та фонди, майно, що знаходиться в заставі та майно самих банків.

На початку 1999 р. в Україні функціонувало приблизно 230 банків і понад

2000 філій. Міліцейська статистика свідчить, що злочинні посягання в цій сфері наприкінці 90-х рр. досягли нечуваного розвитку. Як уже зазначалося, підрозділами боротьби з економічною злочинністю у 1996 р. було виявлено 3721 злочин у фінансово-кредитній системі (з них у банківській сфері – 2118), у 1997 р. – 6227 (з них у банківській сфері – 4687). Протягом 1998 р. відбувся сплеск злочинних проявів у фінансово-кредитній сфері – 8539 злочинів, із них у банківській – 6112, у зовнішньоекономічній – 1796 і у сфері приватизації – 2471. Таким чином, кількість виявлених працівниками міліції України злочинів у фінансово-кредитній системі зросла на 37,1% (з 6227 – у 1997 р. до 8539 – у 1998 р.), у зовнішньоекономічній сфері – на 44,3% (з 1245 до 1796) у сфері приватизації – на 22,1% (з 2023 до 2471 злочинів) [207]. Саме для цієї сфери були найбільше характерні зловживання службовим становищем, коли за великі хабарі їм давалися нецільові або безпроцентні кредити, ліцензії на різні види незаконної діяльності, приватизувалися за безцінь державні об'єкти [182, с. 43].

Так, на початку 1995 р. працівниками УБОЗ УМВС України в Дніпропетровській області викриті та затримані керівники злочинної групи, які організували фірму для вчинення протиправних дій з фінансовими ресурсами. З використанням підроблених документів ними в 1994 р. отримані кредити в банках м. Дніпропетровська на загальну суму 15 млрд. крб. Отримані кошти використовувались на покупку і привласнення валюти на загальну суму 180 тис. доларів США. 18 січня 1995 року керівники злочинної групи були затримані [265]. Наведені цифри і приклад свідчать про активну протидію міліції України злочинним посяганням на економіку нашої молоді держави.

Злочинний світ використовував значну кількість методів одержання тіншових (незаконних прибутків). Найбільш поширеними серед них у різні періоди новітньої історії України стали: використання фальшивих платіжних документів; підробка банківських гарантій; нецільове використання банківських кредитів; розкрадання платіжних засобів; хабарництво, пов'язане з наданням кредитів, зменшенням процентних ставок, прискоренням проходження фінансових документів; підробка грошей; “відмивання” брудних грошей; валютні

спекуляції на біржі; незаконне одержання пільгових кредитів; фіктивні трастові операції; різноманітні види шахрайства з бюджетними засобами та грошима населення. Результати діяльності міліції засвідчили, що банківська система стала центральною ланкою в технологічному ланцюзі “відмивання” капіталів, отриманих злочинним шляхом. Підрозділи боротьби з економічною злочинністю повели рішучу боротьбу з намаганням злочинного світу сформувати рівнобіжну банківську систему для відмивання грошей.

В середині 90-х рр. органи міліції України вживали заходів, спрямованих на профілактику та викриття розкрадань у трастових компаніях, довірчих товариствах та інших організаціях, що залучали кошти громадян. Масштаби кримінальної діяльності цих небанківських фінансових установ набули нечуваного розмаху. Від їх діяльності потерпіло близько 1,7 млн. вкладників, яким завдано збитків на 155,5 млн. грн., майже 25 млн. доларів США, понад 350 тис. німецьких марок [6, с. 234]. Як правило, це були найменш соціально захищені люди – пенсіонери, безробітні, малозабезпечені, які довірили шахраям свої невеликі заощадження, сподіваючись на ті надвеликі відсотки, які вони обіцяли.

Однією з причин такого стану справ стало те, що органами міліції довгий час робота з профілактики та розкриття злочинів у зазначених установах належним чином не була організована. Вжиті профілактичні заходи виявились недостатніми та неадекватними ситуації, що склалась у сфері інвестиційної діяльності. Кримінальні процеси, що відбувались у цих установах, фактично знаходились поза полем зору оперативних служб міліції. Найбільших збитків громадянам завдала діяльність закритого акціонерного товариства “Український Будинок Селенгу” та Недержавного пенсійного фонду “Оберіг”, генеральні представництва яких знаходились у м. Харкові. Тільки в 1996 р. слідчими підрозділами ОВС розслідувалось 18 кримінальних справ проти посадових осіб вказаного товариства і фонду [266]. Після вжиття відповідних заходів слідчими підрозділами органів внутрішніх тільки в 1995 році було розслідувано понад 100 кримінальних справ цієї категорії. До кримінальної відповідальності було

притягнуто 83 посадові особи, злочинними діями яких завдано збитків на суму, еквівалентну майже 180 млн. доларів США. У 1997 р. слідчими органами розслідувалось вже 131 кримінальна справа зазначеної категорії. Оголошено розшук 62 обвинувачених. Органами міліції розшукано та притягнуто до кримінальної відповідальності 16 обвинувачених, що були оголошені в розшук [6, с. 171, 233]. І в тому, що ця злочинна діяльність була призупинена, є чимала заслуга підрозділів боротьби з економічною злочинністю МВС України.

Міліція України в другій половині 90-х рр. проводила велику роботу для встановлення дійового контролю за сферою зовнішньоекономічної діяльності як комерційних, так і державних підприємств, які, одержуючи на цій ниві надприбутки, намагалися левову їх частину у валюті залишити на особистих рахунках за кордоном. Так, у тому ж 1995 р. в іноземних банках осіло, не потрапивши до державного бюджету, близько 4 млн. доларів США виручки від вивезеної продукції та сировини. Слідчими апаратами було порушено близько 200 кримінальних справ за фактами приховування валютної виручки [6, с. 173].

На кінець 2000 р. в Україні 87 686 суб'єктів підприємництва вели активну зовнішньоекономічну діяльність (далі ЗЕД) з іноземними партнерами більш як 190 країн світу. Відповідними службами міліції було встановлено, що понад 7 тис. суб'єктів ЗЕД мали заборгованість за експортно-імпортними операціями на загальну суму 1,5 млрд. доларів США, в перерахунку на національну валюту – 8,25 млрд. гривень, що складає близько 10% від загальної суми зовнішньоторговельного обороту. Тільки за підсумками 2000 р. ОВС України у сфері ЗЕД було викрито 1998 злочинів, що на 12,1% більше аналогічного періоду 1999 р., з них – 36 фактів приховування валютної виручки, 328 розкрадань в особливо великих розмірах та 145 фактів хабарництва. Найбільш активно вели боротьбу зі злочинами в цій сфері міліцейські підрозділи у м. Києві, Дніпропетровській, Луганській, Одеській, Львівській та Харківській областях. Завдяки вжитим заходам вдалося повернути в Україну валютні та матеріальні цінності на суму, еквівалентну 80,3 млн. доларів США [2, с. 6]. У той же час необхідно зазначити, що орієнтування керівників ДСБЕЗ лише на кримінальному

переслідуванні не сприяло суттєвому підвищенню ролі служби у вирішенні проблеми повернення валютних коштів із-за кордону.

Наступний важливий напрямок, на якому зосередили свою увагу підрозділи боротьби з економічною злочинністю, – боротьба зі злочинним приховуванням коштів від оподаткування.

Як це не прикро визнавати, за роки незалежності в економічній сфері криміналітет установив свою податкову систему. Наприкінці 90-х років мафія здійснює контроль комерційної й у значній частині державної торгової мережі. У зв'язку з цим споживачі змушені сплачувати на 20 – 30% більше за товари і послуги. За різними оцінками валютний обіг тіншових структур становив 8 – 10 млрд. доларів, тіншова економіка була джерелом прибутку 75% населення України, 60% капіталу – в руках кримінальних структур, 90% фірм – під впливом кримінальних угруповань. Існування і розвиток тіншової економіки має й інші негативні наслідки. Насамперед, це зменшення платежів у бюджет за рахунок несплати податків. За підрахунками економістів, у державну скарбницю України через несплату податків не надходило до 60% обсягів прибутків, одержуваних підприємствами, організаціями та фірмами. Це могло б покрити значну частину (70%) дефіциту бюджету України і розв'язати ряд важливих соціальних проблем. Фактично громадяни України за свій рахунок утримують дві рівнобіжні влади – легітимну та кримінальну [182, с. 44].

Головні зусилля підрозділи боротьби з економічною злочинністю зосередили на протидії ухилянням суб'єктів господарювання від сплати податків. Так, завдяки рішучим діям співробітників міліції до бюджету в 1995 р. було внесено 20 трлн. крб. (близько 100 млн. доларів США) [6, с. 172]. В подальшому органи міліції почали проводити спільні операції з підрозділами Державної податкової адміністрації. Тільки в 1997 р. проведено 12 тис. таких спільних операцій, за результатами яких державі повернуто майже 10 млн. грн., передано для реалізації товарно-матеріальних цінностей на 29 млн. грн.[6, с. 255].

В той же час необхідно відмітити, що незважаючи на певні успіхи, питома вага виявлених тяжких злочинів в економічній сфері, наприклад, у 1996 р. склала

тільки близько 30%, а злочинів, вчинених групою осіб, – лише 11%, розкрадань у великих та особливо великих розмірах – 9,5%, що підтверджувало орієнтацію більшості підрозділів ДСБЕЗ УМВС на валові показники в роботі, які на захист економічних інтересів держави суттєво не впливали. Підтвердженням тому стало те, що у 1996 р., за закінченими провадженням кримінальними справами в УМВС України в Рівненській, Вінницькій, Черкаській областях, на Донецькій та Придніпровській залізницях, майже вдвічі зменшилась кількість викритих злочинів, скоєних групами осіб [267].

Тому починаючи з 1997 р. з метою підвищення якості боротьби з економічною злочинністю особовий склад оперативних служб міліції поступово переорієнтовувався на першочергове викриття найбільш небезпечних злочинів, великомасштабних корисливих зловживань у стратегічно важливих ключових галузях економіки, ситуація в яких безпосередньо впливала та впливає на економічну політичну стабільність у державі. Зусилля ДСБЕЗ зосереджувались на викритті замаскованих тяжких корисливих злочинів у кредитно-фінансовій і банківській системах, зовнішньоекономічній діяльності, паливно-енергетичному комплексі, на дієвому супроводженні інвестиційних програм, процесів приватизації, цільовому використанні кредитних, валютних ресурсів, профілактиці розкрадань коштів, виділених на заробітну плату, стипендії, пенсії, на суттєвому посиленні боротьби з хабарництвом і корупцією. Встановлено, що відтепер робота підрозділів ДСБЕЗ почала оцінюватися за кількістю виявлених тяжких злочинів, у першу чергу в пріоритетних напрямках, з урахуванням кількості закінчених і направлених до суду справ, притягнення до кримінальної відповідальності осіб, забезпечення відшкодування завданих державі збитків та реального економічного ефекту [267, арк. 4]. Ці вимоги стали визначальним критерієм оцінки роботи міліцейських колективів за принципом: не кількість, а якість [6, с. 229].

Все це дозволило органам міліції України протягом 1997 р. майже вдвічі (порівняно з 1996 р.) збільшити кількість викритих злочинів економічної спрямованості у фінансово-кредитній сфері та банківських установах, паливно-

енергетичному комплексі, зовнішньоекономічній діяльності, у сфері приватизації. Це підтверджується цифрами міліцейської статистики. Майже 15 тис. (або в два рази більше) злочинів було виявлено у визначальних напрямках оперативно-розшукової діяльності. Забезпечено відшкодування збитків на суму понад 250 млн. грн. За вчинення економічних злочинів було притягнуто до відповідальності 42,3 тис. осіб, з яких кожний десятий – керівник різних ланок, кожний четвертий орудував у групах [6, с. 254]. Особливо вагомих успіхів було досягнуто у 1999 р. Так, було виявлено 9,6 тис. злочинів у фінансово-кредитній системі, з них у банківських установах – 6,5 тис. У 2000 р. у фінансово-кредитній системі було викрито 8959 злочинів, з них 4124 – у банківській сфері.

В новітній історії України наступним пріоритетним завданням міліції стала проблема вдосконалення захисту приватизаційних процесів, насамперед захист стратегічно важливих для держави об'єктів. З 1993 р. в Україні тривав процес приватизації державного житлового фонду, йшла приватизація присадибних земельних ділянок. Розпочалась земельна реформа, пов'язана з процесом паювання землі, що була в колективній власності сільськогосподарських підприємств. Формувався фондовий ринок, який забезпечував вільний обіг коштів у формі цінних паперів.

Процес роздержавлення, приватизація як елементи народження нової економіки в новій державі проходили і проходять для України досить болісно. Кримінальні сили з самого його початку прагнули скерувати їх на свою користь. Основними видами злочинів, з якими повела боротьбу міліція України, стали незаконні списання основних та оборотних коштів, цінного обладнання у період підготовки до приватизації з подальшою їх незаконною передачею різним комерційним структурам та фізичним особам; це і зменшення оціночної вартості об'єктів під приводом банкрутства, переведення на рахунки псевдокомерційних структур під фіктивні угоди значних грошових сум з подальшим їх привласненням. Тільки в 1995 р. у цій сфері було виявлено понад 500 правопорушень [6, с. 172].

Злочинний світ не обійшов своєю увагою і сферу малої приватизації, де

основним видом злочину стало незаконне зменшення реальної вартості об'єктів приватизації у злочинній змові з посадовими особами місцевих органів приватизації. Отримані під час незаконної приватизації кошти в подальшому використовувались злочинним світом для приватизації рентабельних підприємств із сучасною технологією, продукція яких користувалася підвищеним попитом. Реалізуючи програму Президента України щодо забезпечення ринкових перетворень, МВС спільно зі Службою безпеки, Генеральною прокуратурою України забезпечило сферу приватизації оперативним контролем [6, с. 173].

Сьогодні процес приватизації поступово переходить на стадію грошової приватизації, що може ускладнити і без того непросту криміногенну ситуацію у сфері роздержавлення власності. У зв'язку з цим одним з першочергових завдань міліції України стало забезпечення прозорості процесу приватизації, а особливо – посилення захисту інтересів держави після початку великої приватизації. Про серйозність стану справ у цій галузі нами вже сказано вище. Справа в тому, що криміналітет проявив підвищений інтерес до приватизації високорентабельних, суспільно значимих підприємств. При цьому окремі організовані злочинні формування з регіональними та міжнародними зв'язками намагались і намагаються привласнити, у той же час за безцінь, великі підприємства під час грошової приватизації. Особлива увага цим процесам приділялася з боку криміналізованих структур Росії, Західної Європи, США і насамперед у стратегічно важливих для економіки і безпеки України державних підприємств, об'єктів енергетичного, нафтопереробного комплексів, металургійної та переробної промисловості, літакобудівної тощо [182, с.45].

Особливо вагомих успіхів у цьому напрямку підрозділи боротьби з економічною злочинністю знову-таки досягли наприкінці 90-х років. На цьому етапі на виконання вимог Президента України було розроблено та впроваджено в практику нову форму діяльності у боротьбі з економічною злочинністю – Програми оперативного супроводження процесу приватизації, інвестиційних програм, експорту металів, вугілля, спирту та іншої конкурентоспроможної продукції, виробленої на вітчизняних підприємствах. Так, у Програмі

оперативного супроводження процесу приватизації, яка була розроблена і втілювалась у життя у 1997 р., головна увага приділялась забезпеченню прозорості приватизаційного процесу, посиленню захисту інтересів держави під час великої приватизації [268]. Наслідком реалізації цієї програми стала значна активізація боротьби зі злочинністю в цій сфері. Про це свідчать дані міліцейської статистики. Вдвічі більше було виявлено фактів хабарництва, майже втричі – розкрадань у великих та особливо великих розмірах. Було притягнуто до кримінальної відповідальності 149 посадових осіб органів державної влади та управління, які скоїли злочини в процесі роздержавлення власності [6, с. 254]. В 1998 р. таких злочинів було викрито вже в 1,6 разу більше, ніж у попередньому [215, с. 6]. Ця тенденція знайшла продовження і в 1999 р., коли в ході оперативного супроводження процесів приватизації було викрито майже 2,9 тис. злочинів, збитки від яких склали понад 68,2 млн. грн., з яких майже 16 млн. грн. було відшкодовано [225, с. 6].

Наприклад, у 1999 р. на Донеччині було викрито та засуджено до 10 років позбавлення волі начальника Макіївського представництва Фонду державного майна України, який вимагав хабарі за вирішення питання приватизації об'єктів комунальної власності за заниженою вартістю. Слідством доведено 4 факти отримання зловмисником хабарів на суму 8 тис. доларів США і 4 тис. грн. [269]. Динаміка таких злочинів свідчить про те, що кількість їх невпинно зростала у тих регіонах, де сконцентровано промисловий потенціал держави. Так, за даними тієї ж міліцейської статистики у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Луганській областях та у столиці було викрито більше половини злочинів від загальної кількості скоєних у процесі приватизації протягом 1997 – 1999 рр.

Взагалі посадові особи місцевих адміністрацій органів приватизації, підприємств та установ постійно “додавали роботи” підрозділам боротьби з економічною злочинністю. Ось статистика тільки 1997 р. Викрито 144 факти хабарництва, 525 – розкрадань, скоєних посадовими та матеріально-відповідальними особами, з них – 315 у великих та особливо великих розмірах.

Серед охочих нагріти руки на приватизаційних процесах було виявлено 358 керівників різних рангів і навіть 14 працівників контролюючих органів. Крім того, виявлено 149 посадових осіб органів державної влади та управління, котрі скоїли злочини в процесі роздержавлення власності. Було розслідувано 27 кримінальних справ щодо працівників регіональних підрозділів Фонду держмайна України, зокрема, у Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Київській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Тернопільській областях та Києві. Викрито і 495 злочинів, пов'язаних із незаконним обігом приватизаційних паперів, у ході розслідування яких у правопорушників було вилучено понад 20 тисяч приватизаційних і компенсаційних сертифікатів [263, с. 9].

Але незважаючи на певні успіхи діяльність спецпідрозділів міліції щодо запобігання злочинним проявам у сфері приватизації залишалася такою, що не відповідає масштабам цієї проблеми. Тому зазначений напрямок і тепер залишається пріоритетним в оперативно-розшуковій роботі міліції України.

Міліцейськими підрозділами постійно розробляються нові методологічні підходи до шляхів боротьби з економічною злочинністю. Це знайшло своє відображення в тому, що була створена система відстеження процесів, які відбувалися в економіці держави. Якщо раніше робота міліції будувалась таким чином, що підрозділи захисту економіки йшли від особи до злочину, то з 1996 – 1997 рр. стратегія боротьби була трансформована в напрямку створення відповідних інформаційних полів, які б відстежували, наприклад, енергетичний ринок держави, інвестиційні процеси. Все це відчутно активізувало роботу міліції в напрямку профілактики та припинення економічної злочинності. Як видно з наведених вище цифр, протягом 1993 – 1998 рр. результати цієї діяльності зросли більш ніж на половину [270].

Збільшення в економічній сфері капіталів кримінального походження, злочинних прибутків привело до неконтрольованого росту кількості майнових і тяжких насильницьких злочинів, в основі яких лежить боротьба злочинних угруповань за канали незаконного збагачення, встановлення і поділ сфер впливу,

перерозподіл отриманих прибутків, власності, і одночасно – до розширення фінансової, господарської і посадової злочинності. Зазвичай надання кредитів, прискорення проходження фінансової документації супроводжувалося хабарами. Так, у 1999 р. працівниками міліції викрито директора Оболонської філії АТ “Укрінбанк”, який за відкриття кредитної лінії отримав від директора ЗАТ “Фрегат – 96” хабара в сумі 8,8 тис. гривень. Злочинця засуджено до 10 років позбавлення волі. Загалом у 1999 р. підрозділи боротьби з економічною злочинністю виявили вже 1,7 тис. фактів шахрайства з фінансовими ресурсами. В цей час з’явилися так звані “комп’ютерні злочини”, розкрадання коштів за допомогою кредитних карток тощо [227, с. 5].

Новим напрямком діяльності оперативних підрозділів міліції, починаючи з 1999 р., стало виконання доручення Президента та Уряду України відпрацювати великі підприємства, що мали стратегічне значення для держави і заборгували бюджету значні суми грошей. Зокрема, було встановлено 376 стратегічно важливих підприємств, які заборгували державі понад 3,7 млрд. гривень. На цих підприємствах виявлено 274 комерційні структури, які працювали при них і заборгували їм понад 136 млн. гривень. У процесі оперативного відпрацювання на перевірених підприємствах та у згаданих комерційних структурах було викрито 650 корисливих злочинів. До кримінальної відповідальності було притягнуто майже 700 осіб, з яких 380 – посадові особи підприємств-боржників, більше 100 – комерційних структур та 12 – контролюючих органів [227, с. 5].

Чималих зусиль спецпідрозділи боротьби з економічною злочинністю доклали для виконання вимог Указу Президента України від 18 червня 1994 року “Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, які незаконно знаходяться за її межами”. Значущість цього напрямку діяльності визначається тим, що за оцінками фахівців, як уже зазначалося, загальна сума коштів та цінностей, вивезених за межі держави, становила на той час 20 – 25 млрд. доларів США. Тому МВС України разом з іншими правоохоронними відомствами спланувало та провело комплекс заходів з метою повернення таких валютних коштів та притягнення до відповідальності винних у цьому осіб.

Одним з цих заходів стала спеціальна оперативно-профілактична операція “Заслін” з відпрацюванням суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності на предмет своєчасних розрахунків за угодами за поставлену продукцію. Наслідки цих заходів вражаючі. За оперативними даними, тільки в 1997 р. підрозділами МВС викрито 2223 порушення, пов’язаних з неповерненням до України валютних цінностей, внаслідок чого держава не одержала валютних коштів на суму 265 млн. доларів США. Порушено 195 кримінальних справ за фактами приховування валютної виручки, в ході яких забезпечено повернення до України валютної виручки на суму 33,5 млн. доларів США та 6 млрд. російських рублів [179, арк. 188].

Але робота підрозділів боротьби з економічною злочинністю щодо повернення в Україну валютних цінностей мала ще багато суттєвих недоліків. Ті 37 млн. доларів США, які, наприклад, вдалося, за даними МВС, повернути у 1998 р. – то мізер у порівнянні з тим, скільки держава втратила через прямі злочинні дії, відсутність належного валютного контролю. Ці гігантські грошові суми працюють на криміналітет, забезпечуючи йому фінансову базу.

І все ж не зважаючи на ці недоліки, можна зробити висновок, що попри всі труднощі та недоліки міліція України робила все можливе для послаблення кримінального тиску на економіку новонародженої держави у фінансово-кредитній, зовнішньоекономічній сферах та сфері приватизації.

Враховуючи напружену ситуацію, що склалася в державі у другій половині 90-х рр. із забезпеченням енергоносіями, з боку МВС України постійно вживались і вживаються заходи, спрямовані на профілактику та викриття корисливих злочинів, у яких саме енергоносії ставали предметом посягань. Міліція України з метою запобігання зловживанням та корисливим злочинам на ринку енергоносіїв, з урахуванням нових схем поставки нафти та газу в державу, починаючи з 1997 р. більш систематично почала вести боротьбу з цим небезпечним видом економічної злочинності. Для профілактики корисливих зловживань у цій сфері МВС України було розроблено Програму захисту паливно-енергетичного комплексу України від злочинних посягань. Були

створені і почали діяти робочі групи з комплексного відпрацювання об'єктів вугільної промисловості та енергетики в Донецькій та Одеській областях. Реалізація цієї Програми тільки в 1997 р. дала можливість викрити більш як тисячу корисливих злочинів на ринку нафтопродуктів та близько 600 – на інших об'єктах паливно-енергетичного комплексу [268]. Відповідні програми оперативного супроводження паливно-енергетичного комплексу були відпрацьовані і в 1998 – 1999 рр. У зоні посиленої уваги органів міліції в цей час знаходились питання припинення правопорушень на українському ринку газу, нафтопродуктів, а також порушень, пов'язаних із ринком електроенергії. Це дозволило вже в 1998 р. викрити понад 4,2 тис. корисливих злочинів на об'єктах паливно-енергетичного комплексу, збитки від яких становили понад 10 млн. гривень [218, с. 8].

Вистачало проблем і у вугільній промисловості України. Це і застаріле технологічне обладнання, і застаріла технологія. Але ситуація погіршувалася через діяльність криміналітету, збитки від якого сягали на мільйонів гривень. І все це на фоні динамічних негативних процесів у шахтарських колективах, що вимагало від міліції України постійно приділяти увагу проблемам галузі. Так, з ініціативи органів міліції протягом 1996–1997 рр. було проведено 727 документальних ревізій та перевірок, виявлено незаконних витрат, нестач та розкрадань на суму понад 16 млн. грн. На 147 підприємствах вугільної галузі виявлено розкрадань на суму 1 млн. 313 тис. грн. До слідчих органів було передано 79 справ [6, с. 229-230]. Проведений аналіз наявної інформації засвідчив, що ОВС з другої половини 90-х рр. поступово почали контролювати реальну обстановку, а найголовніше – економічну ситуацію в країні. І тут пріоритетним напрямком залишався енергетичний комплекс.

Не менш криміногенним, ніж ринок енергоносіїв, був і залишається в новітній історії України ринок підакцизних товарів, усе, що пов'язано із ввезенням, вивезенням та виробництвом алкогольних напоїв. Про масштаби незаконної діяльності ділків тіньового бізнесу, які докладають значних зусиль до того, щоб контролювати розподіл спирту, виготовлення алкогольних напоїв та їх

реалізацію з метою отримання неконтрольованих державою прибутків, та про напружену роботу міліції з метою протидії їм говорять такі факти. За 11 місяців 1997 р. на підприємствах, що займалися виробництвом спирту, алкогольних напоїв, а також їх реалізацією, було викрито майже 1,2 тисячі корисливих злочинів. І ще стільки ж фактів виробництва та реалізації фальсифікованих алкогольних напоїв. У правопорушників було вилучено 170 тисяч декалітрів спирту та 93 тисячі декалітрів алкогольних напоїв, 43 тисячі декалітрів алкогольних фальшивок [263, с. 9]. Тільки у першому півріччі 1998 р. було викрито 371 злочин, пов'язаний з ринком спирту. З незаконного обігу вилучено 622 тонни спирту та 136 тонн фальсифікованих спиртних напоїв та інших товарно-матеріальних цінностей на суму майже 10 млн. гривень [264, с. 8]. В наступному 1999 р. у результаті дій ОВС викрито вже 535 злочинів на ринку спирту. З незаконного обігу було вилучено 756 тонн спирту, 107 тонн фальсифікованих алкогольних напоїв [227, с. 6].

Одним з найтяжчих злочинів у всьому світі завжди вважалось фальшивомонетництво. Не обминуло воно й економіку сучасної України. У другій половині 90-х років на території нашої держави суттєво зросла кількість фактів збуту фальшивих українських грошових знаків та іноземної валюти, що підривало економіку держави, стимулювало інфляційні процеси. Тому підрозділи ДСБЕЗ постійно проводили та проводять роботу, спрямовану на профілактику та виявлення таких злочинів. Тільки протягом 1996 р. спецпідрозділами міліції було викрито 17 злочинних груп, до складу яких входило 48 осіб, причетних до збуту фальшивок. Найбільшого розповсюдження збут фальшивих грошей набув у Волинській, Донецькій, Житомирській, Дніпропетровській, Миколаївській, Запорізькій, Івано-Франківській, Львівській, Луганській, Рівненській, Сумській, Тернопільській областях, у м. Києві [271].

Аналіз порушених кримінальних справ та оперативної інформації, що надходили до МВС України з другої половини 90-х рр., засвідчив поширення зловживань під час використання бюджетних коштів. Значна частина цих злочинів скоюється на підприємствах державної форми власності. Боротьба з

цими злочинами в сучасних умовах стала ще одним пріоритетним напрямком діяльності ДСБЕЗ. Адже зловживання в бюджетній сфері створювали додаткові умови для розкрадань, загострювали соціально-економічні відносини в державі. А порожній бюджет – це згортання важливих соціальних програм, несвоєчасна виплата пенсій, стипендій та грошових допомог, скорочення штату державних службовців.

Необхідно зазначити, що в діяльності підрозділів ДСБЕЗ у цьому напрямку накопичилось багато суттєвих недоліків. Контрольно-ревізійною службою України в 1997 р. було виявлено використаних не за призначенням бюджетних коштів на суму 1 млрд. гривень, в 1998 р. ця цифра становила 800 млн. гривень, які пройшли поза увагою органів міліції. У тому ж 1998 р. викрито лише 50 злочинів, пов'язаних з порушенням законодавства про бюджетну систему України [6, с. 270].

Гострою проблемою, що вкрай негативно впливала на соціально-економічне становище в державі протягом усіх років незалежності, є несвоєчасність надходження коштів до бюджету і, як наслідок, – затримки з виплатою заробітної плати, пенсій, стипендій і адресних субсидій найменш забезпеченим категоріям населення. Тому одним із суто соціально орієнтованих напрямів діяльності органів міліції України у боротьбі зі злочинністю у сфері економіки стало не тільки запобігання нецільовому використанню бюджетних коштів, а і боротьба зі зловживаннями у використанні коштів, призначених для виплати заробітної плати, пенсій, стипендій, матеріальної допомоги найбільш незабезпеченим групам населення. Про те, що ОВС України в процесі свого становлення досягли певних успіхів у цьому напрямку роботи, говорять такі факти. Тільки у 1996 р. було виявлено 1,8 тис. злочинів у цій сфері, у тому числі 983 розкрадання, з яких 411 – у великих та особливо великих розмірах, 152 факти хабарництва, 466 посадових зловживань та 140 шахрайств із фінансовими ресурсами. Було відшкодовано збитків, спричинених злочинами, на суму понад 80 млн. гривень [262, арк. 6].

А ось результати 1997 р. Міліцією України було викрито понад 1,5 тис.

злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням та розподілом бюджетних коштів, 60% яких було відшкодовано. Встановлено понад 200 фіктивних комерційних структур, якими за межі держави перераховано понад 190 млн. гривень. Перевірено діяльність більше 20 тис. комерційних структур. За результатами кожної другої перевірки МВС України були порушені кримінальні справи. В 1999 р. під час проведення ревізій у 9,5 тис. бюджетних установ і організацій, за даними Головного КРУ, виявлено близько 330 млн. гривень незаконно використаних бюджетних коштів, розкрадань грошей та матеріальних цінностей на суму майже 23 млн. гривень. До ОВС передано близько 3,5 тис. матеріалів ревізій та перевірок [272].

Однією з важливих складових бюджету нашої незалежної держави є грошовий внесок великих стратегічних підприємств, насамперед тих, які в силу свого становища на внутрішньому та зовнішньому ринках можуть суттєво впливати на фінансово-економічну ситуацію в державі. Аналізуючи результати діяльності цих підприємств, особливо наприкінці 90-х рр., цей вплив важко визнати позитивним. Справа в тому, що більшість підприємств стратегічного значення не тільки не допомогли державі, а й завдали їй значної шкоди, опинившись у числі боржників. Аналогічну “віддачу” отримала держава і від численних комерційних структур, створених при цих підприємствах.

Підрозділи Державної служби по боротьбі з економічною злочинністю вдалися до аналізу цієї ситуації з метою з'ясувати причини утворення заборгованості стратегічних підприємств перед бюджетом. Результатом цієї роботи стало викриття близько 700 корисливих злочинів, скоєних у цій сфері. Серед них – розкрадання державного та колективного майна посадовими та матеріально-відповідальними особами, хабарництво, порушення законодавства про бюджетну систему України, шахрайство з фінансовими ресурсами. До кримінальної відповідальності було притягнуто не лише посадових осіб підприємств-боржників та комерційних структур, а й представників контролюючих органів, які перевіряли ці підприємства. Було забезпечено поступове погашення заборгованості [216, с.16-17].

Непроста ситуація склалася і на селі. Якщо в 1990 р. в Україні збитковими були 51% КСП, то в 1999 р. таких підприємств налічувалось уже близько 85%. Одного цього факту достатньо, щоб зрозуміти, яке безладдя чинилось усі ці роки в агропромисловому комплексі [272, с. 17]. Працівники підрозділів боротьби з економічною злочинністю зіткнулися з тим, що з набуттям чинності Указу Президента з питань реформування агропромислового комплексу зросла кількість злочинів і в цьому секторі економіки, де тільки в 1999 р. було виявлено півтори тисячі керівників різних ланок (в основному колгоспів, КСП, які розкрадали державне майно й обдурювали пайовиків або майбутніх власників) [273]. Все це призвело до загострення криміногенної ситуації на сільськогосподарських підприємствах. Причиною цього стало те, що реформування власності на селі, здійснення господарської діяльності через бартерні операції з комерційними структурами на постачання пального, добрив та розрахунки за них керівники КСП часто використовували для власного збагачення. Здійснювали вони це через “спільну мову” з комерсантами і за певну плату, діючи всупереч інтересам членів агропідприємств, укладали збиткові угоди на постачання ресурсів, надання в оренду землі, займалися іншими видами протиправної діяльності. А все це призводило до багаторічних невиконань заробітної плати та ненадходжень значних коштів до бюджету. Тільки в 1999 р. в аграрному секторі ОВС було розкрито близько 6,7 тис. корисливих злочинів. До відповідальності було притягнуто понад 7 тис. осіб, протиправними діями яких галузі заподіяно збитків на суму близько 31 млн. гривень. Силами ОВС 78 % цих коштів було відшкодовано [272, с. 17].

На жаль, подібні злочини не обійшли і промислові підприємства. У відповідь на це органи внутрішніх справ України розвернули роботу для притягнення до відповідальності осіб, які безпосередньо причетні до розкрадання бюджетних коштів, призначених для виплат зарплат, пенсій, стипендій тощо. Так, у 1999 р. в Запорізькій області було порушено кримінальну справу стосовно голови однієї з міських рад, який дав вказівку перерахувати з розрахункового рахунку міськради на рахунок акціонерного товариства для приватизації

магазину понад 2 млн. гривень, які призначалися для виплати заробітної плати працівникам бюджетних організацій міста. Збитки були повністю відшкодовані. Наступний приклад – з діяльності працівників донецької міліції. На одній із залізничних станцій у 1999 р. було викрито злочинну діяльність бухгалтера розрахункового відділу локомотивного депо, який виконував обов'язки касира цеху екіпірування, та касира депо. Ці особи, складаючи фіктивні відомості на виплату заробітної плати підставним особам, викрали за місцем роботи понад 136 тис. гривень [272, с. 17].

Наприкінці 90-х рр. діяльність підрозділів боротьби з економічною злочинністю отримала нові пріоритети. Відповідно до рішень Координаційного комітету по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, вимог Президента України цими пріоритетами було визнано боротьбу з тяжкими злочинами у стратегічно важливих, бюджетногенеруючих галузях економіки. Основна увага оперативних підрозділів сьогодні зосереджується на викритті таких злочинів у кредитно-фінансовій, банківській системах, сферах зовнішньоекономічної діяльності, бюджетної приватизації та енергозабезпечення, в аграрно-промисловому секторі, а також у базових галузях економіки. При цьому головним критерієм ефективності діяльності ДСБЕЗ стало відшкодування збитків за направленими до суду кримінальними справами.

Проаналізувавши статистику діяльності міліції в напрямку боротьби з економічними злочинами за період 1995 – 2000 рр., можна зробити висновок, що часто кількісних показників розкриття правоохоронці досягали за рахунок статистики незначних злочинів. Наприкінці 90-х рр. у результаті вжитих заходів ситуація почала змінюватися. Завдяки цілому комплексу організаційно-практичних заходів, які були проведені ОВС України, усталилася тенденція зростання кількості викритих злочинів у сфері економіки, зокрема тяжких злочинів. Так, якщо з 65 322 злочинів, розкритих в економічній сфері у 1998 р., кожний третій був тяжким, то у 2000 р. із 48,4 тис. розкритих корисливих злочинів майже половина (21,8 тис.) саме тяжкі. Зріс і рівень відшкодування матеріальних збитків: із встановлених 294,8 млн. грн. за закінченими

провадженням кримінальними справами відшкодовано 99,2 %, тобто 292,4 млн. грн. [274].

Таким чином, можна зробити висновок, що підрозділи боротьби з економічною злочинністю в сучасних умовах і надалі зосереджуватимуть свою увагу на тяжких злочинах. Підсумовуючи, відмітимо, що боротьба з економічною злочинністю і надалі залишатиметься пріоритетним напрямком діяльності міліції України. Враховуючи сучасну ситуацію, ОВС вельми важливо чітко визначити подальші шляхи та засоби протистояння кримінальній експансії, подолання злочинного тиску на сферу економіки, напрацювати на основі реалістичної, виваженої оцінки досвіду своєї діяльності протягом 90-х рр., закономірностей, можливостей і тенденцій суспільного розвитку подальшу стратегію своєї діяльності, направленої на приборкання злочинності, суттєво вплинути на зміну її динаміки в третьому тисячолітті [275].

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ПРИВЕДЕННЯ ЇЇ ДО МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ

Значне загострення обстановки в державі в перший період становлення її самостійності (1991-1994рр.) вимагали адекватного реагування з боку керівництва МВС України. Приборкання криміналізації суспільства на той час пов'язувалося зі сподіваннями на додаткові міліцейські сили. І уряд ішов на це: в 1991-1994 рр. чисельність системи МВС поступово збільшувалась [276]. Натомість не спрацьовували інші чинники протидії злочинам, недостатньо ефективним був рівень функціонування МВС. Зміни, що відбувалися у нашій державі, цілком однозначно поставили завдання реформувати всю правоохоронну систему [6, с. 138].

3.1. Структурна перебудова і оптимізація чисельності органів міліції відповідно до Концепції розвитку системи МВС України

Початок реформування системи МВС України, а разом з нею і міліції, пов'язаний із вступом на посаду міністра внутрішніх справ Кравченка Ю.Ф., який у липні 1995 р. змінив на цьому посту Радченка В.І. [277]. Починаючи з 1995 р. керівництво МВС прийшло до усвідомлення необхідності кардинальних змін в організаційні побудові міліції України. У зв'язку з цим були розроблені Концепція розвитку системи Міністерства внутрішніх справ, яка була схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 року, та План заходів щодо забезпечення її реалізації, затверджений 20 червня 1996 року. Ці документи визначили головну мету й основні принципи функціонування та

розвитку системи МВС, у тому числі міліції, у зв'язку з необхідністю її реформування [278].

Необхідність реформування системи ОВС була спричинена рядом важливих чинників, а саме: по-перше, побудова правової держави зумовлює потребу приведення функціонування органів державної виконавчої влади України у відповідність до нових умов їхньої діяльності та розвитку. Оскільки чинна система МВС, не зважаючи на певні зміни, все ще неповністю відповідає сучасним політичним, економічним та соціальним реаліям України, то, як результат, діяльність ОВС не завжди встигає за процесами розбудови держави. По-друге, організація управління та структура системи МВС громіздкі, дублюють одна одну, а це спричиняє неузгодженість під час виконання функцій, низький рівень впливу управлінських структур на ефективну діяльність системи. По-третє, МВС з підпорядкованими йому органами міліції і внутрішніми військами є основною ланкою забезпечення правопорядку та боротьби зі злочинністю у державі, тому з прийняттям нової Конституції України воно повинно було переорієнтувати свою діяльність на забезпечення насамперед захисту прав і свобод людини.

На той час ОВС України разом із суспільством переживали кризу. А виконання ними багатьох функцій, які безпосередньо не стосуються охорони громадського порядку і подолання злочинності, негативно позначалися на їхній діяльності. Незважаючи на значну чисельність працівників ОВС, ефективність їхньої роботи, направленої на захист прав і свобод людини, протягом першої половини 90-х рр., на жаль, виявилася недостатньою.

Щоб усунути ці та ряд інших недоліків, необхідно було виконати такі завдання: максимально підвищити ефективність управління і службово-бойову готовність міліції; створити повноцінну базу її функціонування; широко використовувати форми і методи оперативної, службової і службово-бойової діяльності, які позитивно зарекомендували себе на практиці; впровадити наукові рекомендації та прийнятний в умовах України позитивний зарубіжний досвід; поліпшити роботу з кадрами, підвищити рівень їхнього професіоналізму,

виконавської дисципліни та наукової організації праці; зміцнити ділове співробітництво з іншими правоохоронними органами; встановити та підтримувати на новій основі тісний взаємозв'язок і взаємодію з населенням і громадськими інститутами на місцях; постійно розширювати та поглиблювати взаємовигідні міжнародні зв'язки; поставити на необхідний рівень стан фінансового і матеріального забезпечення; вирішити важливе завдання з правового і соціального захисту особового складу міліції та членів їхніх сімей [279].

Для вирішення цих завдань був обраний шлях інтенсифікації правоохоронної діяльності, яка передбачала створення високопрофільної, технічно і морально забезпеченої структури із чіткими, суто міліцейськими завданнями.

Трансформування ОВС є одним з найскладніших завдань, яке довелося вирішувати міліції України в її новітню історію. Його складність полягала у непростих фінансово-економічних умовах, необхідності зміни психологічного сприйняття реформ більшою частиною особового, насамперед керівного, складу та, що мабуть найголовніше, в забезпеченні достатнього соціального захисту працівників міліції у процесі реформ. Розпочинаючи їх, керівництво МВС України виходило з того, що організаційна структура та чисельність органів і підрозділів внутрішніх справ повинна забезпечувати ефективне їх функціонування за будь-яких умов, особливо за недостатнього фінансування з державного та місцевого бюджетів. Стратегічна мета – створення якісно нової української міліції, яка б відповідала сучасним європейським стандартам.

Починаючи з 1995 р. МВС України пройшло вже певний шлях перетворень, імпульс яким дала Концепція розвитку системи МВС України на 1996 - 2000 рр. Ці роки показали правильність обраної керівництвом міністерства лінії. І те, що вдалося не допустити кримінального обвалу в державі та протистояти злочинності, є певною мірою результатом структурних змін, зміщення акцентів і досягнення комплексності в роботі української міліції [280].

Приступаючи до реформування системи МВС, керівництво міністерства враховувало особливості етапу політичної й економічної розбудови держави того часу та вивчало міжнародний досвід. За основу було взято кілька структурних побудов МВС таких країн, як Німеччина, Польща, Франція, Угорщина та інших. Розглянемо, яких конкретних змін зазнала міліція України на виконання Концепції розвитку системи МВС у 1996 - 2000 рр.

Перш за все було створено відповідну правову базу для проведення реформування системи МВС України. Затверджено нову, більш досконалу організаційно-штатну структуру міністерства, чисельність якого була скорочена на 20%, його управлінь в регіонах і на транспорті, міськрайорганів, переглянуто статус підпорядкованих їм підрозділів. Трансформації зазнав центральний апарат міністерства: було ліквідовано 5 управлінь, 40 відділів і відділень, скорочено майже півтисячі посад. Відповідні зміни відбулися по вертикалі [281]. Було встановлено граничну штатну чисельність атестованого складу регіональних управлінь внутрішніх справ та управлінь ВС на транспорті, яка утримується з Державного бюджету. Так, у середньому на 13% скорочено чисельність управлінських апаратів ГУМВС, УМВС, УМВСТ, міських управлінь, зменшено кількість посад керівного складу ОВС (73 посади керівного складу в центральному апараті).

Проведено перебудову дорожньої міліції і за цей рахунок виділено сили для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. На виконання постанови Кабінету Міністрів на базі експертно-криміналістичних підрозділів системи МВС створені Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України та науково-дослідні центри при ГУМВС, УМВС, УМВСТ. Для поліпшення профілактики та розкриття злочинів з використанням вибухових пристроїв в експертно-криміналістичні підрозділи вибухотехнічну введено службу [282], а в карний розшук – підрозділи боротьби з незаконним обігом зброї, боєприпасів і вибухових речовин.

Проаналізувавши ситуацію, яка склалася у системі ОВС, МВС з'ясувало, що близько 25% функцій, виконуваних міністерством, не властиві

правоохоронній діяльності. Тому реформа пішла шляхом зміцнення пріоритетних напрямів діяльності міліції: оперативно-розшукової функції, слідчої частини та охорони громадського порядку. З метою позбавлення міністерства невласливих правоохоронній системі функцій з 1 січня 2000 року була припинена діяльність медичних витверезників. Керівництвом МВС прийнято рішення про реорганізацію підрозділів транспортної міліції з метою оптимізації їх структури та чисельності. З метою подальшої активізації роботи органів внутрішніх справ з населенням та громадськими формуваннями, посилення боротьби зі злочинністю і профілактики правопорушень у структурі служби дільничних інспекторів міліції ГУМВС, УМВС, міськрайвідділів та у службі охорони громадського порядку УМВС на транспорті і лінійних відділів міліції були створені підрозділи по роботі з населенням та громадськими формуваннями [283].

Виведена зі складу міністерства пенітенціарна система. Головне управління виконання покарань реорганізовано в державний Департамент України з питань покарань. До речі, в радянській історії пенітенціарним закладам сім разів доводилось змінювати вивіски.

Перебудовувалася Державна служба охорони. Оптимізовано кількість управлінського персоналу. Нова модель структури служби поєднувала стройові, воєнізовані та технічні підрозділи, що вдосконалило і здешевіло систему охорони, розширило коло її послуг. Було скореговано перелік посад і впорядковано присвоєння спеціальних звань (це стосується 29 тисяч посад), на половину скорочено посади зі званням “полковник”.

Взагалі оптимізація чисельності всіх ОВС на початок 2000 р. характеризується таким формальним показником, як 20 відсотків. Це понад 50 тис. працівників. Взагалі за ті роки, коли в системі МВС почалися кардинальні перетворення, (з 1995 р.) ОВС у кадровому відношенні “схудли” з 596 тис. осіб (у цифру входять абсолютно всі працівники, в тому числі вільного найму і служба ДСО) до 408 тис. Така кількість дратує багатьох політиків і громадських діячів, але середньоєвропейський показник для країн, за територією і населенням

подібних до України, свідчить, що в нас поліцейських сил повинно бути близько 280 тис. Це власне ті сили, які забезпечують громадський порядок, займаються боротьбою зі злочинністю і профілактикою. В Україні їх на початок 2000 р. налічувалось 173,4 тис. (було 190). Для порівняння: у Франції – 243, Німеччині – 300, Італії – 209, Польщі – 336 тис.[284].

Зрозуміло, ситуація, як і в сучасний період, жорстко пов'язувалася з об'єктивними реаліями – станом фінансування. Воно почало загострюватися вже наприкінці 1991 р. В той же час гостро постало питання щодо фінансування працівників міліції, що утримувались за рахунок коштів підприємств, організацій та колгоспів. Справа в тому, що згідно з розпорядженням ще Ради Міністрів УРСР від 15 листопада 1989 року, а також із вказівкою МВС СРСР і Мінфіну СРСР від 27 листопада 1989 року №1/5095/409 на Україні за рахунок коштів господарчих органів було впроваджено 8 212 посад дільничних інспекторів міліції та 6 997 посад міліціонерів патрульно-постової служби. У зв'язку з підвищенням заробітної плати, ростом цін на обмундирування та інших витрат, грошові затрати на утримання одного співробітника міліції виросли в той час більш ніж у 3 рази. Тому багато керівників господарчих органів, посилаючись на кризове становище в економіці відсутність коштів, відмовлялися фінансувати ці посади, а в ряді випадків розривають існуючі договори з цього питання. Це особливо проявилось у Кіровоградській, Одеській, Полтавській, Хмельницькій областях [34, арк. 109]. В той же час були приклади і позитивного характеру. Так, у Донецькій області, незважаючи на фінансові труднощі, штатна чисельність міліції зросла на 417 одиниць і станом на 1 грудня 1991 року склала 1574 одиниці [34, арк. 110].

Після здобуття незалежності, особливо з 1995 р., фінансування щорічно зменшувалось майже на третину від обсягів попереднього року. Наприклад, у 2000 р. МВС мало 35 % від мінімальної потреби. Все це викликало необхідність продовжити звільнення МВС від невластивих правоохоронній структурі завдань.

Однак лише самим скороченням чисельності особового складу реформа МВС України не обмежувалась. Керівництво МВС України пішло також на

делегування значної частини повноважень на місця – в УМВС в областях та міськрайвідділи внутрішніх справ. Зокрема, тодішнім міністром внутрішніх справ Ю.Кравченком було підписано директиву, згідно з якою начальникам міськрайорганів дозволялося самостійно проводити набір на службу в міліцію. Крім того, начальникам УМВС в регіонах було надано право присвоювати своїм наказом всі чергові звання за винятком первинного і звань “підполковник” і “полковник”[285].

МВС почало інтенсивно впроваджувати ефективні форми і методи протидії злочинності. Прикладом тут стала така нова форма роботи, як відпрацювання найбільш криміналізованих регіонів за допомогою спеціалізованих елітарних підрозділів МВС – “Беркута” і “Кобри” та за участі кращих оперативників міністерства. Завдяки проведенню таких оперативно-профілактичних заходів вдалося “демонтувати” злочинні піраміди й оздоровити обстановку в Криму, Одеській, Дніпропетровській, Луганській областях та у Києві.

Необхідно зазначити, що реформа МВС України проходила дуже нелегко. На шляху реформ позначились застарілі погляди на роль і місце апаратів управління, форми та методи діяльності, які треба постійно долати. На нашу думку, це одна з причин того, що окремі концептуальні положення реформування системи і сьогодні залишаються невиконаними.

Незважаючи на вже здійснене, подальшого вдосконалення потребує структура ОВС, яким ще і на сьогодні притаманні громіздкість, дублюючі ланки, паралелізм функцій, неузгодженість, розпорошеність і недостатня ефективність діяльності.

Щоб запобігти такому стану речей, колегією МВС було прийнято рішення про подальше реформування системи, оптимізацію її структури та чисельності. В процесі реформування передбачалося перехід до нових технологічних систем, зокрема у сферах збирання, узагальнення та використання інформації, забезпечення безпеки дорожнього руху, криміналістичного супроводження правоохоронної діяльності.

Необхідно зазначити, що реформування системи МВС України, незважаючи на всі труднощі, проходило шляхом поступового еволюційного процесу, без революційних потрясінь, різких рухів, які можуть розбалансувати систему. Внаслідок цього на першому етапі вдалося частково ліквідувати рудименти радянської епохи, які були пов'язані з виконанням міліцією невластивих їй функцій. Без жертв і потрясінь міліція позбавилася не тільки медичних витверезників, пенітенціарної системи, а і сумнозвісних ЛТП, трансформувались окремі служби, відбулись якісні кадрові зміни.

Це підсумки перетворень в ОВС України за 1995 - 2000 рр. Протягом 2000 – 2003 рр. були здійснені подальші кроки на шляху реформування.

Тут необхідно зазначити, що однією з характерних рис сучасного етапу розвитку незалежної України є проголошена адміністративна реформа. Тому подальша реорганізація системи МВС України буде проходити в її контексті. Перш за все всі подальші перетворення відбуватимуться поступово, після затвердження відповідних нормативно-правових актів [36]. Була продовжена робота, направлена на вдосконалення центрального апарату МВС, розроблено нову модель функціонування системи МВС, схему Міністерства та його регіональних підрозділів, остаточне втілення якої планувалося здійснити до 2005 р. Вона передбачає насамперед спрощення структури відомства, усунення паралелізму та дублювання функцій.

Відповідно до цієї моделі була затверджена нова структура центрального апарату міністерства. Реорганізоване Міністерство вже сьогодні складається з двох блоків – оперативного та цивільного. Перший виконує функції, що безпосередньо пов'язані з протидією злочинності та охороною громадського порядку. У другому працюють цивільні особи, які забезпечують діяльність оперативного блоку. Згідно з цим МВС України стане центральним органом виконавчої влади, який формує та реалізує державну політику в сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, організує і координує діяльність ОВС у боротьбі зі злочинністю, охороні громадського порядку і забезпеченні громадської безпеки.

Замість головних управлінь та управлінь запроваджено відповідні департаменти. Департамент – структурне утворення міністерства, яке здійснює керівництво окремою галуззю, виконуючи при цьому організацію та координацію діяльності функціональних підрозділів ОВС. Було створено блок профілактики та протидії злочинності, у складі підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, кримінальної міліції та міліції громадської безпеки. Опрацьовано пропозиції про реформування міліції у поліцію [286]. За своїми напрямками діятимуть блок кримінальних розслідувань та експертиз, блок служб забезпечення, департамент паспортної, реєстраційної та міграційної роботи. Зазначені заходи будуть запроваджені після внесення необхідних змін до законодавства. Планується звільнити МВС від виконання невластивих функцій підрозділами Державтоінспекції, адміністративної служби міліції та внутрішніми військами.

Кінцевою метою реформування повинна стати трансформація міліції України в поліцію. І це знов-таки не просто зміна назви. Це зумовлено тим, що поняття “міліція” залишилось у спадщину від Радянського Союзу і визначається як добровільна армія, яка створюється в особливих умовах для виконання певної функції як державного органу. В той же час поліція – державний орган, що виконує правоохоронні функції на професійній основі. Тому заміна назви “міліція” на “поліцію” є лише одним з кроків реформування системи МВС України, основною метою якого є створення в Україні оптимальної структури загальнонаціональної поліції, спроможної належно виконувати правоохоронні функції держави [286, с. 2].

Для того, щоб змісту діяльності працівників міліції відповідав і зовнішній вигляд правоохоронців, МВС затверджено нову форму працівників міліції. Як результат – сучасний правоохоронець навіть зовні не буде асоціюватися у свідомості громадян з радянською репресивною правоохоронною системою.

Далі реформа повинна вийти на рівень апарату обласних, на транспорті, районних ОВС. Зокрема, управлінські апарати обласної ланки, на транспорті, на залізницях планувалося скоротити на 15 %.

В процесі реформи подальшого значного реформування зазнають підрозділи ДАІ. Цю службу планувалося перевести на зональний принцип роботи, під час нагляду за дорожнім рухом все більше використовуватимуться сучасні спеціальні технічні засоби.

Необхідно вказати на те, що остаточний штатний розклад органів та підрозділів внутрішніх справ буде створено після прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій держави та затвердження нової структури центрального апарату міністерства та апаратів регіональних управлінь.

Аналізуючи вищесказане, можна визначити подальші кроки, які були здійснені на шляху реформування системи МВС України, керівництвом МВС протягом 2000 – 2003 рр. Було продовжено курс на позбавлення міліції України невластивих їй функцій. Так, до Міністерства юстиції планувалося передати паспортну службу. Визначені подальші перспективи розвитку головних служб МВС України. Пріоритетним напрямком діяльності для ДСБЕЗ стала концентрація її на розкритті тяжких злочинів, розкриття планується довести до 60 – 70 %. Нагальною проблемою було укріплення професійного ядра карного розшуку, оскільки на той час це була найменш забезпечена служба в системі ОВС.

По лінії служби БОЗ увагу її підрозділів було сконцентровано на притягненні до відповідальності кримінальних авторитетів, які “на слуху” в населення і тривалий час перебували в оперативній розробці міліції. По лінії боротьби з наркоманією основні зусилля спрямовувались на виявлення розповсюджувачів зілля. Подальшому зміцненню підлягає і служба дільничних інспекторів міліції. Загалом робота міліції повинна була перейти на організацію за зональним принципом. Планувалося, що патрульно-постова служба міліції відійде від патрулювання визначеним маршрутом і лише в певний час доби. Натомість вона буде взаємодіяти з дільничними й обслуговувати певні зони. До цієї роботи будуть залучатися також карний розшук та ДАІ. Сама служба ДАІ зосередиться на розкритті злочинів, а не на адміністративній практиці [287].

Необхідно зазначити, що керівництво МВС України на початку 2000 р. дійшло висновку: далі зменшувати чисельність особового складу неможливо. Особливо відчутним некомплект особового складу в цей час є в службах громадської безпеки, кримінальної міліції, в слідчих підрозділах, чергових частинах міськрайорганів. Навантаження на особовий склад у цих підрозділах зросло майже вдвічі.. Тому керівництвом МВС були вжиті заходи для збереження чисельності органів і підрозділів внутрішніх справ, які безпосередньо протидіють злочинності.

Ці заходи повною мірою відповідають вимогам Концепції адміністративної реформи в Україні, запровадженої Указом Президента України від 1998 р. [288].

Одним з конкретних кроків на шляху подальшого реформування системи МВС став наказ МВС України від 5 квітня 2000 року “Про заходи щодо максимального заміщення посад рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ цивільними особами” [289]. Цей наказ було підписано на виконання доручення Президента України від 2 грудня 1999 року та відповідно до Концепції розвитку системи МВС України з метою запровадження поступової заміни посад рядового і начальницького складу ОВС відповідними посадами, які підлягають заміщенню цивільними особами (близько 23 тис. посад). У подальшому, як уже зазначалося, це повинно привести до створення в міністерстві цивільного блоку, який буде виконувати функції допоміжного характеру та забезпечувати діяльність основних підрозділів.

Наприкінці 90-х рр. міліція України зробила ще один важливий крок на шляху посилення боротьби зі злочинністю. Цим кроком стало відродження взаємодії міліції і населення щодо участі громадськості в охороні порядку та боротьбі зі злочинністю, які мали позитивний досвід ще за радянських часів. Свіже повітря у правову порожнечу вдихнув нарешті Указ Президента України від 16 червня 1999 року “Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань з охорони громадського порядку” [290].

У рамках подальшого реформування МВС планувалося скоротити ще 120 тис. працівників системи і таким чином вирішити питання демілітаризації структури. На порядку денному стоїть питання створення місцевої міліції. До неї належатимуть інститут дільничних інспекторів, дорожньо-патрульна служба, ДАІ, патрульно-постова служба. МВС України бере активну участь у розробці законодавства, яке дозволить реалізувати Указ Президента щодо місцевої міліції.

Таким чином, можна зробити висновок, що в результаті проведення запланованих заходів міліція України поступово набуває ознак та функціональних можливостей, властивих сучасним європейським правоохоронним системам.

3.2. Діяльність МВС України, направлена на зміцнення дисципліни і законності серед особового складу, створення ефективної системи підготовки і підбору кадрів, розвиток соціально-психологічної та виховної роботи

Наступним напрямком реформування системи МВС у другій половині 90-х рр. стало зміцнення кадрового потенціалу міліції. В цьому питанні 1991 - 1998 рр. для ОВС виявилися неоднозначними. Так, у 1993 р. міліція України отримала значну ін'єкцію з боку Збройних сил країни, але два наступних роки показали, що такий варіант був не найкращий. Це стало наслідком того, що далеко не кращих звільняли з армії, і не краще вони працювали в ОВС, де складали часом велике число порушників закону і дисципліни. Тому керівництво МВС змушене було піти на певну санацію кадрів, звільняючись від тих, хто, користуючись формою, повноваженнями, статусом держави, скоював порушення і навіть злочини.

В основу реформування кадрової політики в органах внутрішніх справ України були покладені Закон України “Про міліцію”, “Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України”, затверджена Президентом України

Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996 - 2000 рр., прийняті Кабінетом Міністрів “Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України”, “Положення про Міністерство внутрішніх справ України”, “Концепція реформування системи МВС України”, які дали змогу не тільки створити умови для реформування системи служби в ОВС, а й заклали нові підвалини для підготовки майбутніх фахівців української міліції.

Була проведена відповідна організаційна перебудова кадрових органів. У січні 1996 р. на виконання рішення колегії МВС України кадрові апарати ОВС були реорганізовані в апарати по роботі з особовим складом [291].

Усвідомлюючи важливість проблеми і необхідність нових підходів до вирішення питань кадрової політики, колегія МВС затвердила Комплексну програму кадрового забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ на період до 2000 р. і план її реалізації. Були проведені заходи, спрямовані на подальше поліпшення роботи з персоналом ОВС в особливих, екстремальних умовах [6, с. 237-238]. В січні 1996 р. з метою підвищення службової дисципліни та законності серед особового складу було затверджено Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ [292]. Але, на жаль, повністю подолати негативні тенденції в цьому питанні не вдалося.

Необхідно зазначити, що ці негативні явища почали поширюватися в українській міліції ще за часів перебудови. Так, тільки за 4 місяці 1985 року за порушення дисципліни та недостойну поведінку в цілому по республіці до службової відповідальності було притягнуто 2 563 працівники міліції, 826 звільнено з ОВС [293]. В одній тільки Дніпропетровській області протягом 1986 року було звільнено 822 працівника міліції, в тому числі 377 по негативним мотивам. За скоєні злочини засуджено 35 працівників міліції [294].

Аналізуючи стан законності і дисципліни в ОВС України, необхідно зазначити, що протягом 1992-1997 рр. працівниками вчинено понад 10,7 тис. злочинів та правопорушень, за які 1933 осіб засуджено, у т.ч. 535 працівників міліції охорони громадського порядку, 264 – Державної служби охорони, 231 –

карного розшуку, 211 – Державтоінспекції, 167 дільничних інспекторів міліції, 79 слідчих [292, арк. 123]. Основними видами правопорушень були: приховування злочинів від обліку, незаконні арешти, затримання та притягнення до кримінальної відповідальності. У практиці підрозділів ДАІ, охорони громадського порядку набули поширення факти упередженого ставлення до громадян, незаконного притягнення їх до адміністративної відповідальності, професійна беспорядність, черствість, байдужість до долі людей, а інколи – моральна розбещеність, пияцтво приводили до фізичного насильства, знущання над громадянами та участь у резонансних надзвичайних подіях.

Як свідчать факти, робота на місцях, направлена на виявлення та очищення ОВС від працівників, які своєю негідною поведінкою та вчинками дискредитують міліцію, проводилась незадовільно. Все це вкрай негативно впливало на авторитет ОВС, підривало віру людей у спроможність міліції захистити їх конституційні права. На нашу думку, основними причинами вчинення працівниками міліції правопорушень стали недоліки в доборі, вихованні та навчанні кадрів, низький рівень контролю керівників усіх рівнів, особливо районної та міської ланок, за службовою діяльністю та поведінкою підлеглих [292, арк. 123-124].

З метою запобігання злочинним проявам серед особового складу, як ми вже зазначали, було створено службу внутрішньої безпеки, яка почала проводити оперативно-розшукову діяльність серед працівників ОВС. Завдяки вжитим рішучим заходам з різних причин протягом тільки 1997 - 1999 рр. з міліції було звільнено близько 55 тис. співробітників. Прикладом безкомпромісної боротьби з порушниками закону в міліцейських погонах стало проведення у серпні - вересні 1997 року підрозділами внутрішньої безпеки спеціальної операції по очищенню міліцейських підрозділів від тих, хто порушує дисципліну та законність. До відповідальності було притягнуто понад 1,4 тис. працівників. Із ОВС було звільнено 500 осіб. Наведені цифри є свідченням того, що рішуча боротьба з перевертнями в міліцейських погонах дала свої позитивні результати [6, с. 280].

Наслідком цього стало те, що протягом 1995-2000 рр. більш ніж утричі скоротилося число засуджених працівників міліції за скоєні злочини, майже в 2 рази – за посадові злочини. Заплановані і вжиті заходи сприяли очищенню міліцейських рядів від професійно не підготовлених співробітників, осіб з низькими моральними якостями, схильних до порушень законності і дисципліни, неуважних до долі співвітчизників. Так, тільки у 2000 р. за негативними мотивами з ОВС звільнено 2 537 працівників [181].

Але кадрова політика в процесі реформування МВС України була направлена не тільки на запобігання порушенням законності в діях особового складу. Загально відомо, що успіх будь-якої справи значною мірою залежить від людей, які її виконують, від їхньої фахової, фізичної та психологічної підготовки, відданості справі та розуміння своєї ролі та місця в колективних діях, рівня особистої дисциплінованості, відповідальності за доручену ділянку роботи тощо. Формування цих найнеобхідніших якостей можливе лише за умов правильної організації та здійснення добору, підготовки, розстановки та виховання особового складу. Саме в цьому напрямку було розпочато реформування кадрових органів міліції України. Керівництво МВС взяло за мету в процесі реформи створити таку систему кадрової політики, яка б стала запорукою подальшої злагодженої та ефективної діяльності ОВС у боротьбі зі злочинністю та охороні правопорядку.

Необхідно підкреслити, що стратегічним напрямком тут став курс на формування нової психології працівників ОВС, як виконавців, так і керівного складу. Подальше реформування міліції потребувало здійснення підготовки і виховання нового покоління правоохоронців, основу світогляду яких, на відміну від радянських часів, складатимуть загальнолюдські цінності, принципи гуманізму та демократизму, усвідомлення свободи і прав людини як найважливішого досягнення суспільства.

В цих умовах авторитет міліції – той наріжний камінь, який став у центрі уваги роботи з особовим складом. Але незважаючи на певні позитивні зрушення

у сфері правоохоронної діяльності, органи міліції на кінець 90-х рр. не досягли повної довіри і підтримки населення.

Такий стан справ викликав необхідність подальшого вдосконалення роботи з комплектування міліції відповідними кадрами та забезпечення проходження служби особовим складом. Ця робота з кінця 90-х рр. почала будуватись на основі “Комплексної програми вдосконалення роботи з кадрами, підвищення авторитету міліції на 1999-2005 роки”, Програми розвитку партнерських відносин між міліцією та населенням, інших концептуальних документів. Були змінені підходи до комплектування органів міліції. Вони спрямовувались насамперед на досягнення головної мети: поповнення міліції людьми, які не тільки за покликом душі бажають присвятити життя справі боротьби зі злочинністю, а за своїми фізичними діловими, а головне – моральними якостями відповідали б вимогам сьогодення.

З цією метою у 2000 р. запроваджено новий порядок відбору на службу. Він полягає в більш глибокому та ретельному вивченні кандидатів, у тому числі із застосуванням новітніх методів психологічного тестування та подальшим навчанням в училищах професійної підготовки на основі нової модульної програми. Тільки після проходження цих етапів кандидати отримують право зайняти відповідні посади [2, с. 14].

Особлива увага надавалась укріпленню керівної ланки кадрів як одного з вирішальних напрямків посилення боротьби зі злочинністю. З метою оновлення та зміцнення цієї кадрової ланки міліції України, омолодження керівників та заміни тих, які не змогли забезпечити доручені напрямки роботи, тільки протягом 2000 року було замінено 592 керівники в Головних управліннях та Управліннях Міністерства у регіонах, які займали номенклатурні посади МВС України. В регіонах держави сталися ще масштабніші зміни. За погодженням з Адміністрацією Президента України та обласними адміністраціями була здійснена заміна начальників ГУ - УМВС України в 14 регіональних управліннях, а саме в Криму, м. Києві та Київській області, УМВС України в Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-

Франківській, Рівненській, Тернопільській областях, на Одеській, Південній, Південно-Західній та Придніпровській залізницях. Проведено заміну 85 заступників начальників ГУ-УМВС, у тому числі 9 перших заступників начальників кримінальної міліції, 17 перших заступників начальників управлінь по боротьбі з організованою злочинністю, 14 заступників начальників міліції громадської безпеки, 14 заступників начальників управлінь по роботі з особовим складом та 15 заступників начальників слідчих управлінь. Для укріплення керівництва територіальними органами міліції, які несуть головний тягар боротьби зі злочинністю, була проведена заміна 7 начальників міських управлінь та 380 начальників міськрайлінорганів. На виконання доручення Президента України було пересунуто по горизонталі 73 керівники міськрайлінорганів, які пропрацювали на керівних посадах 4-5 і більше років [181].

Протягом 90-х рр. в українській міліції відповідних змін зазнала і система виховної роботи з особовим складом. Це питання завжди було актуальним для діяльності ОВС. Вдавшись до короткого екскурсу в новітню історію української міліції, ми побачимо, що після реорганізації політорганів, які за радянських часів безпосередньо займались питанням виховання, у зв'язку з різкою зміною суспільно-політичної ситуації в країні певний час тривали пошук методів організації роботи виховних апаратів, їх реорганізація, що, безперечно, не могло не вплинути негативно на виховну роботу в цілому.

Одним із перших документів, який поклав край цьому вакууму невизначеності, став наказ МВС України від 12 вересня 1992 року “Про підвищення рівня загальної та професійної культури, службової етики працівників органів внутрішніх справ та ролі керівників в організації виховної роботи”. У наказі були окреслені деякі форми виховної роботи з особовим складом, особливо наголошено на проведенні індивідуальної виховної роботи. В підрозділах органів внутрішніх справ запроваджувались такі форми естетичного виховання, як школи й університети культури, читацькі конференції, свята самодіяльного мистецтва. Особлива увага зосереджувалась на вивченні історії та

культури народу України, в програми службової підготовки особового складу було введено цикл лекцій з цих питань.

З метою зміцнення поваги та довіри до міліції серед населення були запроваджені систематичні звіти, виступи, бесіди працівників міліції у трудових колективах та перед населенням, використовувались інші форми інформування громадян про результати боротьби зі злочинністю. Була висунута вимога наполегливо роз'яснювати дії міліції щодо резонансних подій або злочинів, неодмінно просити вибачення у випадках, коли у відношенні громадян були допущені протизаконні дії. Наказом відповідальність за стан виховної роботи була покладена на керівників ОВС, їх заступників, начальників служб усіх рівнів [295].

Але у зв'язку з реформуванням ОВС України в середині 90-х рр. цей документ уже не міг повною мірою слугувати програмою організації виховної роботи з особовим складом. Тому у 1996 р. на науково-практичній конференції в Харкові вперше після тривалої перерви було серйозно поставлено питання про необхідність проведення виховної роботи в ОВС. А в 1999 р. на міжнародній науково-практичній конференції, яка проводилась у Харкові, розгляд цієї теми було продовжено, і вона отримала наукове обґрунтування. Її практичним втіленням стала вже зазначена вище Комплексна програма вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції на 1999 - 2005 рр. [296].

Поява цієї програми була зумовлена тим, що час вимагав подальших рішучих кроків на шляху реформування міліції України. Детально вивчивши ситуацію, наприкінці 1997 – на початку 1998 р., керівництво МВС дійшло висновку, що правоохоронна система України суттєво програє через наявні атавізми залишків адміністративно-командної системи. Підтвердженням цього було те, що тільки в 1998 р., наприклад, адміністративні служби міліції покарали 18 (!) мільйонів громадян за порушення правил дорожнього руху, норм поведінки, паспортних правил і таке інше [25, с. 9].

Проаналізувавши наслідки такої ситуації, керівництво МВС сформулювало висновки, які і були покладені в основу “Комплексної програми

вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції на 1999 - 2005 роки”, що була затверджена колегією МВС на початку 1999 р.

Цей документ можна назвати революційним. Його суть полягає в тому, що якщо раніше кожен працівник міліції мав набір обов’язкових показників (скільки треба виявити, як реалізовувати чинне законодавство), то відтепер був сформульований синтетичний показник – стан правопорядку на ділянці. Зміст його полягав у тому, що якщо немає злочинів, обстановка спокійна, значить люди працюють нормально, і не потрібні тисячі протоколів про покарання. Цей підхід було покладено в основу нової звітності. Віднині від працівників міліції вимагався не пошук порушень, а реальна допомога населенню. Наприклад, скільки зустрічей і з якими наслідками проведено, яку практичну допомогу надано громадянам тощо. Головна мета цих нововведень – персоніфікувати зв’язки міліції з населенням, що повинно було дати поштовх подальшому вдосконаленню правоохоронної діяльності в цілому. Звичайно, це стосувалося діяльності адміністративного блоку органів внутрішніх справ. Завдання оперативних служб залишалися незмінними – розкривати злочини.

Були вжиті і відповідні організаційні заходи. У структурі кадрових апаратів підрозділи соціальної роботи та психологічного забезпечення реорганізовано в підрозділи виховної, соціальної роботи та психологічного забезпечення і за рахунок перерозподілу запроваджено 395 посад працівників виховної служби, безпосередніх організаторів виховної роботи, які повинні були знати міліцейські проблеми, володіти основами педагогіки та психології, поважати людей і свою справу.

Наступним кроком у реформуванні системи МВС України стало створення ефективної системи підготовки та підбору кадрів, що дозволяло добирати високопрофесійних і перспективних працівників для комплектування керівних посад. Кадрова політика стала ще одним визначальним фактором на шляху створення міцної правоохоронної системи.

Необхідно вказати на те, що з перших кроків створення міліції незалежної України колегія МВС активно працювала над зміцненням високопрофесійного

ядра органів, служб та підрозділів внутрішніх справ, здатного ефективно, на високому рівні вирішувати завдання правоохоронного спрямування. Перефразуючи сакраментальне “кадри вирішують все”, можна сказати, що керівництво МВС з перших днів існування міліції незалежної України намагалося втілити в життя формулу “професіонали визначають все”.

З розпадом Радянського Союзу Україна втратила навчальну базу, але вже 1992 року були утворені 13 вищих навчальних закладів системи МВС, які почали щорічно випускати близько 6 тис. фахівців. На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 1992 року наказом МВС України від 15 лютого 1992 року в м. Києві на базі Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф.Е. Дзержинського та Київського філіалу Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації керівних працівників МВС СРСР була створена Українська академія внутрішніх справ [297].

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 1994 року вперше на теренах незалежної України було затверджено новий Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій, до якого, за поданням Міністерства внутрішніх справ, у галузі знань “Право” до спеціальностей кваліфікаційних рівнів “спеціаліст” і “молодший спеціаліст” була введена нова спеціальність “Правоохоронна діяльність”, а постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 1997 року вона була поширена на підготовку бакалаврів і магістрів, що дозволило розпочати повноцінну підготовку високопрофесійних фахівців-юристів для міліції незалежної України [298].

В 2000 р. система підготовки кадрів для ОВС налічувала 14 відомчих навчальних закладів, 9 інститутів та 2 училища, де за державним замовленням навчалось понад 26,7 тис. курсантів та слухачів. У цьому ж році ними було випущено 9 тис. фахівців. Здійснюється підготовка спеціалістів майже для всіх галузевих служб ОВС. Відомчі заклади освіти мають великий науково-педагогічний потенціал, який протягом всіх років існування міліції незалежної України невпинно зростає.

Якщо в 1992 р. він складав 12 докторів та 205 кандидатів наук, то в 2000 р. – 130 докторів та 740 кандидатів наук. При навчальних закладах МВС України діє 11 спеціалізованих рад із захисту дисертацій за 27 спеціальностями. У системі підготовки кадрів для ОВС України закладено підвалини ступеневої освіти. Довузівська підготовка здійснюється в юридичних ліцеях, післядипломна – в магістратурах та інститутах перепідготовки та підвищення кваліфікації. Упродовж 1996-2000 рр. магістерську підготовку завершили 373 особи.

Створена за роки незалежності система підготовки кваліфікованих кадрів для правоохоронних органів – це майбутнє української міліції. Це дало певні результати. Так, питома вага працівників з вищою освітою серед начальницького складу з 1997 по 2000 рр. збільшилась майже на 5%, а юристів – на 7 %. У підрозділах ДСБЕЗ питома вага юристів серед начальницького складу збільшилась на 13,6%, карного розшуку – 9,0%, БОЗ – 8,3%, слідства – 8% [290, с. 7]. До речі, одразу після розпаду СРСР з'ясувалося, що переважна більшість керівників міськрайорганів не є фахівцями, а тому про законність мають досить приблизне уявлення. Цьому сприяли неодноразове поповнення кадрів органів правопорядку за рахунок то армійців, то партійних функціонерів.

Необхідно сказати і про те, що з 1994р. по 1998 р. керівний склад української міліції омолодився на 17 років. Це є свідченням того, що був взятий курс на генерацію молодих керівників, які можуть і будуть працювати по-новому в сучасних непростих умовах.

В той же час у центрі уваги, особливо наприкінці 90-х рр., стали питання забезпечення спадкоємності в роботі кадрів. Вирішуючи цю проблему, керівництво МВС досягло певних успіхів: питома вага співробітників віком до 30 років на початку 2001 р. становила 46%. У кожного третього працівника ОВС стаж служби перевищував 10 років. Крім того, керівництво МВС наприкінці 90-х – на початку 2000 рр. визначило чітку лінію на максимальне використання досвіду висококласних професіоналів. Кількість працівників ОВС віком понад 45 років на початок 2001 р. становила 6 478 осіб, або 3,2% від загальної чисельності

атестованого складу. Досвідчені, заслужені працівники разом з ветеранами ОВС передавали свій багатий досвід та найкращі міліцейські традиції молодим правоохоронцям, забезпечуючи формування їхньої особистості відповідно до вимог сьогодення [289, с. 7].

Однією з дієвих форм роботи з кадрами стало наставництво. В січні 1996 р. наказом МВС України було затверджено Положення про наставництво, яке стало складовою професійної та психологічної підготовки осіб рядового та начальницького складу. Мета – забезпечення оптимальної адаптації молодого працівника як фахівця до умов служби, цілеспрямоване формування та розвиток професійно значущих особистих якостей, необхідних для виконання завдань, що стояли перед ОВС [299].

У виховній роботі з кадрами ширше почав використовуватися досвід, набутий ветеранами МВС України. Не спостерігати за проблемами, які постали перед міліцією, а самим брати участь у їх розв'язанні – таку ідею було закладено в основу рішення про створення в 1995 р. республіканської ветеранської організації. Ветерани хотіли прислужитися батьківщині своїм досвідом [300]. В грудні 1995 року було затверджено Положення про консультативно-методичну комісію ветеранів ОВС при МВС України, основними завданнями якої стало надання консультативної та методичної допомоги керівникам галузевих служб міністерства в удосконаленні організаційної та управлінської роботи, впровадженні в практичну діяльність ОВС досвіду ветеранів у роботі з кадрами, а також у профілактиці правопорушень, розкритті злочинів, охороні громадського порядку [301].

Якщо узагальнити підсумки діяльності міліції України за роки незалежності, то, за даними того ж Центру громадських зв'язків МВС України, на початок 1999 р. діяльність міліції у боротьбі зі злочинністю оцінювалась як “добре” 9-10% громадян, як “задовільно” – 38-40%, “незадовільно” – 37-40%. Як визначило керівництво самого МВС, це є тривожним симптомом певної хвороби, яку слід терміново лікувати [302].

З цією метою при кожному органі та підрозділі внутрішніх справ з 1997 р. було створено громадські комісії для розгляду заяв і скарг на незаконні дії працівників міліції. За результатами роботи цих комісій тільки в 1997 р. з негативних мотивів з ОВС було звільнено понад 5 тис. працівників, у 1999 р. ця цифра становила понад 1200 осіб. Шляхом вжиття комплексу заходів, які корелювались із законодавчими, а також дисциплінарними стягненнями і рішеннями колегії МВС, протягом 1996 - 2000 рр. було замінено 21 керівника обласного рівня, майже 500 начальників міськрайлінорганів, 112 заступників обласних управлінь [274, с. 5].

Процес реформування МВС України викликав потребу розгорнути систему психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС. На важливості цієї роботи неодноразово, починаючи ще з середини 70-х років, наголошувалось на різних рівнях, і це практично ніким не заперечувалось. Але за радянських часів місце психологів займали так звані замполіти, які кропітку виховну роботу підмінювали ідеологічними заходами. Недоліки професійно-психологічного відбору кадрів, відсутність психологічного забезпечення проходження служби, проведення здебільшого на теоретичному рівні професійно-психологічної підготовки особового складу, зведення психологічної підтримки у проведенні оперативно-розшукових заходів до рівня лише консультацій та експертиз привели до того, що міліція незалежної України досить довгий час зберігала всі атавізми міліції радянських часів. Це і непоодинокі випадки порушень чинного законодавства, службової дисципліни, і скоєння злочинів, зловживання службовим становищем, і пияцтво, і брутальне, зневажливе ставлення до громадян. Створення відповідної служби, без перебільшення, стало велінням часу.

В липні 1996 року з метою поліпшення психологічного забезпечення службової діяльності працівників ОВС у підрозділах по роботі з особовим складом головних управлінь, управлінь МВС України в Криму, областях, містах Києві, Севастополі, на транспорті і в міськрайліноорганах та підрозділах внутрішніх справ були створені групи (відділення) психологічного забезпечення

оперативно-службової діяльності [303]. Служба психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України стала складовою підрозділів по роботі з особовим складом системи МВС України. Її основними завданнями стали професійний психологічний відбір на службу до ОВС України, психологічне супроводження проходження служби працівниками, психологічна підготовка працівників міліції до оперативно-службової діяльності, психологічне супроводження оперативно-службової діяльності [304].

Питання психологічної підготовки особового складу дуже своєчасно було порушено колегією МВС, зокрема її рішенням від 5 лютого 1997 року “Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України”. Відповідно до вимог Концепції в усіх органах та підрозділах міліції було введено посади психологів [305]. Зрозуміло, що діяльність з розгортання системи психологічного забезпечення відразу ж зіткнулася з проблемами організаційного, кадрового, матеріально-технічного та науково-методичного характеру. Але за підтримки МВС і за активної роботи вузів системи цей процес поступово розвивався, і в третє тисячоліття ОВС України ввійшли з достатньо ефективною психологічною службою.

Очевидно, що реалізація положень зазначеної Комплексної програми могло мати позитивні наслідки тільки в тому разі, якщо ці положення будуть підкріплені системою законодавчих актів, відповідним матеріально-технічним забезпеченням, соціальними гарантіями і, звичайно, впливом на правосвідомість людей, які покликані захищати інтереси держави, інтереси співгромадян. Тому для реалізації концептуальних положень програми МВС було підготовлено низку найважливіших документів, таких, як проекти Закону “Про органи внутрішніх справ України”, Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ, Положення про проходження служби особовим складом органів внутрішніх справ України, а також низку пропозицій щодо змін і доповнень до діючих законів стосовно засад створення й організації діяльності міліції. Крім того,

керівництво МВС ініціювало внесення коректив і до ряду чинних відомчих нормативних актів, положень і настанов.

Працюючи в рамках Комплексної програми, міліція сучасної України приділяла особливу увагу підростаючому поколінню. Основними формами роботи тут стали регулярні виїзди співробітників апаратів по роботі з особовим складом у навчальні заклади, поширюється шефська допомога спеціалізованим юридичним класам загальноосвітніх шкіл, активізується профорієнтаційна робота серед військовослужбовців строкової служби, цивільної молоді.

Для того щоб юні співгромадяни могли познайомитися з роботою міліції зсередини, в якихось дієвих формах, передбачалося: створення центрів орієнтації при військових частинах внутрішніх військ допризовної і призовної молоді, проведення там військових навчань, організація гуртків професійного орієнтування та фізкультурно-спортивного виховання під девізом “Закон і молодь”, залучення до їх діяльності кращих працівників ОВС, а також молодіжних асоціацій сприяння органам міліції типу “скаутських організацій” під патронатом керівників органів внутрішніх справ. Всі ці рішення, можливо вперше за останні роки, повинні були допомогти спрямувати підлітків на добродійні справи – подалі від вулиць з темними ліхтарями і принадами кримінального світу.

Стан виховної роботи з особовим складом характеризують такі зміни. Зі збереженням тих форм впливу, які показали свою життєздатність за нових умов, в неї були внесені і нові пропозиції. Це, наприклад, стосується запровадження зборів старшого та середнього начальницького складів (офіцерських) і зборів рядового та молодшого начальницького складу, проведення лекторіїв з етики, культури поведінки, історії міліції, міста, краю, із залученням діячів культури. Була започаткована підготовка та видання серії наукових праць з практичної психології в ОВС. Почала широко вивчатись громадська думка про діяльність міліції, була запроваджена система заходів взаємодії з громадськістю, інформування про повсякденну діяльність правоохоронців через засоби масової інформації, зустрічей у трудових колективах. При цьому найголовніша увага

приділялася проблемам додержання особовим складом дисципліни, законності, вимог статуту. Критерієм того, чи відповідає працівник міліції незалежної України своєму високому призначенню, сталої його сумління, ступінь довіри громадян до свого дільничного, постового, оперативника.

Зауважимо, що майже всі роки незалежності міністерство мало значні труднощі у фінансовому та матеріально-технічному забезпеченні підрозділів ОВС і внутрішніх військ. Всі роки, в тому числі і сьогодні, не відповідала нормам забезпеченість зброєю, боєприпасами, засобами індивідуального захисту та зв'язку, криміналістичною технікою, речовим майном тощо. Починаючи з другої половини 90-х рр. державне фінансування системи МВС постійно скорочувалось. Якщо у 1993 році бюджетне фінансування нормативної потреби МВС задовольняло 58 % від необхідного, то у 2000 році – на 25,2 %.

Така ситуація диктувала необхідність впровадження режиму жорстокої економії і раціонального використання матеріальних ресурсів, посилення контролю за витрачанням коштів відповідно до встановлених пріоритетів діяльності. А це у свою чергу призвело до хронічної нестачі коштів на виплату грошового утримання, соціальних виплат, на комунальні витрати тощо. У зв'язку з цим, вперше в історії української міліції, в жовтні 1997 року було призупинено комплектування посад, що утримувались з Державного бюджету.

І все це – незважаючи на те, що керівництво МВС докладало величезних зусиль для збереження позитивної динаміки матеріального забезпечення органів внутрішніх справ. Для цього вводились такі нові форми роботи, як організація централізованих закупівель військових матеріально-технічних ресурсів із залученням усіх видів фінансових надходжень, що дозволило майже на 15 % знизити закупівельні ціни, відновити оперативні резерви озброєння, техніки, продовольчих товарів на базах матеріально-технічного забезпечення МВС.

Особиста безпека працівників міліції всі роки становлення незалежної України була найвищим пріоритетом у роботі міністерства. Дуже дорого ОВС обійшлися ті 18 % забезпеченості засобами індивідуального захисту, які мали ОВС, наприклад, 1995 року. В результаті, з 1991 р. по 1999 р. під час виконання

службових обов'язків загинуло 648 та поранено 4 160 працівників (у тому числі під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю загинули 210 та отримали поранення 2 770 співробітників) [306]. Аналіз даних міліцейської статистики свідчить, що безпосередньо на службі з охорони правопорядку щорічно гине 25-30 працівників міліції, 250-300 – одержують поранення [307].

Необхідно відмітити, що за радянських часів ця цифра була меншою. Так, протягом 1974-1978 рр. у республіці постраждало від рук злочинців більше 100 працівників міліції, з яких 22 загинули [308].

Працівники міліції свято шанують пам'ять про тих своїх товаришів, які загинули, виконуючи свій професійний обов'язок. У серпні 1996 року з метою увічнення пам'яті працівників ОВС України, які загинули під час виконання службових обов'язків з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, була заснована “Книга пам'яті загиблих працівників органів внутрішніх справ України”, яка хронологічно охоплює період з 1940 р. до 1990 р. і в яку щорічно наказом МВС України заносяться стислі біографічні дані та опис обставин загибелі правоохоронців [309].

За виявлену мужність і героїзм у боротьбі зі злочинцями та порушниками громадського порядку, під час ліквідації наслідків стихійного лиха та гасіння пожеж до “Книги пам'яті” за період 1946-1996 рр. внесено прізвища понад 650 загиблих працівників ОВС України [310]. Враховуючи численні пропозиції працівників ОВС, рідних та близьких працівників, які загинули, виконуючи службові обов'язки, в 1997 р. було встановлено День пам'яті працівників ОВС, які загинули на бойовому посту, – 22 серпня. В цей день щорічно проводиться церемонія занесення до “Книги пам'яті” прізвищ загиблих за поточний рік працівників ОВС МВС України [311].

15 грудня 1995 року на Жовтневій площі м. Дніпропетровська в урочистій обстановці було відкрито перший у державі пам'ятник працівникам ОВС області, які загинули, виконуючи службові обов'язки [312]. Свята ініціатива дніпропетровської міліції була підтримана, і сьогодні такі меморіальні

комплекси височать майже в кожному обласному центрі незалежної України, ставши місцем проведення святкових ритуалів для особового складу ОВС, одними з найбільш відвідуваних місць.

Вкрай незадовільним, незважаючи на те що уряд та Президент постійно тримали це питання в полі зору, всі роки становлення міліції незалежної України залишався рівень соціального захисту і матеріального забезпечення працівників ОВС. На думку як керівництва МВС, так і практичних співробітників органів внутрішніх справ, конче потрібно змінити Закон України “Про міліцію”, аби забезпечити працівникам міліції гарантії їх захисту, щоб вони, у свою чергу, могли захищати суспільство.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що, незважаючи на всі негаразди, більшість особового складу української міліції своєю самовідданою працею намагається відповідати високому званню вартового порядку великої держави, ім'я якій – Україна. На це і спрямована довгострокова програма дій щодо виховання особового складу ОВС уже в XXI сторіччі.

3.3. Забезпечення якісно нового рівня співпраці міліції України з населенням

На початку нового століття керівництво МВС дійшло висновку, що досягти подальшого прогресу можна завдяки новій філософії служби, новим її організаційним принципам. Тодішній міністр внутрішніх справ Ю. Кравченко визначив головний принцип: “Працівник міліції – партнер громадянина, а не представник караючого органу” [313]. І це не стало тимчасовим гаслом. Відповідно до цього принципу основною вимогою до співробітників міліції України стало те, що співпраця з населенням повинна бути щоденною.

Отже, основним критерієм роботи міліції України стала її оцінка громадськістю. Саме вона найоб'єктивніше свідчить про ефективність зусиль міліції. За сучасних умов базовим принципом діяльності міліції нашої держави повинно стати збереження індивідуальних прав і свобод громадян України. Через усвідомлення цієї гуманістичної ідеології і повинні вирішуватися безпосередні правоохоронні завдання в нашій державі уже в новому ХХІ сторіччі: розкриття злочинів, забезпечення охорони громадського порядку, розвиток матеріально-технічної бази, трансформація законодавства тощо. Ці перетворення в діяльності міліції України ґрунтуються на сформованій Радою Європи стратегії, яка спирається на пріоритет загальнолюдських цінностей. Це було підтверджено на конференції міністрів внутрішніх справ країн – членів Ради Європи із символічною назвою “Поліція ХХІ сторіччя”, яка відбулась в Бухаресті в червні 2000 р.

На ній було зроблено висновок, який є надзвичайно важливим для правоохоронних систем пострадянських країн, у тому числі для правоохоронної системи України, що централізація діяльності правоохоронців не є виявом недемократичного устрою держави [314]. Ті сміливі ідеї, які висувались на конференції, в багатьох напрямках на той час уже почали здійснюватися в Україні. Реформування системи МВС якраз передбачає реалізацію багатьох положень етичного кодексу поліцейських, який розробляється європейською спільнотою. Все це повинно надати можливість привести діяльність ОВС нашої держави в такий стан, який дозволить найповніше реалізувати законодавство і максимально зберегти індивідуальні свободи громадян.

З якого б боку не підходити до проблеми забезпечення надійного правопорядку в сучасній Україні, як би не вдосконалювали форми та методи роботи міліції в цьому напрямку, зрозуміле одне – без тісної взаємодії з громадськістю, без підтримки населення ця проблема не може бути вирішена. Створення обстановки нетерпимості до будь-яких проявів порушення правопорядку, залучення до боротьби з ними широких верств населення, громадських формувань і організацій – ось ті конкретні кроки, які з другої

половини 90-х рр. почала здійснювати міліція незалежної України на шляху до поставленої мети.

Робота з громадськими формуваннями, направлена на залучення їх до боротьби зі злочинністю, мала великі недоліки ще на початку 90-х рр. Так, ще в постанові Ради Міністрів СРСР від 11 жовтня 1990 року та в наказі МВС УРСР від 14 листопада 1990 року, робота органів внутрішніх справ щодо організації та використання правоохоронного потенціалу сил громадськості була визнана незадовільною; було поставлено завдання відродити діяльність добровільних народних дружин. Протягом 1989-1990 рр. чисельність добровільних народних дружин у республіці зменшилась на 29,7%, кількість дружинників – на 31,6% [169, арк. 113].

Ось тільки один приклад. У Харківській області з 1987р. по 1988 р. кількість дружинників зменшилась на 30 тис. осіб. А ДНД Двуречанського, Харківського, Червонокутського, Золочевського, Чугуєвського, Зачепилівського, Валковського, Балаклеїського, Ізюмського, Кегичевського, Дергачівського і Волчанського районів практично згорнули свою роботу. Аналогічний стан справ склався по всій республіці, і змінити ситуацію на краще на той час не вдалося [315].

В той же час, як свідчать документи, в 60-70-х рр. добровільні народні дружини були реальною допомогою міліції в боротьбі зі злочинністю.

В ці роки на Україні кількість добровільних народних дружин зростала з кожним роком, і вони надавали суттєву допомогу міліції в боротьбі з криміналом. Ось тільки один історичний факт. На початку січня 1961 р. в Луганській області нараховувалося 83 тис. дружинників [316], в Сумській – 956 добровільних народних дружин з охорони громадського порядку з числом дружинників 29 971 особа [317]. Органи міліції разом з громадськістю вели активну боротьбу не тільки з кримінальними злочинцями, а й з дармоїдами, п'яницями, неробами [318].

На жаль, початковий етап становлення нашої держави вніс певні корективи в діяльність добре відомих добровільних народних дружин,

припинила існування більшість опорних пунктів громадського порядку. Але загострення криміногенної ситуації вимагало від МВС України пошуку нових форм роботи з урахуванням особливостей сьогодення. Допомогу міліції в охороні громадського порядку запропонували козаки: в Києві в 1995 р. відбулась консультативна зустріч керівників Війська Запорізького Низового з начальником ГУАСМ МВС України. Козаки пообіцяли відкрити табір праці та відпочинку для важковиховуваних підлітків, попросили підтримати ініціативу про створення в експериментальному порядку в Запорізькій області спеціального полку міліції, в якому строкову службу проходили б тільки молоді козаки [273, с. 2].

Завдяки вжитим організаційним і практичним заходам, направленим на підвищення ефективності взаємодії органів міліції та населення, станом на 31 грудня 2000 року в Україні діяло вже більше 18 тис. громадських формувань з охорони громадського порядку, з них у сільській місцевості – 12 тис. До охорони правопорядку було залучено 7,9 тис. народних дружин, де налічувалося 111 тис. дружинників, 5,2 тис. загонів самозахисту з чисельністю 70,8 тис. членів, 1443 загони сприяння міліції з чисельністю 13 тис. осіб [21, с. 54].

Поряд із цим значні зусилля МВС, особливо починаючи з другої половини 90-х рр., були спрямовані на те, щоб служба дільничних інспекторів стала головною ланкою профілактики правопорушень. Це зумовлено тим, що, безперечно, найближчими до населення є саме дільничні інспектори міліції, а їхня успішна праця значною мірою залежить від того, як вони побудують стосунки з громадськістю, залучать її до охорони правопорядку. В 1995 р. самостійне Управління дільничних інспекторів міліції було реорганізоване в Управління організації профілактичної та адміністративної роботи й увійшло до складу Головного управління адміністративної служби міліції МВС України. Це організаційне рішення сприяло тому, що діяльність дільничних інспекторів міліції було поставлено на новий ефективний рівень. Профілактика правопорушень стала основним напрямком роботи дільничних інспекторів. Про обсяги роботи співробітників цієї служби говорить той факт, що в 2000 р. під наглядом і контролем дільничних інспекторів перебувало більше одного

мільйона схильних до злочинів та порушень порядку осіб [21, с.54]. Серед них – особливо небезпечні рецидивісти, які звільнилися з місць позбавлення волі, особи, котрі перебувають під адміністративним наглядом, тощо.

Якщо повернутися до новітньої історії міліції України, то після реорганізації саме для роботи з населенням та громадськими формуваннями в службі дільничних інспекторів були введені спеціальні посади, координування діяльності яких було покладено на відділ по роботі з населенням та громадськими формуваннями МВС України.

Крім цього, відповідно до прийнятої МВС України Комплексної програми вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції на 1999 - 2005 рр. було передбачено розробку та впровадження комплексу цільових програм, спрямованих на подальше зміцнення зв'язків з населенням і підвищення авторитету ОВС. Підготовка та введення в дію цих програм не має прикладу в історії української міліції. Серед них: проведення моніторингових досліджень громадської думки щодо діяльності ОВС; розробка та впровадження правового механізму поновлення порушених працівниками міліції прав та інтересів громадян, відшкодування завданих матеріальних збитків; поширення практики прийому громадян в ОВС та безпосередньо за місцем їхнього проживання, у трудових колективах та громадських приймальнях; організація творчих конкурсів на краще висвітлення в засобах масової інформації діяльності ОВС; розробка системи матеріального і морального заохочення з метою ширшого залучення громадян до охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю; підготовка фахівців за спеціалізацією “Зв’язок ОВС з населенням і громадськими організаціями”.

Крім того, МВС України з моменту початку реформування системи почало наполегливо відпрацьовувати механізм дій особового складу підрозділів, що надають соціальну допомогу населенню: паспортно-візової служби, МРЕВ, дільничних інспекторів, дорожньої міліції. Суттєвим кроком на шляху реорганізації української міліції в цивілізовану поліцію демократичної держави стали заходи щодо регламентації кожного працівника міліції і персоніфікації

його службово-оперативної діяльності. В масштабах всієї держави для персоніфікації працівників міліції під час несення зовнішньої служби з 15 серпня 1997 року було введено в дію персоніфікаційний знак для працівників служби ДАІ, патрульно-постової служби та служби дільничних інспекторів міліції, працівники яких отримали спеціальні нагрудні жетони зі своїми прізвищами та назвою свого підрозділу [319]. На нашу думку, цей невеликий крок характеризує діяльність міліції України як діяльність правоохоронної структури демократичної держави. Адже громадянин України має право знати, з ким спілкується.

Наступним кроком стало розміщення в громадських місцях, в усіх підрозділах, у службових приміщеннях, де міліція надає послуги населенню, плакатів з контактними телефонами керівників підрозділів ОВС і служби внутрішньої безпеки. Громадяни України отримали можливість скористатись ними в разі порушення їхніх законних прав, і не міліцією “взагалі”, а конкретними її працівниками. Саме таким чином міліція нашої молоді держави намагалася зруйнувати міцну стіну “загальної невразливості” порушників у міліцейських погонах, змусити кожного окремого працівника повністю відповідати за свої дії і виявляти справжніх правопорушників. Ці заходи внесли в роботу МВС України здорове і чисте повітря.

Крім того, розуміючи і підтримуючи прагнення громадян України мати про свою міліцію максимально вичерпну інформацію, керівництво МВС, починаючи з другої половини 90-х рр., почало цілком свідомо і досить результативно реалізовувати принцип відкритості та прозорості діяльності органів міліції, аби не залишати місця вільним домислам та вигадкам. Необхідно зазначити, що перші кроки на цьому шляху були зроблені ще наприкінці 1992 р., коли наказом МВС з метою виконання Закону України від 16 листопада 1992 року “Про друковані засоби масової інформації” були визначені заходи забезпечення вільного одержання журналістами статистичних даних, інформації та офіційних документів, відкритих за режимом допуску. Цим наказом було дозволено у разі пред’явлення журналістами редакційного посвідчення

допускати їх у райони стихійного лиха, катастроф, у місця аварій, масових безпорядків, на мітинги та демонстрації, на території, де оголошено надзвичайний стан [320].

Було утворено спеціальний підрозділ – Головний центр громадських зв'язків МВС України та його відповідні підрозділи в регіонах, а в липні 1994 року затверджено положення про нього. На Головний центр громадських зв'язків МВС України покладено завдання організації взаємодії із засобами масової інформації, трудовими колективами, населенням, громадськими організаціями з метою профілактики правопорушень і забезпечення громадського порядку, інформування про стан правопорядку та заходи ОВС для його зміцнення [321].

Необхідно зазначити, що міліція України ще на початку 90-х рр. приділяла багато уваги вивченню громадської думки щодо оцінки діяльності ОВС. Так, ще за радянських часів наказом МВС УРСР 1990 р. були визначені заходи для організації вивчення громадської думки про діяльність ОВС УРСР [322].

Постійна увага цьому напрямку діяльності міліції незалежної України стала ще одним кроком уперед, бо ідея європейської спільноти полягає в тому, що діяльність поліції повинна бути максимально прозорою і зрозумілою для населення, а без довіри з боку населення поліція не може ефективно працювати. Цей принцип МВС наполегливо впроваджує в державі і на сучасному етапі реформування системи. Необхідно сказати і те, що МВС України дещо навіть випередило ці ідеї: наголос було поставлено не тільки на можливості двосторонньої взаємодії міліції та населення, а і на тому, що міліція повинна ще і звітувати, давати формалізовані наслідки своєї діяльності. Прикладом цього стали щорічні звіти МВС України про результати оперативно-службової діяльності, які публікуються в пресі і доступні широкому загалу громадян.

Одним із кроків на шляху реформування стало звернення МВС України до голів обласних адміністрацій з проханням підтримати ідею створення при кожному ОВС громадських комісій для розгляду заяв і скарг на незаконні дії того чи іншого працівника міліції, вирішити питання про створення в обласних

центрах, великих містах країни центрів соціальної реабілітації для осіб, які звільнилися з місць виконання покарань, та тимчасових притулків для осіб похилого віку, жінок та неповнолітніх, які залишили сім'ю. Ця ініціатива МВС знайшла відгук на місцях, і на кінець 1999 р. було створено відповідно 26 центрів та 96 притулків [227, с. 15].

З середини 90-х рр. Центром громадських зв'язків (ЦГЗ) МВС України, ЦГЗ ГУМВС, УМВС України в Криму, областях, містах Києві та Севастополі періодично почалась відстежуватись громадська думка щодо роботи ОВС. Отримані результати дозволяють дати оцінку стану взаємозв'язку ОВС і населення, вирішити проблеми латентності злочинів, а також виявити причини, через які громадяни не звертаються за допомогою до міліції.

Як же оцінювали громадяни України роботу міліції наприкінці ХХ сторіччя, коли держава зустрічала десяту річницю своєї незалежності? Як показало опитування, проведене у третьому кварталі 1999 р. шляхом анонімного анкетування понад 1500 осіб у Волинській, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській та Харківській областях з метою вивчення думки населення про діяльність міліції, громадяни оцінили стан правопорядку таким чином: 8% відзначили його поліпшення, 27% вважають, що він не змінився, а 29% – погіршився. Серед чинників, які найбільш впливають на криміногенну ситуацію в державі, респонденти називали економічну кризу (48,7%) та корупцію представників влади (49,1%). Відповідно, в числі головних напрямів роботи міліції громадяни найчастіше відзначали боротьбу з посадовими злочинами, хабарництвом (39%) та злочинами у сфері економіки (38%). Однак найважливішим завданням міліції переважна більшість респондентів (60%) назвала боротьбу з організованою злочинністю.

Оцінюючи роботу міліції, значна частина населення (понад 40% опитаних) визнала її задовільною. Порівняно з першими роками незалежності цей показник поліпшився. При цьому зросла кількість громадян, які відмітили професіоналізм (26%) та оперативність (25%) працівників міліції. Однак чимало респондентів

нарікали на службові зловживання (39%), грубість працівників міліції (23%). Близько 60% опитаних зазначили, що готові сприяти роботі міліції [227, с. 15].

Найвагомішим джерелом одержання інформації про діяльність міліції для більшості опитаних громадян (55%) були і залишаються засоби масової інформації. Тому керівництво МВС всі роки новітньої історії української міліції постійно докладало зусиль для зміцнення взаємодії із засобами масової інформації та населенням. Форми цієї взаємодії були дуже різноманітними: тематичні матеріали для преси, радіо та телебачення про роботу ОВС, “круглі столи”, в яких брали участь керівництво МВС України та редакційні колективи газет, лінії “прямого телефонного зв’язку” з читачами газет, зустрічі з головними редакторами провідних ЗМІ, зустрічі членів колегії МВС з колективами підприємств, брифінги та прес-конференції за участю керівництва МВС та керівників УМВС у регіонах. Крім того, з кінця 90-х рр. МВС України почало активно опановувати мас-медійні методи профілактики злочинності і налагодження партнерських стосунків з населенням. З липня 2000 року на Першому національному каналі УТ почала виходити в ефір інформаційно-аналітична програма Центру громадських зв’язків МВС України “Резонанс”.

Наступним кроком на шляху інтенсифікації роботи органів і підрозділів внутрішніх справ стала зміна критеріїв оцінки їх діяльності. Було затверджено нове Положення “Про критерії оцінки результатів діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ”. Вперше в історії української міліції одним з критеріїв ефективності її діяльності стала громадська думка про стан правопорядку та рівень авторитету міліції, яка визначалася соціальними дослідженнями. Це стало ще одним підтвердженням намагання міліції України встановити партнерські взаємовідносини з населенням [323].

Таким чином, підсумовуючи, слід зазначити, що міліція України наприкінці 90-х рр. попри всі негаразди в суспільстві і державі намагалася зміцнити взаємодовіру між ОВС і населенням, наполегливо формувала канали зв’язку між окремими підрозділами і службами міліції та громадськістю. Сьогодні міліція вишукує нові форми і засоби взаємодії та залучення громадськості до охорони порядку та профілактичної роботи. Заходи, які застосовує у своїй діяльності українська міліція, дозволяють піднести на новий рівень партнерські відносини

між міліцією і населенням, налагодити ділове співробітництво між ними, створити організаційно-правову систему для подальшого більш широкого залучення громадськості до охорони правопорядку, сприяють підвищенню авторитету працівника міліції незалежної, демократичної України.

ВИСНОВКИ

Проведений історико-правовий аналіз дозволяє зробити висновок, що в перші роки становлення незалежної України діяльність міліції здійснювалась у ряді основних напрямків.

По-перше, після ліквідації СРСР і відповідно МВС СРСР проходило становлення МВС України як самостійної структури. До здобуття Україною незалежності року органи внутрішніх справ УРСР діяли в підпорядкуванні МВС СРСР. МВС УРСР і всі його складові, було частиною загальносоюзної системи. Загальне керівництво, кадрове, фінансове забезпечення, матеріально-технічне постачання та інші сфери діяльності МВС УРСР були прерогативою союзного керівництва, що не завжди позитивно сприяло підвищенню рівня боротьби зі злочинністю і охорони громадського порядку в Україні. Після ліквідації СРСР, визначення правового статусу України як самостійної держави вона почала самостійно здійснювати державне регулювання правоохоронної діяльності. Одним із перших кроків на цьому шляху було створення Міністерства внутрішніх справ України як складової органів державного управління нашої незалежної держави.

По-друге, в достатньо короткий термін Верховною Радою, Президентом, Урядом України, керівництвом МВС було вироблені правові, організаційні, структурні та інші засади функціонування МВС України, міліції в тому числі, відповідно до нових умов їх діяльності та розвитку. В першу чергу були визначені правові основи діяльності й організації структури ОВС, а в подальшому завдання, принципи, структура, права й обов'язки як центральних органів, так і структурних підрозділів системи МВС України, до яких належить міліція. Створено якісно нову нормативну базу, що регламентує діяльність усіх ланок органів міліції.

По-третє, після здобуття Україною незалежності міліції довелося діяти в умовах, коли зростання злочинності внаслідок глибокої соціально-економічної кризи, яка охопила всі сфери суспільного життя – економіку, політику,

ідеологію, мораль, досягло рівня реальної загрози національній безпеці України.

В цій ситуації перед правоохоронними органами постали нові завдання, що зумовило необхідність перегляду стратегічних напрямів їхньої діяльності, пошуку нових підходів до організації та здійснення охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю, які б відповідали сучасній обстановці та тенденціям її розвитку.

Незважаючи на чималі труднощі, міліція України справила з цим завданням. Правоохоронцями були розроблені та внесені термінові зміни у стратегію боротьби зі злочинністю, спрямовані на вдосконалення її форм та методів. Була сформована достатньо ефективна система управління підпорядкованими органами і підрозділами, організація їх взаємодії для виконання завдань відповідно до нового законодавства, нової Конституції, вимог Президента та Уряду України.

В цій діяльності використовувалась нова організаційно-штатна структура, створена після утворення МВС України, яка складалася з підрозділів кримінальної міліції, міліції громадської безпеки, транспортної міліції, державної автомобільної інспекції, міліції охорони, спеціальної міліції.

У зв'язку з тим, що з кожним роком розширювалося коло діяльності міліції, відповідно зростала кількість напрямів та функцій її діяльності. Для адекватної відповіді злочинності були створені підрозділи боротьби з організованою злочинністю, міліції швидкого реагування "Беркут", внутрішньої безпеки, гарантування безпеки працівників суду, правоохоронних органів, членів їхніх сімей та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, Укрбюро Інтерполу, інші підрозділи і служби. Разом з тим, органи міліції поступово звільнялися від невластивих їм функцій.

По-четверте, в нових історичних умовах міліції України довелося вести боротьбу з такими видами злочинності, яких не було за радянських часів. Це перш за все організована злочинність у всіх своїх проявах, якісно нові види економічної злочинності – фіктивне підприємництво, порушення порядку

випуску цінних паперів, фіктивне банкрутство, ухиляння від сплати податків, таємне розміщення валюти в іноземних банках, незаконний оборот наркотиків та зброї, нелегальна міграція та торгівля людьми та ін. І все це теж на організованій злочинній основі.

Реалізуючи вимоги Президента, Уряду України щодо посилення охорони правопорядку в державі, забезпечення прав і законних інтересів громадян, Міністерство внутрішніх справ всі роки становлення української міліції наполегливо проводило організаційні та практичні заходи, спрямовані на стабілізацію оперативної обстановки в новонародженій державі та підвищення ефективності діяльності міліції.

Форми діяльності міліції в цих умовах були численні та різноманітні. Більш скоординованою та наступальною була протидія організованій злочинності. Боротьба з організованим криміналітетом здійснювалась шляхом ліквідації найбільш стійких кримінальних груп, бандформувань, арешту їх лідерів та кримінальних авторитетів. Члени організованих злочинних угруповань постійно заявляли про себе серіями вибухів та вбивствами на замовлення представників бізнесу, державних службовців, журналістів, всіх тих, хто стояв на заваді їх злочинним інтересам. Підрозділи боротьби з корупцією та організованою злочинністю спрямували всі зусилля на розкриття таких злочинів і затримання кілерів. Однією з ефективних форм діяльності міліції у цьому напрямку стала вже згадувана науково обґрунтована комплексна програма “Антикілер”, завдяки реалізації якої вдалося знешкодити понад 200 найманих убивць.

Однією з нових форм у роботі міліції стали відпрацювання регіонів з найбільш високою активністю злочинців. Крім того, для розкриття тяжких злочинів, активізації впливу на злочинність почали систематично проводитись цільові оперативно-профілактичні операції, у тому числі і з перекриття основних шляхів незаконної міграції.

За сучасних умов відповідними службами оперативно відстежуються найбільш важливі напрямки економічної діяльності: енергоринок, інвестиційні

проекти, приватизація, кредитно-банківська та фінансова системи, зовнішньоекономічна діяльність. Наслідком напруженої діяльності міліції стало те, що з 96 відомих злочинних угруповань, котрі діяли в Україні на кінець 2000 року, залишилося 5.

Міліція здійснювала активні заходи, направлені на підрив економічного підґрунтя організованої злочинності. Відповідно до стратегії і тактики вдосконалення боротьби з економічною злочинністю за десять років існування української міліції суттєво зросла ефективність викриття тяжких та особливо тяжких злочинів в економіці держави. Основною метою оперативно-розшукових заходів у цьому напрямку було скасування реєстрації та припинення функціонування суб'єктів підприємницької діяльності підконтрольних ОЗГ, що займалися “відмиванням” незаконно здобутих коштів.

Одним із головних завдань міліції України в новітній історії нашої держави стала боротьба з масштабною корупцією як одним з основних джерел живлення організованої злочинності. Зусилля міліції направлялися на виявлення корумпованих зв'язків в органах влади й управління, в тому числі в самих правоохоронних органах.

У боротьбі з незаконним оборотом наркотиків застосовувались такі форми роботи, як проведення загальнодержавних та міждержавних, спільно з правоохоронними органами Росії, Білорусі, Молдови, операцій “Мак”, “Допінг”, “Канал”.

Можна зробити висновок, що в результаті, незважаючи на труднощі, продиктовані новими умовами роботи, незадовільним матеріально-технічним і кадровим забезпеченням тощо, завдяки організаційним та практичним заходам, які були реалізовані для стабілізації криміногенної обстановки, міліція України не допустила “кримінального обвалу” в країні. Підтвердженням цього є те, що з 1996 р. поволі почала набирати силу тенденція до її стабілізації, кількість злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ України, щорічно зменшувалась. Показник рівня злочинності в розрахунку на 10 тис. населення у

2000 р. становив 101,8, що нижче, ніж у наших сусідів – Польщі, Росії, Румунії, Білорусії.

Звузився масив тяжких та особливо тяжких злочинів. Значно поліпшилася робота міліції, направлена на розкриття злочинів. Якщо у 1990 р. їх розкривалося 56,6 % (209 тис.), то у 2000 р. цей показник досяг 77,3 % (383,3 тис.). Ефективніше розкривалися умисні вбивства, зокрема на замовлення, тяжкі тілесні ушкодження, розбої, грабежі, крадіжки приватного майна громадян [3, с. 3].

Сучасна історія відкрила нову сторінку діяльності української міліції – міжнародне співробітництво у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю.

Основними формами діяльності тут стали укладання міжвідомчих та міжурядових угод у боротьбі зі злочинністю, приєднання України до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерполу, що дало змогу проводити спільні з правоохоронними органами ближнього та дальнього зарубіжжя оперативно-розшукові заходи з документування та припинення протиправної діяльності кримінальних угруповань з міжнародними зв'язками, обмін інформацією каналами Інтерполу у допомозі викраденого автотранспорту, встановлення осіб, які перебували у розшуку, недопущення терористичних актів на території України, а також здійснення боротьби з нелегальною міграцією та торгівлею людьми.

Ще одним новітнім напрямком міжнародної діяльності міліції України стала її участь у міжнародних миротворчих операціях місій ООН та ОБСЄ. За оцінкою зарубіжних колег, представники ОВС України, які виконували миротворчі функції, продемонстрували кращі риси, притаманні працівникам міліції, сприяючи підвищенню авторитету у світі як міліції нашої держави, так і самої незалежної України.

По-п'яте, важливою умовою виконання міліцією своїх функцій щодо забезпечення правопорядку та громадської безпеки у державі стало реформування, а фактично створення, нової системи підготовки кадрів. За

доволі короткий строк була створена багатопрофільна відомча система підготовки кадрів, яка забезпечувала підготовку фахівців для всіх галузевих служб системи МВС України. Постійно вдосконалювалися порядок комплектування та організація навчання кандидатів на службу, в навчальний процес вводились нові інтегровані програми, що сприяло більш якісній професійній підготовці майбутніх працівників міліції.

Докорінно була змінена система організаційної, соціально-психологічної та виховної роботи. На зміну політвідділам та замполітам в органи внутрішніх справ прийшли практичні психологи, була створена система психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України. Єдиним ідеологічним чинником діяльності міліції залишався принцип верховенства права та рівності всіх перед законом.

По-шосте, одним з найбільш складних завдань, які вирішувались міліцією України, стало трансформування ОВС, яке проводиться з 1996 р. відповідно до проголошеної адміністративної реформи у державі.

Певні перетворення здійснені вже сьогодні. Кінцева мета реформування міліції України – трансформація міліції в поліцію як державний орган, що виконує свої функції на професійній основі.

В цьому контексті нагальною проблемою діяльності ОВС України стало забезпечення якісно нового рівня співпраці міліції з населенням.

Наприкінці 90-х рр. було опрацьовано нові, науково обґрунтовані підходи до принципів оцінки роботи ОВС, суть яких полягала в тому, щоб головним критерієм ефективності професійної діяльності працівників міліції стала думка населення, а не процент та абсолютні числа, як це було раніше. Постійно вивчалася громадська думка про діяльність конкретних служб та підрозділів. Було запроваджено систему обов'язкових звітів працівників міліції перед населенням, інформування громадян через засоби масової інформації про криміногенну обстановку та заходи щодо протидії злочинності.

Ішов пошук нових форм і методів взаємодії з громадськістю та залучення її до охорони громадського порядку, профілактичної роботи, а також

відроджувалися старі, які добре себе зарекомендували. Партнерські стосунки між міліцією та населенням одержали новий імпульс до розвитку.

Кінцева мета у вирішенні цієї проблеми – реалізація лозунгу “Міліція і громадяни – партнери”, сутність якого – адаптувати систему МВС так, щоб вона насамперед працювала на людину, щоб діяльність міліції стала максимально прозорою для суспільства і відповідно оцінювалась громадськістю.

Наприкінці 90-х рр. були зроблені суттєві кроки на шляху відновлення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку. Все це дозволяє говорити про велике значення досвіду міліції, накопиченого за перше десятиріччя існування незалежної України.

Все вищевикладене є свідченням того, що міліція протягом першого десятиріччя існування незалежної України зробила вагомий внесок у процеси її державотворення, у складних умовах трансформаційних перетворень забезпечила законність та порядок у державі

Пропонується ряд практичних рекомендацій відносно використання матеріалів дослідження:

1. Вивчення історії діяльності міліції в перші роки становлення незалежної України, узагальнений досвід боротьби з організованою злочинністю, економічними злочинами, незаконним оборотом наркотиків і зброї, нелегальною міграцією свідчить про те, що основні зусилля міліції повинні зосереджуватись на пріоритетних напрямках діяльності, а саме: оперативно-розшуковій, слідчій роботі, забезпеченні громадської безпеки, тобто тих, котрі спрямовані на захист конкретного громадянина.

2. Основним завданням української міліції повинна стати боротьба з економічною злочинністю, протидія корупції. Перевага повинна віддаватись викриттю тяжких злочинів з акцентом на

кінцевий результат кримінальних справ, знешкодження стійких суспільно небезпечних кримінальних формувань.

3. Необхідно підвищувати престиж оперативних служб міліції, зокрема карного розшуку, тому що лєвова частка роботи по боротьбі зі злочинністю лягає саме на них. І робити це необхідно на законодавчому рівні.

4. Подальшого вдосконалення потребує інститут дільничних інспекторів міліції, головним завданням яких повинна стати робота безпосередньо на дільницях, не відволікаючись на другорядні завдання.

5. В рамках реформування потребує подальшого розвитку питання вдосконалення системи управління органами міліції, позбавлення від невластивих їм функцій. Нагальним залишається питання про створення місцевої міліції.

6. Органи міліції повинні вишукувати нові форми і засоби взаємодії з громадськістю та її залучення до охорони правопорядку, в тому числі відроджувати старі, вже добре вивірені, розвивати партнерські стосунки між міліцією і населенням.

7. Необхідно вдосконалювати нові підходи до зміни принципу оцінки роботи підрозділів міліції, основою яких повинна бути думка населення щодо ефективності їх діяльності.

Таким чином, можна зазначити, що на шляху оновлення і здобуття нової якості у міліції України ще багато резервів у вирішенні проблем вдосконалення своєї діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт перед українським народом. (Про оперативно-службову діяльність органів внутрішніх справ України у 2000 році // Міліція України. – 2001. – № 1. – С. 3.
2. Звіт перед українським народом. Десять років на варті правопорядку. / Міліція України. – 2002. – № 2. – С. 2.
3. Закон України “Про міліцію”(Зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №4. – Розділ 1. Ст. 1.
4. Виступ Президента України Леоніда Кучми на розширеній оперативній нараді керівників ГУ-УМВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі та на транспорті, міськрайлінорганів 23 березня 1998 року // Міліція України. – 1998. – №3. – С. 2.
5. Михайленко П.П., Кондратьєв Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах: У 3 т. – К.: Генеза. – Т.3: (1946-1990). – 2000. – 614 с. іл.
6. Кравченко Ю. Ф. Міліція України. – К.: Генеза, 1999. – 431 с.
7. Ануфрієв М.І., Бандурка О.М., Ярмиш О.Н. Вищий заклад освіти МВС України: Науково-практичний посібник. – Харків: Ун-т. внутр. справ, 1999. – 369 с.
8. Горова О.Б. Конституційні громадянські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм у цьому процесі): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02/ Київський націон. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 16 с.

9. Гіда Є.О. Загальнолюдські стандарти прав людини і забезпечення їх реалізації в діяльності міліції: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Націон. акад. внутр. справ України. – К., 2000. – 220 с.
10. Гусарев С. Д. Конституційні основи формування в Україні правової держави та вдосконалення діяльності міліції: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02/ Укр. акад. внутр. справ. – К., 1994. – 19 с.
11. Гамалій І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання діяльності міліції щодо забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Київський націон. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 17 с.
12. Сидорчук Л.А. Правові та організаційні питання створення і функціонування кримінальної міліції в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07/ Націон. акад. внутр. справ України. – К., 1998. – 18 с.
13. Ключев А.Н. Правовые и организационно-управленческие аспекты деятельности уголовного розыска Украины: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07/ Ун-т. внутр. дел. – Харьков, 1997. – 223 с.
14. Кідрук Ю.В. Проблеми створення і діяльності місцевої міліції в Україні (адміністративно-правові та організаційні аспекти): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07/ Академія внутр. справ України. – К., 1995. – 166 с.
15. Тимченко С.М. Теоретико-правові проблеми взаємодії громадянського суспільства і правової держави в Україні. – Запоріжжя: Вид-во ЗЮІ, 2000. – 237 с.
16. Кунєв Ю. Д. Принципи побудови та вдосконалення організаційної структури ОВС України: загальнотеоретичні аспекти державного управління: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07/ Ун-т. внутр. справ. – Харків, 2001. – 17 с.
17. Біографія мужності: Міліція Дніпропетровщини: історія і сучасність / В.А. Мілованов, Л. Бабич, Л. Барсукова та ін. – Донецьк: УКО УМА-пресс, 1999. – 184 с.

18. Бронтерюк П.І. І серце болить...: Художньо-документальні оповіді, історичні матеріали, нариси. – Ужгород: Закарпаття, 1997. – 324 с.
19. Драюк В.М. На сторожі спокою: Нариси / Голов. ред. Ю.А. Гричай / Управління МВС України в Чернівецькій області. – Чернівці: Зелена Буковина, 2000. – 208 с.
20. Міліцейські байки /Сост. Н.Н. Федотов. – К.: Правові джерела, 1998. – 93 с.
21. Міліція Житомирщини: Звіт про роботу УМВС України в Житомирській області за 1997 рік / Ред. Б.І. Самарський. – Житомир: Волинь, 1998. – 56 с.
22. Міліція Шевченківського краю / Ред. О.Д. Кочегаров. – Л. Аніщенко та ін. (фотогр.) – Б.М.: Вид. центр “Реал”, Б.Р. – 49 с.
23. Нарис історії органів внутрішніх справ Волині / Голов. ред. В.А. Ходирев. – Управління МВС України у Волинській області. – Луцьк: Надстир’я, 2000. – 44 с.
24. Міліція Вінниччини / Кер. проекту В.А. Бевз. – Б.М., Б.Р. – 15 с.
25. Історія донецької міліції. – Донецьк: Юрпрес, 2000. – 469 с.
26. Француз А.Й. Гвардія міліції. Книга пам’яті: Художньо-документальний збірник. – Івано-Франківська обл., смт. Брошнів: Друкарня фірми “Таля”, 1999. – 143 с.
27. Дорогою честі. 80-річчю транспортної міліції України присвячується / М.В. Ценов, В.О. Пирог, Д.Б. Мельников, Ю.П. Костусов. – К.: УЄП “Юнексім”, 1999. – 191 с., фото.
28. Служба под стук колёс: Художественно-публицистическая книга истории милиции Донецкой железной дороги в честь её создания 80 лет тому назад / Сост. А.М. Рудавин. – Луганск, 1999. – 286 с.
29. Билоус Т.А., Иванов Ю.М. Рыцари долга. Люди дела. В граните и памяти: Збірник нарисів. – Одесса: Астропринт, 1999. – 68 с., фото.
30. Горлач Леонід. Вибір долі. (Життєвий шлях генерала МВС Олексія Чистякова): Художньо-документальна повість. – К.: ВАТ УкрНДІПСК, 2000. – 380 с.

31. Загинув при виконанні...: Книга пам'яті співробітників органів внутрішніх справ Буковини, які загинули при виконанні службових обов'язків в 1945-1995 рр./ Авт.-упоряд. В. Драюк. – Чернівці: Зелена Буковина, 1996. – 40 с.
32. Про хід утворення на кордонах України стаціонарних спеціальних пунктів. – ДАДО, ф. Р-2794, оп.2, спр. 6467, арк. 93.
33. Виступ начальника УМВС Дніпропетровського облвиконкому Білика О.О. Протокол пленуму Дніпропетровського ОК КПУ від 14 вересня 1990 року № 9. – ДАДНО, ф. 19, оп. 95, спр. 12, арк. 57.
34. Про деякі тенденції розвитку негативних проявів в республіці і заходи запобігання їм. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3190, арк. 144.
35. Опришко І.В. Проблеми реформування органів внутрішніх справ // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 1999. – №2. – С. 135.
36. Кравченко Ю. Ф. Громадська думка – дзеркало діяльності міліції // Іменем закону. – 2000. – №35, 25 серпня. – С. 3.
37. Конституція України. – К.: Україна, 1996. – Р. 1. Ст. 3.
38. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – №31. – Ст. 42.
39. Акт проголошення незалежності України // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – №38. – Ст. 502.
40. Постанова Верховної Ради Української РСР від 25 грудня 1990 року № 583-ХІІ “Про порядок введення в дію Закону Української РСР “Про міліцію”. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 486, арк. 19.
41. Свод Законів СРСР. – Т. 10. – М., 1985. – С.230-235.
42. Відомості з'їзду народних депутатів і Верховної Ради СРСР. – 1991. – № 12. – С. 315.
43. Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Українській РСР. Наказ МВС УРСР від 30 березня 1991 року № 118. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 1, спр. 146, арк.12.
44. Положення про порядок застосування вогнепальної зброї. Постанова

Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 року № 575. – ДА МВС України, ф.41, оп. 1, спр.503, арк. 43-45.

45. Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 1991 року № 114. – ДА МВС України, ф.41, оп. 1, спр. 484, арк. 196-211.

46. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ Української РСР. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 29 липня 1991 року № 1368 – XII. – ДА МВС України, ф.41, оп. 1, спр. 475, арк. 171-189.

47. Про введення в дію Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ Української РСР. Наказ МВС України від 18 вересня 1991 року № 403. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 5, арк. 37.

48. Положення про порядок і умови державного обов'язкового особистого страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ України. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1991 року № 59 (у редакції постанови від 19 листопада 1992 року № 627). – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 483, арк. 163-165.

49. Про порядок проведення державного обов'язкового страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ у системі МВС України. Інструкція від 31 серпня 1992 року. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 502, арк. 127-130.

50. Умови державного обов'язкового особистого страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори, і порядок виплати їм та членам їх сімей страхових сум. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 року № 488. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 502, арк. 120-123.

51. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів. Закон України від 4 лютого 1994 року. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 545, арк. 72-77.

52. Про умови грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу

та оплати праці працівників органів внутрішніх справ. Указ Президента України від 4 жовтня 1996 року № 926/96. – ДА МВС України, ф.41, оп. 1, спр. 585, арк. 133-145.

53. Про додаткові заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази правоохоронних органів. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 року № 259. – ДА МВС України, ф.41, оп. 1, спр. 545, арк. 152-156.

54. Про додаткові пільги щодо оподаткування грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 січня 1995 року № 4. – ДА МВС України, ф.41, оп. 1, спр. 572, арк. 112-116.

55. Про оголошення Закону Української РСР від 20 грудня 1990 року “Про міліцію” і Постанови Верховної Ради Української РСР від 25 грудня 1990 року № 583-ХІІ “Про порядок введення в дію Закону Української РСР “Про міліцію”. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 1, арк. 19.

56. Про перегляд відомчих нормативних актів і створення нормативної бази МВС України. Наказ МВС УРСР від 26 серпня 1991 року № 383. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 5, арк. 3.

57. Про затвердження Положення про Штаб МВС України. Наказ МВС України від 9 грудня 1991 року № 501. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 7, арк. 92.

58. Про затвердження Положення про інспекцію по особовому складу ОВС. Наказ МВС України від 6 грудня 1991 року № 553. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 8, арк. 24.

59. Про затвердження Положення про діяльність експертно-криміналістичних підрозділів ОВС України. Наказ МВС України від 9 березня 1992 року № 140. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 173, арк.62.

60. Про затвердження Положення про Головне управління карного розшуку МВС України. Наказ МВС України від 25 травня 1992 року № 287. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 173, арк. 86.

61. Про затвердження Положення про Управління по організації роботи ОВС на транспорті. Наказ МВС України від 5 травня 1992 року № 251. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 173, арк. 82.
62. Про затвердження Положення про Головне управління Державної автомобільної інспекції МВС України. Наказ МВС України від 30 травня 1992 року № 322. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 173, арк. 94.
63. Про затвердження Положення про Головне управління охорони МВС України. Наказ МВС України від 9 червня 1992 року № 328. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 174, арк. 24.
64. Про затвердження Положення про Головне управління кадрів МВС України. Наказ МВС України від 6 червня 1992 року № 334. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 174, арк. 22.
65. Про затвердження Положення про Головне управління захисту економіки від злочинних посягань. Наказ МВС України від 22 червня 1992 року № 366. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 174, арк. 42.
66. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України. Розпорядження Президента України від 7 жовтня 1992 року № 157/92 - рп (зі змінами, внесеними згідно з розпорядженням Президента № 107/94-рп 19.08.94, Указом Президента № 70/99 від 27.01.99). – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 503, арк. 36.
67. Про оголошення Положення про МВС України. Наказ МВС України від 28 жовтня 1992 року № 628. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 46, оп. 2, спр. 175, арк. 67.
68. Положення про МВС України. Указ Президента України від 17 жовтня 2000 року № 1138/2000. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 2, спр. 535, арк. 69.
69. Про заходи щодо виконання Державної програми боротьби зі злочинністю, затвердженої Верховною Радою України 25 липня 1993 року. Наказ МВС України від 28 серпня 1993 року №. 536. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 9, арк. 156.
70. Про заходи щодо виконання Державної програми боротьби зі злочинністю в

Харківській області. – Архів УІТ УМВС України в Харківській області, ф. 171, оп. 1, спр. 9, т. 6, арк. 223.

71. Про війська внутрішньої та конвойної охорони. Закон України від 26 березня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 397.

72. Про надзвичайний стан. Закон України від 26 червня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 37. – Ст. 538.

73. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 308.

74. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю. Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

75. Про дорожній рух. Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 31. – Ст. 338.

76. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Закон України від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

77. Про Координаційний комітет по боротьбі зі злочинністю. Указ Президента України від 18 червня 1993 року № 218/93. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 508, арк. 3-6.

78. Про створення Харківської обласної координаційної ради з питань охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю. – Архів УІТ УМВС України в Харківській області, ф. 171, оп. 1, спр. 9, т. 5, арк. 4.

79. Стратегія та досвід боротьби з організованою злочинністю та нелегальним наркобізнесом: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: РВВ МВС України, 1995. – С. 19.

80. Даньшин І.М. Актуальні теоретичні і практичні питання боротьби з організованою злочинністю в Україні // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з проблем боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей). – Харків, 1999.

– С. 36.

81. Про введення в дію інструкції “Про порядок прийому, реєстрації, обліку та розгляду в органах, підрозділах та установах внутрішніх справ України заяв, повідомлень та іншої інформації про пригоди”. Наказ МВС України від 26 листопада 1991 року № 500. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр.8, т. 7, арк. 71.

82. Про затвердження Настанови з організації та здійснення ОВС боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів. Наказ МВС України від 25 травня 1992 року № 289. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 94.

83. Про затвердження Настанови по організації професійної підготовки рядового і начальницького складу ОВС України. Наказ МВС України від 16 березня 1992 року № 147. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 4, арк. 37.

84. Про затвердження Правил відбору та прийому до навчальних закладів МВС України. Наказ МВС України від 2 квітня 1992 року № 186. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 4, арк. 55.

85. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду пропозицій, заяв і скарг і організації прийому громадян в ОВС України. Наказ МВС України від 2 квітня 1992 року № 200. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 4, арк. 56.

86. Про заходи щодо поліпшення управлінської діяльності МВС України. Наказ МВС України від 2 липня 1993 року № 389. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 117-132.

87. Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю. Указ Президента України від 21 червня 1994 року № 396/94. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 533, арк. 205.

88. Про попереджувальне затримання особи. Закон України від 29 червня 1994 року. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 533, арк. 219.

89. Про організацію спільного патрулювання співробітників органів внутрішніх

справ і військовослужбовців Збройних Сил України. Наказ МВС України від 26 вересня 1994 року № 428/220. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 6, арк. 1.

90. Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996 - 2000 рр. Указ Президента України від 17 вересня 1996 року № 837/96. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 6, арк. 12.

91. Ануфрієв М. Кроки на зустріч – для зміцнення правопорядку // Іменем Закону. – 1999. – № 24, 18 червня. – С. 6.

92. Про заходи щодо виконання Закону України “Про підприємства, установи та організації союзного підпорядкування, що розташовані на території України”. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 1991 року № 227. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 485, арк. 154-156.

93. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1960. – № 3. – Ст. 25.

94. Советская милиция: история и современность 1917/1987. – М.: Юрид. лит., 1987. – С.118.

95. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1966. – № 30. – Ст. 594.

96. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1968. – № 48. – Ст. 467.

97. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1968. – № 51. – Ст. 348.

98. Сборник нормативных актов МВД УССР. – К., 1983. – Т.1. – С.15-32.

99. Про перейменування організаційно-інспекторських апаратів МВС республік у штаби. – ДА МВС України, ф. 45, оп. 21, спр. 1485, арк. 45.

100. Про роботу з кадрами в органах внутрішніх справ УРСР. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 259, спр. 1551, арк. 23.

101. Довідка МВС УРСР в ЦК КПУ про необхідність чисельного укріплення органів внутрішніх справ республіки. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 1082, арк. 74.

102. До питання про збільшення чисельного складу працівників міліції, а також слідчих МВС УРСР. – ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 1082, арк.73.

103. Про роботу з кадрами в ОВС УРСР. – ЦДАГОУ, ф.1, оп. 259, спр. 1551, арк. 21.

104. Інформація Харківського обкому КП України про стан виконання Постанови ЦК КПРС “Про роботу прокуратури УРСР і МВС УРСР по виконанню постанов ЦК КПРС і ЦК КПУ з питань зміцнення правопорядку і боротьби зі злочинністю”. – ДАХО, ф. 2, оп.183, спр. 141, арк. 54.
105. Інформація Харківського обкому КП України про стан виконання Постанови ЦК КПРС “Про роботу прокуратури УРСР і МВС УРСР по виконанню постанов ЦК КПРС і ЦК КПУ з питань зміцнення правопорядку і боротьби зі злочинністю”. – ДАХО, ф. 2, оп. 187, спр. 105, арк. 17.
106. Про організацію виконання постанови ЦК КПРС від 3 лютого 1987 року “Про заходи по вдосконаленню роботи дільничних інспекторів міліції, покращанню їх матеріального забезпечення і зміцненню органів внутрішніх справ кадрами”. Постанова бюро Дніпропетровського ОК КПУ, протокол від 3 березня 1987 року № 30, п. 2. – ДАДНО, ф.19, оп. 94, од. зб. 60, арк. 3.
107. Інформація Рівненського ОК КПУ в ЦК КПУ про хід виконання Постанови ЦК КПУ “Про організацію виконання постанови ЦК КПРС “Про заходи по зміцненню ОВС кадрами” від 16 березня 1983 року. – ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 3072, арк. 4-5.
108. Про заходи по зміцненню служби БРСВ та її оперативних позицій. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3018, арк. 2.
109. Інформація щодо виконання постанови ЦК КПРС “Про заходи по вдосконаленню роботи дільничних інспекторів міліції, покращанню їх матеріального становища”. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3365, арк. 28.
110. Про реорганізацію загонів міліції особливого призначення і створення підрозділів міліції швидкого реагування “Беркут” та заходи по їх ефективному використанню в боротьбі з організованою злочинністю і охороні громадського порядку. Наказ МВС України від 16 січня 1992 року № 1. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 164, арк. 5.
111. Про організаційно-штатні питання по УВС облвиконкому. Наказ УВС виконкому Донецької обласної Ради народних депутатів від 6 лютого 1990 року № 72. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 23, спр. 13, т. 2,

арк. 9.

112. Про реорганізацію політичних органів і кадрових апаратів у системі МВС УРСР. Наказ МВС УРСР від 28 січня 1991 року № 27. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 1, спр. 144, арк.53-54.

113. Звернення колегії МВС УРСР до особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ України. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 10, арк. 69 – 70.

114. Урядовий кур'єр. – 1991. – №19 (178). – С. 4.

115. Рішення колегії МВС України від 5 лютого 1992 року № 1/км 2. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, т. 1, арк. 9.

116. Програма організаційних і практичних заходів МВС України по посиленню боротьби зі злочинністю на 1992-1993 рр. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, т. 1, арк. 127.

117. Про створення атестаційної комісії МВС України: Наказ МВС України від 10 вересня 1991 року № 387. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 5, арк. 14.

118. Тимчасовий порядок проведення атестації працівників ОВС. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк. 134.

119. Про створення атестаційних комісій та проведення атестування працівників органів внутрішніх справ УВС Харківської області. Наказ УВС Харківської області від 20 травня 1993 року № 287. – Архів УІТ УМВС України в Харківській області, ф. 171, оп. 1, спр. 9, т. 3, арк. 259.

120. Про реорганізацію організаційно-інспекційних управлінь УВС в штаби: Наказ МВС України від 17 вересня 1991 року № 398. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 5, арк. 26.

121. Про затвердження Положення про Штаб МВС України. Наказ МВС України від 9 грудня 1991 року № 501. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 7, арк. 92.

122. Про введення в дію Постанови Кабінету Міністрів України від 10 квітня 1992 року № 186. Наказ МВС України від 30 квітня 1992 року № 229. – Архів

УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 6, арк. 34.

123. Про затвердження складу колегій УВС областей. Наказ МВС України від 14 липня 1992 року № 414. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 12, арк. 44.

124. Про затвердження штатів апаратів УВС. Наказ МВС України від 12 червня 1992 року № 326. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 8, арк. 98.

125. Про чисельне укріплення підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Наказ МВС України від 20 червня 1992 року № 473. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 8, арк. 98.

126. Про чисельне укріплення підрозділів по боротьбі з кримінальним приховуванням прибутків від оподаткування, слідчих підрозділів, підрозділів внутрішньої безпеки. Наказ МВС України від 12 лютого 1995 року №. 44. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 1, арк. 142.

127. Про чисельне укріплення підрозділів по організації розкриття злочинів проти особистості. Наказ МВС України від 26 жовтня 1994 року № 580. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 96.

128. Про чисельне укріплення підрозділів по боротьбі з незаконним оборотом наркотиків. Наказ МВС України від 31 жовтня 1994 року № 591. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 105.

129. Про визначення прав начальників ОВС. Наказ МВС України від 12 липня 1992 року № 441. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 13, т. 13, арк. 17.

130. Про удосконалення структури Головного слідчого управління: Рішення колегії МВС України від 16 липня 1992 року. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, т. 1, арк. 41.

131. Про заходи щодо удосконалення рівня керівництва службою дільничних інспекторів міліції. Наказ МВС України від 10 лютого 1993 року № 71. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 1, арк. 234.

132. Про створення підрозділу міліції швидкого реагування “Беркут”. Наказ

УВС виконкому Донецької обласної Ради народних депутатів від 16 січня 1992 року № 18. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 23, спр. 8, т. 2, арк. 208.

133. Про створення спеціальних підрозділів міліції охорони “Титан”. Наказ МВС України від 28 січня 1993 року № 42. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 1, арк. 139.

134. Про заходи по зміцненню законності в діяльності ОВС. Наказ МВС України від 6 грудня 1991 року № 552. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 8, арк. 78.

135. Про затвердження Положення про інспекцію по особовому складу органів внутрішніх справ. Наказ МВС України від 6 грудня 1991 р. № 553. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 8, арк. 84.

136. Про створення підрозділів внутрішньої безпеки. Наказ МВС України від 31 липня 1992 року № 452. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 13, арк. 95.

137. Про укріплення підрозділів внутрішньої безпеки МВС України. Наказ МВС України від 7 вересня 1994 року № 480. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, арк. 125.

138. Про введення посади першого заступника начальника управління (відділу) внутрішніх справ – начальника кримінальної міліції. Наказ МВС України від 17 травня 1993 року № 289. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 6, арк. 72.

139. Про затвердження тексту Присяги працівника органів внутрішніх справ України. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1991 року. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 486, арк. 147-148.

140. Урядовий кур’єр. – 1992. – № 211. – С. 2.

141. Урядовий кур’єр. – 1992. – № 246. – С. 2.

142. Про спеціальні звання, формений одяг та знаки розрізнення в ОВС України. Постанова Верховної Ради України від 22 квітня 1993 року № 3135 - Х ІІ. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 3, спр. 436, арк. 56.

143. Про військову форму одягу військовослужбовців Збройних Сил і інших військових формувань України. Указ Президента України від 2 квітня 1994 року № 128/94; Про формений одяг працівників міліції України. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 1994 року № 766. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 3, спр.553, арк. 150.
144. Про порядок оформлення та видачі службових посвідчень працівникам ОВС України. Наказ МВС України від 25 лютого 1993 року № 94. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк. 151.
145. Про затвердження емблеми МВС, емблеми підвідомчих служб, концепції зовнішнього вигляду транспортних засобів МВС України. Наказ МВС України від 14 квітня 1993 року № 237. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк.160.
146. Про затвердження Положення про Управління по боротьбі з незаконним оборотом наркотиків МВС України. Наказ МВС України від 22 квітня 1994 року № 209. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 3, арк. 104.
147. Про внесення змін та доповнень в статтю 7 Закону України “Про міліцію”. Закон України. Постанова Верховної Ради України від 28 червня 1994 року № 62/ 94-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 26. – Ст. 216.
148. Про оголошення Указу Президента України “Про заходи щодо підвищення ефективності роботи і відповідальності територіальних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та забезпечення їх взаємодії з місцевими державними адміністраціями”. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 124.
149. Про призначення Міністра внутрішніх справ України. Указ Президента України від 21 липня 1994 року № 398/94. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 3, спр. 542, арк. 108.
150. Про оголошення нової організаційної структури центрального апарату МВС України та підрозділів йому безпосередньо підпорядкованих. Наказ МВС України від 2 вересня 1994 року № 469. – Архів УІТ УМВС України в

Донецькій області, ф. 20, спр. 6, арк. 68.

151. Про створення Управління по боротьбі з кримінальним приховуванням прибутків від оподаткування МВС України. Наказ МВС України від 17 жовтня 1994 року № 618. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 135.

152. Про організаційно-штатні питання. Наказ МВС України від 1 грудня 1994 року № 652. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 216.

153. Про стан взаємодії ОВС і підрозділів податкової поліції та спільні заходи щодо посилення боротьби з економічною злочинністю, поліпшення роботи по забезпеченню надходжень коштів до бюджету: Рішення спеціального засідання колегій МВС України і Державної податкової адміністрації України від 10 жовтня 1997 року № 8/ 117. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, арк. 129.

154. Про органи і служби у справах неповнолітніх і спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24 січня 1995 року № 20 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.

155. Про створення кримінальної міліції у справах неповнолітніх. Наказ МВС України від 2 серпня 1995 року № 521. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 51.

156. Про створення вибухотехнічних підрозділів. Наказ МВС України від 19 червня 1995 року № 378. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 5, арк. 56.

157. Про створення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів. Наказ МВС України від 23 липня 1997 року № 467. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 5, арк. 124-125.

158. Фролова О.Г. Новітня методологія в управлінні в органах внутрішніх справ: Монографія. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2001. – С. 26.

159. Організація управління персоналом в органах внутрішніх справ. Монографічне дослідження / В.Д.Сущенко, А.М. Смирнов, О.І. Коваленко, А.А. Смирнов. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – С. 45.
160. Про затвердження Положення про кримінальну міліцію України. Наказ МВС України від 26 січня 1997 року № 62. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 1, арк. 145-146.
161. Про затвердження Положення про Головне управління адміністративної служби міліції МВС України. Наказ МВС України від 18 вересня 1992 року № 541. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 8, арк. 109.
162. Інформація МВС України щодо виконаної в 1988 р. роботи по укріпленню правопорядку в республіці. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 3365, арк. 20.
163. Про стан боротьби зі злочинністю, правопорушеннями і заходи по зміцненню соціалістичної законності в області, які впливають з постанови Політбюро ЦК КПУ від 31 березня 1989 року. – ДАХО, ф. 2, оп. 205, спр.13, арк. 72.
164. Про стан боротьби зі злочинністю, правопорушеннями і заходи по зміцненню соціалістичної законності в області, які впливають з постанови Політбюро ЦК КПУ від 31 березня 1989 року: Матеріали до протоколу засідання бюро Харківського ОК КПУ від 4 квітня 1989 року № 6. – ДАХО, ф. 2, оп. 205, спр. 15, арк. 100-101.
165. Про хід виконання правоохоронними органами області постанови ЦК КПРС “Про стан боротьби зі злочинністю в країні і додаткові заходи щодо запобігання правопорушенням”. Протокол засідання секретаріату Дніпропетровського ОК КПУ від 2 квітня 1988 року № 1. – ДАДНО, ф. 19, оп. 94, спр. 38, арк. 2.
166. Рішення колегії МВС Української РСР №12 -КМ/ 2с. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 3, т. 8, арк. 109.

167. Про незадовільний стан боротьби зі злочинністю і підвищення ролі комуністів у забезпеченні охорони прав і законних інтересів трудящих: Протокол засідання бюро Дніпропетровського ОК КПУ від 4 грудня 1990 року № 1. – ДАДнО, ф. 19, оп. 95, спр. 32, арк. 3-4.
168. Програма організаційних і практичних заходів МВС України по посиленню боротьби з організованою злочинністю на 1992-1993 рр. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, т. 1, арк. 41.
169. Про невідкладні заходи по зміцненню законності і правопорядку в республіці. Постанова Верховної Ради УРСР від 28 листопада 1990 року. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 10, арк. 67.
170. Інформація Донецького обкому КПУ щодо виконання рішень XIX Всесоюзної партійної конференції з питань охорони прав і законних інтересів громадян у сфері діяльності органів внутрішніх справ. – ДАДО, ф. 326, оп. 136, спр. 434, арк. 83.
171. Литвак О. М. Стан і деякі тенденції сучасної злочинності в Україні // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1996. – №1. – С. 5.
172. Филонов В.П. Состояние, причины преступности в Украине и её предупреждение: – Донецк: Донеччина, 1999. – С.203-204.
173. Савченко А. Транснаціональні злочинні організації // Міліція України. – 2001. – № 4. – С. 28.
174. План додаткових заходів покращання діяльності органів внутрішніх справ. – ДА МВС України, ф. 77, оп. 1, спр. 4, арк. 41.
175. Филонов А. В. Основные задачи отечественной криминологии в современных условиях борьбы с преступностью // Проблемы правознавства та правоохоронної діяльності. – 1998. – №2. – С. 94
176. Радіонова І. Макроекономічні чинники дефіциту бюджету в Україні // Економіка України. – 1998. – № 9. – С. 20 .
177. Марчук Є. К. Поняття злочинної організації за кримінальним правом України // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1997. – №2. – С. 134.

178. Слесаренко В. М.. Організована злочинність як кримінально-правове явище // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності: Матеріали науково-практичної конференції. – Харків, 1999. – С. 242.
179. Головний штаб МВС України. Основні результати боротьби зі злочинністю органів внутрішніх справ України за 1994 – 1999 роки. – ДА МВС України, ф. 55, оп. 2, спр. 322, арк. 187.
180. Кулик О. Г. Криміногенна ситуація в Україні та деякі чинники її розвитку // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – №2. – С. 58.
181. Головний штаб МВС України. Управління оперативної інформації. Криміногенна ситуація в Україні. Оцінка, тенденції, проблеми. – ДА МВС України, ф. 55, оп. 4, спр. 456, арк. 14.
182. Долженков О. Ф.. Криміналізація економіки як прояв організованої злочинності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С. 42.
183. Білецький В. Фіктивне підприємництво і економічна злочинність // Право України. – 1997. – № 5. – С. 34 - 37.
184. Міхитарян А. А. Господарське законодавство: структура та динаміка економічної злочинності // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 1998. – № 2. – С. 10.
185. Кузьменко Б.В. Корупція та економічна злочинність у сучасній Україні: політико-економічні засади // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. Спеціальний випуск. Частина 2. – 1999. – С. 149.
186. Турчинов О.В. Тіньова економіка (методологія дослідження та механізми функціонування): Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.01.01/ Київський еком. ун-т. – К., 1997. – 33 с.
187. Смирнов Ю. В центрі уваги – протидія злочинності та тероризму. Матеріали розширеного засідання колегії МВС України за підсумками 9 місяців 2001 р. // Іменем Закону. – 2001. – № 43, 26 жовтня. – С. 1.
188. Калиновський В. Б., Цимбал П. В. Геополітика і міжнародна злочинність:

дослідження проблем превентивних дій // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1997. – №2. – С. 22.

189. Смирнов Ю. Робота має бути ефективною, люди – захищені // Міліція України – 2001. – № 5. – С. 2.

190. Кримінологія. – К.: Атіка, 1997. – С. 218.

191. Період умовлянь закінчився. Виступ Л. Д. Кучми на розширеному засіданні Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентіві України 14 грудня 1999 року // Міліція України. – 2000. – № 1. – С. 2-3.

192. Про заходи по посиленню боротьби з найбільш небезпечними злочинами і їх організованими формами. Указ Президента СРСР від 4 лютого 1991 року. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 169, арк. 192.

193. Про результати діяльності підрозділів Міжрегіональне управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС СРСР - МВС УРСР за 1991 р. – ДА МВС України, ф. 77, оп. 1, спр. 34, арк. 174.

194. Про заохочення працівників Міжрегіонального управління по боротьбі з оргзлочинністю МВС України, відділу по боротьбі з “ОЗ” УВС м. Києва і Комунарського МВВС Луганської області”. Наказ МВС України від 20 листопада 1991 року № 480. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 7, арк. 38.

195. Про внесення змін до організаційно-штатної структури підрозділів БОЗ МВС України: Наказ МВС України від 27 березня 1994 року № 15. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 3, арк. 7.

196. Про заохочення працівників підрозділів БОЗ МВС України. Наказ МВС України від 20 лютого 1993 року № 86. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк. 66.

197. Про заохочення працівників підрозділів БОЗ УМВС України в Дніпропетровській області. Наказ УВС Дніпропетровського облвиконкому від 19 жовтня 1992 року № 367. – Архів УІТ УМВС України в Дніпропетровській області, ф. 49, оп. 433, спр. 112, арк. 64.

198. Про створення постійно діючих оперативно-розшукових заслонів міліції: Наказ УВС Харківського обласної Ради народних депутатів від 21 січня 1992 року № 22. – Архів УІТ УМВС України в Харківській області, ф. 171, оп. 1, спр. 9, т. 1, арк. 55.
199. Про створення постійно діючих спеціалізованих слідчо-оперативних груп для забезпечення розкриття і розслідування навмисних вбивств. Наказ УВС Харківського облвиконкому Ради народних депутатів від 16 лютого 1992 року № 18/ 192/62. – Архів УІТ УМВС України в Харківській області, ф. 171, оп. 1, спр. 9, т. 1, арк. 180.
200. Про створення робочих груп, координуючих дії органів внутрішніх справ області по боротьбі з бандитизмом і іншими озброєними групами і рекетирськими формуваннями. Наказ УМВС України в Дніпропетровській області від 18 січня 1996 року № 25. – Архів УІТ УМВС України в Дніпропетровській області, ф. 49, спр. 1/нс, т. 466, арк. 142.
201. Про заохочення оперативно-начальницького складу ОВД за підсумками оперативно-службової діяльності за 1995 рік. Наказ УМВС України в Дніпропетровській області від 15 січня 1996 року № 20. – Архів УІТ УМВС України в Дніпропетровській області, ф. 49, спр. 1/нс, т. 466, арк. 122.
202. Про заохочення працівників Обухівського РВВС Київської області. Наказ МВС України від 26 лютого 1993 року № 24. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, т. 1, арк. 47.
203. Про стан боротьби з тяжкими злочинами. Інформація МВС України від 16 лютого 1994 року. – ДА МВС України, ф. 55, оп. 2, спр. 155, арк. 19.
204. Про заохочення працівників управління карного розшуку УВС області. Наказ УВС виконкому Донецької обласної Ради народних депутатів від 30 березня 1992 року № 172 – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 23, спр. 8, т. 4, арк. 49-59.
205. Про присвоєння спеціального звання посмертно та зарахування навечно до списків особового складу Козаченко А.А. Наказ МВС України від 18

листопада 1994 року № 400 о/с. – Архів УІТ УМВС України в Херсонській області, ф. 16, спр. 4, т. 6, арк. 191.

206. Про організаційно-штатні питання. Наказ МВС України від 6 лютого 1995 року № 5. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, арк. 7.

207. Про стан боротьби з організованою злочинністю та заходи щодо її активізації відповідно до вимог Указу Президента України від 21 липня 1994 року і рішень Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. Рішення Колегії МВС України від 14 грудня 1995 року. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, арк. 92-93.

208. Про оголошення рішення колегії МВС України від 14 грудня 1995 року. Наказ МВС України від 22 грудня 1995 року № 52. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, арк. 91.

209. Кучма Л. Виступ Президента України на засіданні Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю 20 листопада 1998 р. // Іменем Закону. – 1998. - № 47, 20 листопада. – С. 8.

210. Матеріали наради керівників МВС, СБУ та Генеральної прокуратури України // Міліція України. – 1998. – № 11-12. – С. 2-3.

211. Про заохочення старшого оперуповноваженого в особливо важливих справах УВБ в Донецькій області УВБ ГУБОЗ МВС України Тимченко Ю.М. Наказ МВС України від 26 листопада 1997 року № 804. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 8, арк. 173.

212. Проти злочинності – всією громадою: Виступ Президента України Л. Д. Кучми на розширеному засіданні Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю // Іменем Закону. – 1997. – № 7, 14 лютого. – С. 8.

213. Зозуля Є.В. Соціально-економічні проблеми регіонів та боротьба з економічною злочинністю в сфері економіки (90-ті рр. ХХ ст.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Київ – Донецьк: Видавництво Донецького нац. ун-ту, 2001. – С. 95.

214. Матеріали наради керівного складу МВС України за участю Президента України Л.Д. Кучми // Міліція України. – 1999. – № 5-6. – С.2-3.
215. Преступність в зеркале цифр. Служба безпеки. – К. 12/1997-1/1998. – С. 18 –19.
216. Шульга А. А. Особенности предупреждения заказных убийств // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 1998. – № 2. – С. 100.
217. Литвак О. М. Злочинність в Україні: стан, тенденції, заходи протидії (1992-1995): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08/ Ун-т. внутр. справ. – Харків, 1997. – С. 382-384.
218. Звіт перед українським народом про оперативно-розшукову діяльність органів внутрішніх справ України в 1998 році // Іменем Закону. – 1999.– № 7, 19 лютого. – С. 7.
219. Кальна В. Убозівські акценти // Міліція України. – 2001. – № 5.– С.4-5.
220. Про заохочення працівників органів внутрішніх справ України. Наказ МВС України від 30 квітня 1996 р. № 295. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк. 131-132.
221. Ніколаюк С. І. Характеристика вимагань, вчинюваних організованими злочинними угрупованнями // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 1998. – № 4. – С. 97.
222. Доповідь міністра внутрішніх справ України Ю. Кравченко на нараді керівного складу МВС України // Іменем Закону. – 1999. – № 25, 25 червня. – С. 4.
223. Матеріали наукової конференції “Організаційно-правові проблеми економічної безпеки України та кадрове забезпечення їх вирішення”. – Львів, 1995. – С. 56.
224. Пасенюк О.М. Стан правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю та корупцією в Україні // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з проблем боротьби з організованою злочинністю в регіоні (Харківська та Полтавська області). – Харків, 1999. – С.12-13.

225. Про стан роботи з кадрами в підрозділах БОЗ та заходи щодо зміцнення дисципліни і законності серед особового складу. Наказ МВС України від 23 червня 1995 року № 419. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 5, арк. 220.
226. В. Литвиненко. “Служіння народу” годує чиновників // Іменем Закону. – 1998. – № 44, 30 жовтня. – С. 8.
227. Звіт перед українським народом (Про оперативно-розшукову діяльність ОВС України в 1999 році) // Міліція України. – 2000. – № 1. – С. 4.
228. Інформаційна довідка про результати роботи служби по боротьбі з економічною злочинністю з правопорушеннями серед працівників митниць. – ДА МВС України, ф. 77, оп. 1, спр. 4, арк. 205-206.
229. Про заохочення працівників УМВС України в Херсонській та Запорізькій областях”. Наказ МВС України від 28 жовтня 1997 року № 762. – Архів УІТ УМВС України в Херсонській області, ф. 16, спр. 3, т. 8, арк. 65.
230. Про заохочення працівників підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС України та УМВС України в Житомирській області. Наказ МВС України від 4 листопада 1997 року № 760. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 3, спр.373, арк. 63.
231. Шалгунова С. А.. Питання попередження хабарництва та корупції в органах внутрішніх справ // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності: Матеріали науково-практичної конференції. Київ 24 – 25 вересня 1999 року. – К., 1999. – С. 234.
232. Про додаткові заходи щодо виконання Закону України “Про боротьбу з корупцією”. Наказ МВС України від 14 березня 1996 року № 160. – Архів УІТ УМВС України, ф. 20, спр. 3, т. 1, арк. 232.
233. Сковані одним ланцюгом:(Інтерв’ю з начальником УВБ МВС України генерал-майором міліції П. Грозинським /Записав О. Єременко) // Міліція України. – 1999. – №1-2. – С. 33.

234. Програма боротьби з корупцією в органах внутрішніх справ України. Затверджена Міністром внутрішніх справ України 13 квітня 2001 року. – К.: МВС України. – 2001.
235. О мерах по реализации требований постановлений ЦК КПСС от 21 апреля 1987 года "Об улучшении пропаганды знаний о вреде употребления наркотических веществ" и от 12 июня 1987 года "О неудовлетворительном выполнении постановлений ЦК КПСС об усилении борьбы с наркоманией". Секретно. Постановление бюро Донецкого обкома КПУ от 23 июля 1988 года, протокол № 40. – ДАДО, ф. 326, оп. 136, спр. 439, арк. 180.
236. Інформація про стан злочинності в Українській РСР за 9 місяців 1987 р. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр.3190, арк..64.
237. Інформація про стан злочинності в Українській РСР за 1987 р. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр.3190, арк.. 93.
238. О мерах по дальнейшему усилению борьбы с наркоманией. Секретно. Постановление секретариата Донецкого обкома КПУ от 21 ноября 1985 года, протокол № 24. Информация о борьбе с наркоманией в области. – ДАДО, ф. 326, оп. 136, спр. 445, арк. 13.
239. О создании Межрегионального отдела МВД СССР по борьбе с наркобизнесом. Приказ МВД СССР от 12 июня 1990 года № 228. – ДА МВС України, ф. 45, оп. 2, спр. 329, арк. 276.
240. Про заохочення працівників органів внутрішніх справ УРСР. Наказ МВС УРСР від 5 грудня 1991 року № 621. - Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 1, арк. 88-97.
241. Про затвердження Настанови з організації та здійснення ОВС боротьби з незаконним наркотичних засобів. Наказ МВС України від 25 травня 1992 року № 289. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т.7, арк. 67.
242. Смирнов С. І. Превентивна діяльність ОВС у боротьбі з наркобизнесом // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 1997. – №1. – С. 16.

243. Положення про Управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС України. Наказ МВС України від 13 березня 1997 року № 166. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк. 97.
244. Про заохочення працівників ОВС України за досягнуті результати в боротьбі з наркоманією. Наказ МВС України від 10 березня 1992 року № 142. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф.20, спр. 3, т. 5, арк. 8.
245. Про створення спеціалізованої групи по боротьбі з наркобізнесом. Наказ УВС Харківської обласної Ради народних депутатів від 24 вересня 1992 року № 464. – Архів УІТ УМВС України в Харківській області, ф. 171, оп. 1, спр. 9, т. 4, арк. 116.
246. Про посилення організаційних заходів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків. Рішення колегії МВС України від 6 вересня 1993 року. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, т. 1, арк. 76.
247. В. Мельников. Сумний рекорд влучності: жодна з перевірених шкіл не була вільною від наркотиків // Іменем Закону. – 2001. – № 9, 5 березня. – С.1.
248. Про заохочення працівників ГУ МВС України в м. Києві та УБНОН МВС України. Наказ МВС України від 15 грудня 1994 року № 53. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, т. 3, арк. 150.
249. Про присвоєння звання старшого лейтенанта міліції лейтенанту Мошнику А.В. Наказ МВС України від 23 квітня 1995 року № 320 о/с. - Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 4, т. 1, арк. 153-154.
250. Лєвошко В. Наркоманія - небезпека для всіх // Міліція України. – 1998 . – №6. – С.23.
251. Мить на шляху перемоги. 1992 р.// Іменем Закону. – 2001. – № 42, 19 жовтня. – С. 2.
252. Матеріали карної справи по звинуваченню Сінко А.М. – Архів УСБУ в Донецькій області, фонд архівних кримінальних справ, спр. 66526, арк. 2-9.
253. Матеріали карної справи по звинуваченню Мулікова І В., Борискіна А.В. – Архів УСБУ в Донецькій області, фонд архівних кримінальних справ, спр. 66772, арк. 2-9.

254. Матеріали карної справи по звинуваченню Єзділова Р.О. – Архів УСБУ в Донецькій області, фонд архівних кримінальних справ, спр. 66837, арк. 1-8.
255. Україну кумарит: (Беседа с начальником Главного следственного управления МВД Украины генерал-полковником П. Колядой / Записал В. Исаев.) // Человек и закон. - 2000. - № 9. – С. 22-23.
256. О переименовании служб БХСС, ГУИД ФПУ и специальных перевозок МВД Украины. Приказ МВД Украины од 2 сентября 1991 года № 378. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 5, арк.1.
257. Положення про Державну службу боротьби з економічною злочинністю”. Наказ МВС України від 10 серпня 1993 року № 474. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 9, арк. 4.
258. Рішення розширеної колегії МВС України від 19 лютого 1992 року № 2/км 2с. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, т. 1, арк. 24.
259. Програма організаційних і практичних заходів МВС України по посиленню боротьби з організованою злочинністю. Затверджена МВС України 20 лютого 1992 року. – ДА МВС України, ф. 55, оп. 2, спр. 239, арк. 41.
260. Рішення колегії МВС України від 25 серпня 1992 року. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, т. 1, арк. 87-88.
261. Про знешкодження злочинної групи фальшивомонетників і заохочення працівників ОВС України. Наказ МВС України від 8 грудня 1992 року № 681. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 19, арк. 71.
262. Про серйозні недоліки в діяльності УДСБЕЗ в Закарпатській, Миколаївській, Херсонській та Черкаській областях щодо організації боротьби з хабарництвом. Наказ МВС України від 15 січня 1996 року № 1. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, арк. 4.
263. Защищаючи економіку України:(Беседа з начальником Головного управління ДСБЕЗ МВС України О. Харламовим /Підготував О. Іващенко) // Міліція України. – 1997. – № 5-6. – С. 10.
264. Про оперативно-розшукову діяльність органів внутрішніх справ України

у першому півріччі 1998 року // Іменем Закону. – 1998. – №35, 28 вересня. – С. 9.

265. Про заохочення працівників УМВС України в Дніпропетровській області. Наказ УМВС України в Дніпропетровській області від 14 березня 1995 року № 134. – Архів УМВС України в Дніпропетровській області, ф. 49, спр. 1/ нс, т. 455, арк. 24.

266. Про оголошення рішення колегії МВС України від 29 березня 1996 року “Про рівень організаційної роботи керівництва УМВС України в Одеській і Харківській областях у розкритті і розслідуванні злочинів, вчинених посадовими особами небанківських фінансових установ”. Наказ МВС України від 5 квітня 1996 р. № 224. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк. 37.

267. Про підсумки роботи підрозділів ДСБЕЗ ГУМВС, УМВС, УМВСТ за 1996 р. та завдання щодо активізації боротьби зі злочинністю у сфері економіки. Наказ МВС України від 12 січня 1997 року № 2. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, арк. 2-3.

268. Про виконання розпорядження Президента України від 25 лютого 1997 року № 98/97, рішення Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю від 14 лютого 1997 року та Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996 - 2000 рр. Рішення розширеного засідання колегії МВС України від 5 квітня 1997 року. – ДА МВС України, ф. 55, оп. 3, спр. 174, арк. 41.

269. Нечипоренко Л. Підробка спрацювала // Іменем Закону. – 2001. - №41. – 12 жовтня. – С. 2.

270. Кравченко Ю. Довіра людей – найвища оцінка роботи міліції // Іменем Закону. – 1999. – № 51, 19 грудня. – С. 5.

271. Про недоліки в організації боротьби з проявами фальшивомонетництва. Наказ МВС України від 10 квітня 1996 року № 20. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, арк. 53.

272. Куди зникають бюджетні кошти? (Інтерв'ю з начальником Головного управління Державної служби боротьби з економічною злочинністю генерал-майором міліції О. Варламовим /Записала В. Валерко) // Міліція України. – 2000. – № 3. – С. 16.
273. Кравченко Ю. Дотримання законності – вимога не вибіркова. Доповідь міністра внутрішніх справ на засіданні Верховної Ради України // Іменем Закону. – 2000. – №12, 24 березня. – С. 6.
274. Виступ заступника міністра внутрішніх справ України В. Мельникова на брифінгу для представників засобів масової інформації // Іменем Закону. - 2000. – № 48. – С. 2.
275. Зозуля Є.В. Боротьба органів внутрішніх справ проти злочинності у сфері економіки у 90-ту рр. ХХ ст. // Праці наукової конференції Донецького національного університету за підсумками науково-дослідної роботи за період 1999-2000 рр. – Донецьк: Видавництво Донецького національного університету. – 2001. – С. 161.
276. Про збільшення штатної чисельності працівників ОВС. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 1994 року. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 463, арк. 21.
277. Про призначення Кравченко Ю.Ф. міністром внутрішніх справ України. Указ Президента України від 3 липня 1995 року № 524/95. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 576, арк. 120.
278. Про Концепцію розвитку системи МВС України. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 року № 456. – ДА МВС України, ф. 41, оп. 1, спр. 598, арк. 100.
279. Пелих Н. Реформування міліції України: окремі проблеми // Право України. – 2000. – № 10. – С. 34.
280. Зозуля Є.В. Міліція Донбасу на шляху реформування // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. Випуск 18. – Київ – Донецьк: Видавництво Донецького національного університету. – 2001. – С. 82.
281. Про затвердження типової структури органів внутрішніх справ України”.

Наказ МВС України від 11 жовтня 1997 року № 688. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 93.

282. Про створення вибухотехнічних підрозділів МВС України”. Наказ МВС України від 19 червня 1995 року № 378 – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 5, арк. 56.

283. Про затвердження типових штатів та Типового положення про підрозділи ОВС по роботі з населенням та громадськими формуваннями. Наказ МВС України № 400 від 24 червня 1997 року. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 5, арк. 2.

284. Кінцевий пункт реформування – європейська модель МВС // Іменем Закону. – 2000. – № 17, 28 квітня. – С. 3.

285. МВС України відчутно “полегшало”:(Інтерв’ю з міністром внутрішніх справ України Ю. Кравченко / Записав Гелетко М.) // Іменем Закону. – 1998. – № 20, 16 квітня. – С. 3.

286. Проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з реформуванням системи Міністерства внутрішніх справ України”. Сектор законопроектів Верховної Ради України. № 6106 -1 від 29 вересня 2000 року

287. Після реформування МВС скоротяться на 120 тис. посад. Матеріали прес-конференції з Міністром внутрішніх справ України Ю. О. Смирновим // Іменем Закону. – 2001. – № 16, 20 квітня. – С. 2.

288. Ануфрієв М. Процесам реформування в органах внутрішніх справ ніщо не може завадити. // Міліція України. – 2001. – №5. - С. 6.

289. Про заходи щодо максимального заміщення посад рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ цивільними особами. Наказ міністра внутрішніх справ України від 5 квітня 2000 року № 207. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 4, спр. 492, арк. 67.

290. Михайленко П. Громадські формування з охорони порядку і боротьба зі злочинністю: минуле і сьогодення // Міліція України. – 2001. – № 4. – С. 14.

291. Про реорганізацію кадрових апаратів органів внутрішніх справ України. Наказ МВС України від 14 січня 1996 року № 20. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 1, арк. 17.
292. Про затвердження Кодексу честі працівника органів внутрішніх справ України. Наказ МВС України від 11 січня 1996 року № 18. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 7, арк. 122.
293. Інформація відділу адміністративних органів в ЦК КПУ. –ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр. 2911, арк.1.
294. Довідка про вивчення УВС м. Дніпропетровська питання виконання постанов ЦК КПРС, ЦК КПУ, бюро ОК КПУ про вдосконалення діяльності дільничних інспекторів міліції. – ДАДНО, ф. 19, оп. 94, од. зб. 60, арк. 4.
295. Про підвищення рівня загальної та професійної культури, службової етики працівників органів внутрішніх справ та ролі керівників в організації виховної роботи. Наказ МВС України від 12 вересня 1992 року № 5. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 16, арк. 126-127.
296. Дорошенко В. Раніше виховував замполіт. А тепер хто ? // Міліція України. – 2000. – № 10. – С. 12.
297. Про створення Української академії внутрішніх справ. Наказ МВС України від 15 лютого 1992 року № 73. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 3, арк. 56.
298. Лукашевич В. Г. Підготовка фахівців - юристів за спеціальністю “Правоохоронна діяльність” у відомчих вищих закладах освіти // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1997. – №1. – С. 135.
299. Про затвердження Положення про наставництво. Наказ МВС України від 31 січня 1996 року № 58. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 1, арк. 43.
300. Мить на шляху перемоги // Іменем Закону. – 2001. – № 45, 16 грудня. – С. 2.
301. Про затвердження Положення про консультативно-методичну комісію ветеранів ОВС при МВС України. Наказ МВС України від 5 грудня 1995 року

- № 790. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 10, арк. 58-59.
302. Матеріали опитування “Система МВС очима співвітчизників” // Іменем Закону. – 1999. – № 48. – С. 3.
303. Про затвердження переліку посад груп психологічного забезпечення міськрайлінорганів та підрозділів ОВС України. Наказ МВС України від 13 липня 1996 року № 487. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк. 210.
304. Про затвердження Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України. Наказ МВС від 12 червня 1997 року України № 423. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 5, арк. 57.
305. Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно - службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України. Рішення колегії МВС України від 5 лютого 1997 року. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 238, арк. 154.
306. “Час – уперед” – з таким гаслом прагнуть вступити правоохоронці у ХХІ століття: (Бесіда с заступником міністра внутрішніх справ України, начальником ГУРОС генерал-лейтенантом міліції М.І. Ануфрієвим / Записала І. Барсукова) // Іменем Закону. – 1999. – № 6, 12 лютого. – С. 9.
307. Про стан роботи із забезпечення особистої безпеки працівників ОВС України під час виконання службових обов’язків та заходи щодо її посилення. Рішення колегії МВС України від 29 лютого 1996 року. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, арк. 34.
308. Про практику притягнення до кримінальної відповідальності працівників МВС. – ЦДАГОУ, ф.1, оп. 25, спр.1734, арк.. 22.
309. Про заснування “Книги пам’яті загиблих працівників органів внутрішніх справ України”. Наказ МВС України від 29 серпня 1996 року № 617. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 5, арк. 49.

310. Про занесення до “Книги пам’яті загиблих працівників органів внутрішніх справ України.” Наказ МВС України від 26 грудня 1997 року № 819. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 8, арк. 184.
311. Про встановлення Дня пам’яті працівників ОВС України, які загинули при виконанні службових обов’язків. Рішення Колегії МВС України від 6 лютого 1997 року. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 5, арк. 5.
312. О проведении торжественных ритуалов у памятника сотрудникам органов внутренних дел области, погибших при исполнении служебного долга. Наказ УМВС України в Дніпропетровській області від 5 січня 1996 року № 5. – Архів УІТ УМВС України в Дніпропетровській області, ф. 49, спр. № 1 н/с, т. 466, арк. 10.
313. Населення - міліція: шлях до партнерства: (Виступ Міністра внутрішніх справ України Ю. Кравченка на брифінгу для журналістів. /Записав О. Обертинський) // Іменем Закону. – 1999. – № 6, 12 лютого. – С. 4.
314. Інтерв’ю з міністром внутрішніх справ України Ю.Ф. Кравченком (Записав В. Сидоренко) // Міліція України. – 2000. – № 7. – С. 2.
315. Матеріали до протоколу засідання бюро Харківського ОК КПУ “Про стан боротьби зі злочинністю, правопорушеннями і заходи зміцнення соціалістичної законності, правопорядку в області” від 4 квітня 1989 року № 6. – ДАХО, ф. 2, оп. 205, спр. 13, арк. 72.
316. Інформація управління справами Ради Міністрів УРСР від 22 березня 1961 року № 107-33. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 82, од. зберіг. 196, арк. 3.
317. Довідка про наслідки ознайомлення з роботою по перевихованню осіб, переданих на поруки і з діяльністю добровільних народних дружин по охороні громадського порядку в Сумській області. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 82, од. зберіг. 196, арк. 11.

318. Інформація про заходи, які проводяться в Львівській області по посиленню боротьби з злочинністю, дармоїдами і іншими правопорушниками. – ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 82, од. зберіг. 192, арк..1-2.
319. Про введення в дію персоніфікаційного знака. Наказ МВС України від 9 серпня 1997 року № 530. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 6, арк. 21.
320. Про заходи щодо виконання Закону України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”. Наказ МВС України від 15 грудня 1992 року № 750. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 20, арк. 224.
321. Положення про Головний центр громадських зв’язків МВС України. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 20, спр. 3, т. 2, арк. 206.
322. Про заходи по організації вивчення суспільної думки про діяльність органів внутрішніх справ УРСР. Наказ МВС УРСР від 22 січня 1990 року № 16. – Архів УІТ УМВС України в Донецькій області, ф. 17, спр. 8, т. 1, арк. 76.
323. Про затвердження Положення “Про критерії оцінки результатів діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ”. Наказ МВС України від 12 липня 2000 року № 459. – ДА МВС України, ф. 46, оп. 4, спр. 180, арк. 45.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БКППО	- Служба боротьби з кримінальним приховуванням прибутків від оподаткування
БРСВ	-Служба боротьби з розкраданнями соціалістичної власності
ГМРУ	-Головне міжрегіональне управління
ГУАСМ	-Головне управління адміністративної служби міліції
ГУБОЗ	-Головне управління по боротьбі з корупцією організованою злочинністю
ГУРОС	-Головне управління по роботі з особовим складом
ДА МВС УКРАЇНИ	-Державний архів Міністерства внутрішніх справ України
ДА СБУ	-Державний архів Служби безпеки України
ДАДНО	-Державний архів Дніпропетровської області
ДАДО	-Державний архів Донецької області
ДАІ	-Державна автомобільна інспекція
ДАХО	-Державний архів Харківської області
ДСБЕЗ	-Державна служба боротьби з економічною злочинністю
ЗМОП	-Загони міліції особливого призначення
КМСН	-Кримінальна міліція у справах неповнолітніх
М(Р)ВВС	-Міський (районний) відділ внутрішніх справ
МВС	-Міністерство внутрішніх справ
ОВС	-Органи внутрішніх справ
ОЗУ	-Організовані злочинні угруповання
СБУ	-Служба безпеки України
УБНОН	-Управління по боротьбі з незаконним оборотом наркотиків
УВБ	-Управління внутрішньої безпеки
УВС	-Управління внутрішніх справ
УМВС	-Управління Міністерства внутрішніх справ
ОІ	-Управління оперативної інформації
ЦДАГОУ	-Центральний державний архів громадських об'єднань

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ, КЕРІВНИЦТВА МВС УКРАЇНИ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЛІЦІЇ	7
1.1. Діяльність органів державної влади та управління для створення якісно нової нормативної бази функціонування МВС України	7
1.2. Формування органів міліції МВС України, розробка нової системи управління ними в перші роки становлення незалежної держави	23
РОЗДІЛ 2. БОРОТЬБА МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ, ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА КОРУПЦІЄЮ В УМОВАХ АКТИВНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ДЕРЖАВІ	48
2.1. Характеристика причин виникнення організованої та змін у структурі економічної злочинності в період переходу від командно-адміністративної до ринкової моделі економіки в Україні	48
2.2. Діяльність міліції України щодо протидії організованим злочинності, корупції в державно-владних структурах та ОВС у період становлення нової української державності	59
2.3. Протидія незаконному обороту наркотичних засобів – пріоритетний напрямок діяльності української міліції	82
2.4. Міліція України на сторожі економічних інтересів незалежної держави	94
РОЗДІЛ 3 ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ПРИВЕДЕННЯ ЇЇ ДО МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ	115
3.1. Структурна перебудова і оптимізація чисельності органів міліції	

відповідно до Концепції розвитку системи МВС України	115
3.2. Діяльність МВС України направлена на зміцнення дисципліни і законності серед особового складу, створення ефективної системи підготовки і підбору кадрів, розвитку соціально-психологічної та виховної роботи	126
3.3. Забезпечення якісно нового рівня співпраці міліції України з населенням	142
ВИСНОВКИ	152
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	160
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	194
ЗМІСТ	195